

Олексій Свєтїков

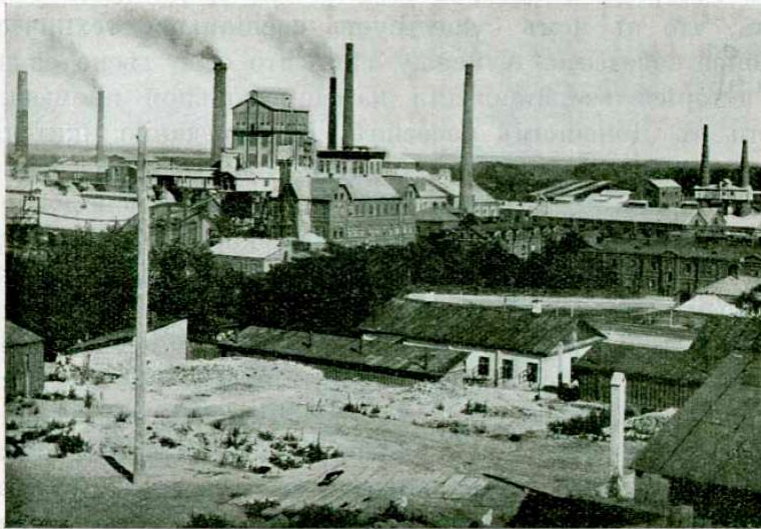
Карколомні перші 20 років гіганта української хімії

У книзі описані 20 карколомних років, коли завдяки примхам сліпої долі на піщаній пустці на схід від села Ново-Сиротине почали будувати велетенську українську хімію. Який через волонтеризм та невігластво так і не був введений в дію. Але поруч з'явилося селище Лисхімстрой. А потім друга світова війна пройшла через нього, залишивши замість будинків та цехів комбінату руїни. Лисхімстрой обезлюдив. І після закінчення війни вже інші люди, нові мешканці селища, привезені сюди з різних місць, разом з німецькими військовополоненими та радянськими ув'язненими, відновлювали селище та будували новий комбінат. З устаткування, вивезеного з Німеччини в порядку репарацій. Голод, неймовірна скученість через відсутність житла, а також пилові бури, епідемії, забруднене повітря стали платою нових жителів селища за те, що через 20 років на географічній карті з'явився Сєвєродонецьк, а в Україні найбільший хімічний комбінат.

м. Київ, 2024 рік

Глава 1. Як ідея з коксуванням лисичанського вугілля породила рішення про будівництво заводу, який у майбутньому став Сєверодонецьким «Азотом»

У двадцяті роки XX століття, коли на місці Сєверодонецька були піщані бархани, сусідні Лисичанськ та Рубіжне вже були великими центрами хімічної промисловості.

Содовый заводъ „Любимовъ, Сольве и К-о“

У 1892 році в селі Верхнє фірмою «Любимов, Сольве та Ко» було введено в дію Донецький содовий завод, який уже в 1896 році виробляв 70 тисяч тон на рік кальцинованої соди. У 1916 році на ньому працювало 1554 робітників. Соду

тут виробляли аміачним способом, який розробив бельгієць Ернест Сольве. Завод був основним виробником кальцинованої, каустичної та харчової соди в Україні. І найбільшим виробником цих продуктів у Російській імперії та СРСР у десяти-двадцяті роки XX століття.

У 1904 році харківським дворянином В. Е. Борткевичем було засновано «Акціонерне товариство Лівенгофських скляних та пробкових виробництв», яке у 1913 році почало будувати поблизу станції Насвітевич великий склозавод. Він був введений у дію у травні 1914 року, і випускав до 250 тисяч пудів продукції.

У 1915 році АТ хімічного фарбувального виробництва «Руско краска» розпочало будівництво однойменного заводу анілінових барвників поблизу станції Рубіжне, у 1923 році його було перейменовано на завод «Червоний прапор».

Ці три підприємства були побудовані, якщо говорити сучасною мовою, приватними інвесторами, і до 1917 року належали акціонерам. Після

Завод «Руско Краска», двадцяті роки XX століття

революції вони були націоналізовані, а з початком НЕПу для управління ними створили державний трест «Хімвугілля». У середині двадцятих років XX століття цей трест виробляв понад дві третини хімічної продукції України.

**ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ТРЕСТ
ЮЖНОЙ ХИМИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ
„ХИМУГОЛЬ“**

Об'єдинение химических, красочных, стекольных заводов и угольных рудников Донецкого Бассейна.

ГЛАВНЕЙШИЕ ПРЕДПРИЯТИЯ КОМБИНАТА:
Донецкий Содовый Завод, бывш. „Любимов-Сольве и Ко“, Несветевичевский Стекольный Завод, б. Ливенгофского О-ва, Рубежанский Химический Завод, бывш. „Русско-Краска“, Церезиновый Завод „Люборад“, Константиновский Стекольный, Зеркальный и Химический Заводы, Славянская Карандашная фабрика, бывш. Масевского, Меловые карьеры и друг.

РУДНИКИ: Донецко-Рубежанский, Владимиро-Константиновский, Александро-Дмитриевский, Скальковский, Анненский и другие.

Всего в комбинат входит до 15 заводов и свыше 70 угольных рудников.

ПРАВЛЕНИЕ ТРЕСТА: Харьков, Рымарская ул., д. № 22. **ТЕЛЕГРАФНЫЙ АДРЕС:** Харьков—„ХИМУГОЛЬ“.

Председатель Правления *М. Л. Рухимович*.
Зампредправления и Директор-распорядитель *И. Ф. Соловьев*.
Члены Правления: { *И. Т. Ловаркин*.
 { *К. Д. Курчеников*.
Коммерческий Директор *И. И. Лейтис*.

ТОРГОВЫЕ ОТДЕЛЕНИЯ ПРАВЛЕНИЯ:
Москва, Б. Златоустинский пер., № 6. Телефоны: 1-07-15 и 62-20. Харьков, площ. Р. Люксембург, гост. „Спартак“. Киев, Лютеранская, 2 (уг. Крещатика). Ростов н/Д., Малая Садовая, 17.

Рекламна листівка тресту «Хімвугілля»

До складу тресту було включено вугледобувні шахти Лисичанська та прилеглих населених пунктів, які у 1926 році видавали на гора понад 600 тисяч тон вугілля на рік.

З листопада 1921 року контора цього тресту знаходилася на «Донсоді», але невдовзі її перевели до тогочасної столиці України міста Харків.

Одна з помилок,

яку роблять, коли описують ранню історію Сєвєродонецька - нібито в «Хімвугіллі» вирішили випустати кокс, щоб використовувати його для отримання водню для подальшого синтезу аміаку. Це було неможливо, якщо зважати на технічний рівень того часу.

До 1928 року виробництво синтетичного аміаку з водню та азоту в СРСР не існувало. Перше таке виробництво з'явилося у Німеччині у 1913 році, і це була дуже складна для того часу технологія. Тож про використання коксу для виробництва аміаку на початку та в середині двадцятих років в «Хімвугіллі» думати не могли. А наприкінці двадцятих років хімічні підприємства зі складу цього тресту вивели.

У двадцяті роки у СРСР основну частину сполук зв'язаного азоту отримували з коксового газу. Який утворюється при коксуванні вугілля - високотемпературної обробки його у спеціальних коксових печах, без доступу повітря. У коксовому газі зазвичай міститься кілька відсотків аміаку, який уловлювали в скруберах розчином сірчаної кислоти. Отриманий при цьому сульфат амонію потім переробляли в інші сполуки зв'язаного азоту. Наприклад, у необхідний для содового виробництва по аміачному способу нашатир (хлорид амонію).

У коксовому газі зазвичай міститься і фенол – основна сировина для виробництва анілінових барвників.

Аміак (нашатир) і фенол на початку двадцятих років ХХ століття були досить дефіцитними, існувала й проблема з реалізацією вугілля, що видобувався в Лисичанську. І в тресті «Хімвугілля» народилася ідея, яку в 90-х роках ХХ століття назвали б ідеєю створення вертикально-інтегрованого виробництва. Це коли у межах однієї групи підприємств продукція одного є сировиною для переробки іншим. У тресті вирішили збудувати установку коксування вугілля, і одночасно вирішити всі проблеми: використовувати вугілля лисичанського видобутку для вироблення коксу, отримати з коксового газу нашатир для «Донсоди» та фенол для «Руско-Краски».

Більш того, в «Хімвугіллі» вважали, що отриманого на установці коксування сульфату амонію вистачить як для потреб «Донсоди», так і для виробництва азотних добрив. Заводи, які виробляли азотні добрива, тоді називали азотно-туковими. А мінеральні добрива – туками.

Автором цієї господарської ідеї був, напевно, інженер-економіст заводу «Донсода» В. Климович.

Сьогодні більш-менш тямущі інженери-хіміки одразу б сказали, що реалізувати цю ідею неможливо. Лисичанське вугілля є енергетичним, а не коксівним. Коксується вугілля, яке містить у своєму складі багато летких органічних домішок, завдяки чому воно є термопластичним. У Луганській області таким є вугілля, яке видобувають на шахтах «Краснодонвугілля». Але не лисичанське вугілля. Це було однією з причин, через яку в ХІХ столітті довелося закрити Лисичанський чавуноплавильний завод. Який працював з 1875 по 1877 роки на території майбутньої залізничної станції Лисичанськ.

Невдачею закінчилися й дослідження, які трест «Хімвугілля» власними силами провів у лабораторії «Донсоди» – лисичанське вугілля не коксувалося. Але пізніше Всесоюзний хімічний науково-дослідний інститут провів свої напівпромислові випробування та надав «ідеологічно правильний» висновок. Мовляв, якщо правильно коксувати, то лисичанське вугілля теж коксується.

На початку 1930 року в Раднаргоспі України (Рада Народного господарства, РНГ) цією ідеєю зацікавилися, і ухвалили рішення щодо розробки техніко-економічного обґрунтування (ТЕО). А в червні 1930 року була прийнята резолюція ХІ з'їзду КП(б)У, в якій, зокрема, було записано: *«Наявні заводи – Донсода й Рубіжанка – треба пристосовувати до вироблювання туків, використовуючи покидьки й газу, а також комбіновано використовуючи напівфабрикати від перероблювання смолистого лисичанського вугілля».*

До Лисичанська приїхала комісія з інженерів та науковців, а до села Ново-Сиротино – група геодезистів. Але геодезисти вивчили і два альтернативні майданчики, на яких пропонувалося розмістити нові виробництва.

У 1931 році «Донбассводбуд» виявив великі запаси підземних вод на лівобережжі Дінця на території від Рубіжного до «Донсоди». Що стало одним із аргументів при виборі майданчика для будівництва нового хімічного заводу.

20 вересня 1931 вийшов наказ відділення хімії ВРНГ (Вища рада народного господарства) про створення тимчасового управління

будівництвом Лисичанського хімічного комбінату (будівельного комітету) з розміщенням його в Харкові. Тимчасово виконувачем обов'язків директора був призначений А. С. Куропатенко, виконувачем обов'язків головного інженера Н. А. Залігман.

Наприкінці 1931 року експертна рада ВО «Хімпром» ВРНГ СРСР схвалила ТЕО «Енергохімічного комбінату», розробленого будівельним комітетом. Згідно з ТЕО, планувалося побудувати коксове виробництво та азотно-туковий завод у районі станції Володино (знаходилась між Рубіжним та Старою Краснянкою) та содове-нашатирне виробництво на лівому березі Сіверського Дінця навпроти «Донсоди». Поділ підприємства на два майданчики розробники обґрунтували тим, що у Сіверському Донці може не вистачити для нього води.

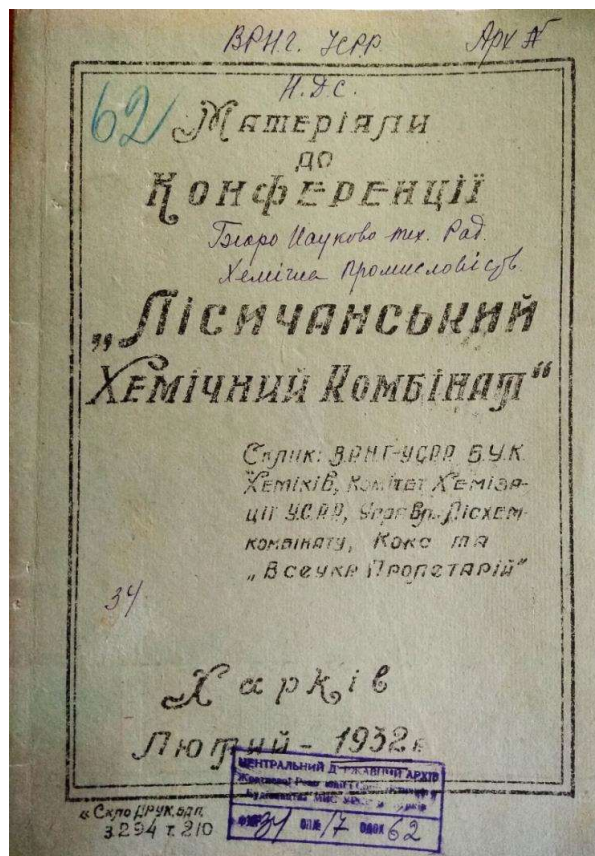
А ось планів промислового будівництва на місці сьогоденішнього северодонецького «Азоту» у цьому ТЕО не було.

Експертна рада ВО «Хімпром» ВРНГ СРСР запропонувала розробникам провести спеціальну конференцію фахівців. Тоді долю будівництва вирішували іноді на таких «зборах».

На конференцію, що відбулася 3–7 лютого 1932 року у Харкові, було запрошено фахівців з різних міст СРСР.

Відкрив конференцію уповноважений Наркомважпрому (Народного комісаріату важкої промисловості) Олександр Дмитрович Забельський доповіддю «Народногосподарське значення Лисичанського хімічного комбінату. Гігант другої п'ятирічки». ТЕО доповідав головний інженер будівельного комітету (в майбутньому головний інженер будівництва) Н. А. Залігман.

Учасники конференції були не такі оптимістичні, хоча й підтримали ідею будівництва заводу. Вони дійшли

висновку, що будувати його треба на одному майданчику, а не на двох. І звернули увагу розробників на результати досліджень «Донбасводбуду» (про запаси підземних вод у регіоні). Що ж до коксування лисичанського вугілля, то учасники конференції *«були вражені позитивними результатами досліджень, але рекомендували їх продовжити»*.

Фінансувати будівництво заводу мав Наркомважпром. У ті роки почалася індустріалізація сільського господарства, тому виробництво мінеральних добрив, насамперед азотних, стало одним із стратегічних напрямів господарського розвитку. У 1928 році в СРСР було запущено перше в країні виробництво синтетичного аміаку. А в 1933 році очікувалося введення в дію Березниківського та Бобриківського азотно-тукових заводів, у складі яких також були аміачні виробництва.

У Наркомважпромі вирішили, що новий завод міг би стати продовженням цього переліку. І в першому півріччі 1932 року було прийнято рішення будувати новий азотно-туковий завод (АТЗ). Який включав би виробництво синтетичного аміаку під тиском 300 атмосфер потужністю 108 тисяч тон на рік.

А ось рішення щодо будівництва установки коксування та виробництва кальцинованої соди та нашатиру прийнято не було.

Так утопічна ідея будівництва Лисичанського хімічного комбінату, котрий включав би коксовий завод для переробки лисичанського вугілля, та виробництва азотних добрив та нашатиру, перетворилося на цілком реальне та актуальне завдання створення азотно-тукового заводу.

Питання про коксування лисичанського вугілля більше ніколи не ставилося. Не таке це вугілля. До того ж, після введення в дію у 1931 році Північно-Донецької ДРЕС, побудованої за планом ГОЕЛРО біля заводу «Донсода», майже все вугілля лисичанського видобутку витрачалося на електрогенерацію.

Але завдяки тому, що у 20-х роках минулого століття обговорювалася ідея коксування лисичанського вугілля, з'явилося рішення про будівництво АТЗ. Який у майбутньому був побудований як Северодонецький «Азот».

Глава 2. Чому завод, який у майбутньому став Сєверодонецьким «Азотом», почали будувати біля Ново-Сиротино?

У 1932 році Наркомтяжпром проводив консультації щодо вибору місця

*Будинок, у якому у 1932 році розташувалося управління
будівництвом ЛАТЗ, фотографія С. Каленюка*

розташування нового заводу, але до кінця 1933 року жодних рішень з цього приводу не прийняв. Але пізно восени 1932 року в Лисичанську було відкрито управління будівництвом Лисичанського АТЗ, а в місцевому лексиконі

з'явилося слово Лисхімстрой. У будинку, де розмістилося управління, було 8 кімнат. У дворі будинку під навісом стояли дві вантажні машини. Легкових автомобілів не було, але були фаетони та лінійки – кінні екіпажі для перевезення людей. Будівля уціліла, і Сергій Каленюк в одній із своїх статей навів її сьогодишню фотографію.

Тоді ж, на околиці Лисичанська було закладено кам'яний, глиняний та крейдяний кар'єри.

А поруч з управлінням почали будувати два двоповерхові будинки для інженерно-технічних працівників АТЗ та кілька бараків для робітників.

Відкриття цього управління – ще одне сумнівне управлінське рішення, завдяки якому з'явився Сєверодонецьк. Рішення, яке важко подається логіці, якщо розглядати його з точки зору сьогодення.

Зараз перед вибором місця будівництва заводу спочатку потрібно скласти техніко-економічне обґрунтування. Яке включало б й порівняння кількох можливих варіантів розміщення підприємства. І головним при цьому було б порівняння економічних показників цих варіантів.

Згідно з ТЕО «Енергохімічного комбінату», схваленого експертною радою ВО Хімпром ВРНГ СРСР у 1931 році, азотно-туковий завод

передбачалося будувати між Рубіжним та Кремінною, в районі станції Володино. І з погляду економічної доцільності цей варіант розміщення АТЗ напевно був би кращим, ніж піски на схід від Ново-Сиротино.

Володино було станцією на залізниці Куп'янськ-Попасна. Поруч знаходилася автомобільна дорога Рубіжне-Кремінна. Тож необхідності будувати залізницю та автомобільну дорогу та мости через річки Борова та Сіверський Донець для такого варіанту розміщення не було.

У Рубіжному вже була будівельна база з досвідом будівництва хімічних підприємств, там знаходилось управління великого харківського тресту «Індустрой».

За чисельністю наявних трудових ресурсів Рубіжне та Кремінна не поступалися Лисичанську, Верхньому та Пролетарську. Але на роботу на станцію Володино могли приїжджати залізницею й мешканці сіл Сватівського району. І тих же Лисичанська, Верхнього та Пролетарська (тоді це були різні населені пункти, їх об'єднали лише у 1964 році).

У Рубіжному вже працювали два хімічні заводи – «Червоний прапор» (майбутній «Барвник») та Південний завод вибухових речовин (майбутня «Зоря»). Тож там було багато кваліфікованих хіміків.

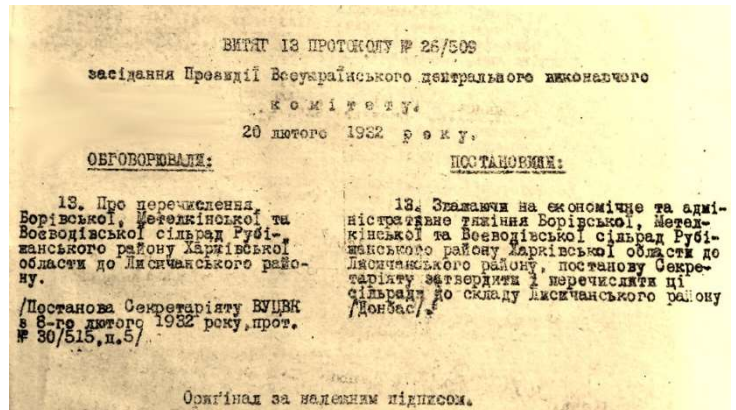
Тобто будівництво АТЗ у районі станції Володино точно обійшлося б державі дешевше, ніж будівництво біля Ново-Сиротино.

Але про економічну доцільність у ті роки не думали, а питання економіки вирішувалися у партійних кабінетах. І шляхом проведення масовок.

Лисичанський райвиконком у 1930–1934 роках очолював Є. С. Лісничий, який, за твердженням лисичанських краєзнавців, багато зробив для розвитку райцентру.

18 січня 1932 року вийшли спеціальні випуски харківської газети «Пролетар» та лисичанської газети «Більшовицький штурм», в яких було опубліковано звернення громадськості до Наркомату важкої промисловості із закликом «включити Лисичанський хімічний комбінат у п'ятирічний план». Рішення про будівництво нового заводу ще не було ухвалено, і конференція в Харкові лише готувалася, але думка «трудящих» про місце будівництва вже була доведена. І навіть почута.

Восьмого лютого 1932 року Секретаріат Всеукраїнського центрального виконавчого комітету ухвалив рішення підпорядкувати Борівську, Метелкінську та Воєводівську сільські ради Рубіжанського району Харківської області Лисичанському району Донецької області (протокол №30/515). Таким чином, територію майбутнього промислового майданчика АТК було передано з Рубіжанського до Лисичанського району.

29 грудня 1933 року наказом Наркомтяжпрому був затверджений для будівництва хімічного підприємства майданчик на лівому березі Сіверського Дінця, в районі хутору Ново-Сиротино. Який на той час уже півроку як почали освоювати.

Ось так, завдяки активності влади Лисичанського району та ігноруванню господарськими керівниками країни принципу економічної доцільності, майбутній северодонецький «Азот» почали будувати там, де він знаходиться сьогодні. Хоча це зовсім не означало, що на географічній мапі з'явиться Северодонецьк. Навпаки, шансів на це тоді було мало.

7 червня 1932 року Лисичанський райвиконком ухвалив рішення розпочати будівництво нового міста для АТЗ з 1933 року і просити Наркомгосп включити це будівництво до плану будівництва 1933 року. У рішенні вказувалося: *«Будівництво нового міста розпочати частково шляхом перебудови та реконструкції самого міста Лисичанська, західної його частини на площі 1000 га та території від міста Лисичанська до Верхнього та селища Пролетарськ на площі 1200-1500 га»*. Рішення передбачало укладання договору з інститутом «Діпромісто» *«Про проектування нового міста в Лисичанському районі на площі на правому березі річки Північний Донець на захід від міста Лисичанська»* із терміном закінчення проектних робіт до 31 грудня 1932 року.

Місцева влада Лисичанського району доклала максимум зусиль, щоб соцістечко, в якому житимуть будівельники та експлуатаційний персонал

АТЗ, було б на правому березі Сіверського Дінця. Ставши частиною Лисичанська.

Цю позицію підтримала комісія з вибору території – на підставі опрацювань «Діпромісто». Мотивація комісії – в Лисичанську вже існувала якась інфраструктура – водопровід, каналізація, дороги, заклади охорони здоров'я, освіти, торгівлі тощо. І місце для будівництва було більш підходяще – тут не було хистких пісків.

Раднарком УРСР (уряд України) підтримав лисичанську владу та архітекторів та прийняв рішення будувати житло для працівників АТЗ на правому березі Сіверського Дінця.

У 1933 році харківський інститут «Діпромісто» розробив генплан Лисичанська, керівники проекту А. Станіславський та Л. Дмитрієвська. Згідно з цим проектом, на території Лисичанська мали побудувати містечко хіміків. Яке мали розташувати між старим Лисичанськом та Пролетарськом.

Ніл Аронович Залігман

У зв'язку з описаними подіями треба згадати людину, зовсім невідому северодончанам, але роль якої в появі заводу, який був предтечою Северодонецького «Азоту», була дуже значною.

Ніл Аронович Залігман (іноді пишуть Зелігман) був призначений виконувачем обов'язків головного інженера тимчасового управління лисичанського хімічного комбінату 20 вересня 1931 року. Він очолював підготовку ТЕО «Енергохімічного комбінату» (що включало коксове виробництво). А на конференції у Харкові 3–7 лютого 1932 року представляв його як ТЕО «Лисичанського хімічного комбінату».

Потім Залігман був головним інженером управління будівництвом Лисичанського АТЗ, а з 1934 - азотно-тукового комбінату.

Саме він, як головний інженер, проводив нараду надзвичайної комісії з боротьби з весняним паводком 28 лютого 1935 року. У день, коли крижаний затор зруйнував щойно побудований капітальний міст через Сіверський Донець.

До якого часу Залігман залишався головним інженером Лисхімстрою і яка його подальша доля – невідомо. Ймовірно, якийсь час він виконував обов'язки керівника будівництва після того, як був звільнений Олександр

Забельський. Але в 1936 році в Лисхінстрої був уже інший головний інженер – Андрій Нехорошев. Який водночас виконував обов'язки керівника будівництва.

Інформації про Залігмана вкрай мало. І живих свідків його роботи вже немає. Але про його роль на будівництві можна судити по цитаті з книги Іллі Барського «Завжди ваш...»: *«Ми з дружиною прибули за призначенням до Лисхінстрою на початку березня 1934 року. Через кілька днів після прибуття головний інженер будівництва Н. А. Залігман повіз мене та Емму (дружину) на своєму фаєтоні, запряженому двома кіньми, на лівий берег Дінця. І казав: «Тут буде побудований цех..., а тут збудуємо ТЕЦ, а тут... А насправді перед нами лежала лише піщана пустка...».*

З цієї цитати зрозуміло, що Залігман принаймні був глибоко залучений у майбутнє будівництво, добре його знав. Мабуть, краще за інших. І був ентузіастом цієї забудови. Адже ні проекту, ні навіть рішення щодо розміщення підприємства на той час ще не було. То що розповідав Залігман Барському? Плоди польоту своєї фантазії? Чи пропозиції, які він та його колеги підготували та подали проектантам у завданні на проектування?

Договір на проектування заводу було укладено 31 серпня 1933 року, ще до приїзду на будівництво Олександра Забельського.

Глава 3. Де були перші бараки Лисхінстрою?

Перші об'єкти майбутнього АЗТ почали будувати за рік до того, як у Наркомважпромі було ухвалено рішення про місце будівництва заводу. Це були два двоповерхові будинки для ІТП та п'ять бараків для робітників у Лисичанську. Це будівництво розпочалося наприкінці 1932 року.

А на лівому березі Сіверського Дінця будівельні роботи розпочалися на весні 1933 року, про це свідчить меморіальна дошка, встановлена на одній з адміністративних будівель «Азоту». І перше завдання для керівників будівництва було очевидним - потрібно було навести капітальний міст через Сіверський Донець та побудувати дорогу від мосту через заплавну рівнину до Ново-Сиротино. Інакше як їздити від управління будівництвом у Лисичанську до місця будівництва? Як доставляти туди будматеріали та робітників?

Низьководний дерев'яний міст через Сіверський Донець у районі хутору Павлоград був збудований ще у 1898 році, під час льодоходів та паводків його регулярно зносило, і влітку його відновлювали.

Керівництво будівництва збиралося збудувати міст капітальний, міцний. Щоб його не міг зруйнувати паводок.

Міст між Лисичанськом та Павлоградом, 1898 рік

Насип під дорогу від Ново-Сиротино до Павлограду у 1933 році уже була. У Павлограді знаходилася овочева бригада, а в Ново-Сиротино – центральна садиба колгоспу імені Сталіна. Дорога між селами проходила болотистою заплавою Сіверського Дінця, і для надійного сполучення без насипу було не обійтися.

Але за оцінкою фахівців управління, насип потрібно було підняти на метр, розширити і зміцнити бутовим камінням.

Для будівництва дороги навесні 1933 року на східній околиці хутору Ново-Сиротино було створено виконробську діляницю, географічно це район прохідної «Південна». Тут була контора виконроба, столярна майстерня, кузня, стайня, їдальня, які були розташовані у бараках. Тут же селилися робітники, які жили у «мазанках» та в бараках, споруджених із підручних матеріалів.

Пізніше половину одного з бараків відвели під культурно-виховну роботу: в одній кімнаті був розташований клуб-читальня, в іншій – кінозал та танцмайданчик, у третій – проводила репетиції агітбригада. Раз на тиждень сюди приїжджала кінопересувка, тут організовували танці під баян чи патефон.

Це було перше поселення на будівництві Лисичанського азотно-тукового заводу, його називали робоче селище Східне. Воно є й на карті 1938 року.

Отже, перші бараки в Лисхімстрої були побудовані зовсім не 29 квітня 1934 року, а на рік раніше.

Ново-Сиротино, яке під час війни 1941-1945 років і пізніше називали Новосиротино, відіграло важливу роль у народженні Северодонецька. Тут у

1931 році працювали геологи, які відкрили великі запаси підземних вод. Тут селилися найперші будівельники Лисхімстрою.

Хутір Ново-Сиротино утворився в роки сталинських реформ, коли три сім'ї з Боровського заснували його на межі заплавних лук і пісків другої тераси Сіверського Дінця, поблизу садиби Бакаї. У 1929 році засновників хутору з їхніх садиб виселили (мовляв, кулаки), а в їхні будинки вселили селян-бідняків із Сиротино. Які й утворили колгосп імені Сталіна. Число колгоспників швидко збільшувалося, і в 1930 році в селі було вже півтора десятки хат. А в 1939-му – понад двісті.

Отже, перша база будівництва азотно-тукового заводу розташовувалась зовсім не серед піщаних барханів, а на околиці села. На будівництві працювало багато його мешканців, а в селі селилися деякі з будівельників. На сільському цвинтарі, знесеному у 60-ті роки, ховали не лише місцевих жителів, але й людей, які приїхали на будівництво АТЗ і тут померли.

АТЗ неможливо було будувати без залізниці. Провести її вирішили від станції Рубіжне – це 8 км нового шляху. А ще треба було збудувати залізничний міст через річку Борова.

Будівельники мосту та залізниці заснували ще одне робоче селище - на місці нинішнього шляхопроводу (вулиця Об'їзна). Спочатку це селище називалося Старий Бір, а пізніше - робоче селище Північне. Це було друге робоче селище на території майбутнього Северодонецька.

Спочатку житла були тимчасові, збудовані з підсобних матеріалів. Але місце було гарне – поблизу річка та заплава діброва. І з роками люди обживалися та відбудовувалися. У шістдесяті роки я навчався у Северодонецьку, а мої батьки жили у Кременній. І я часто їздив автобусом Рубіжне-Северодонецьк повз це крихітне поселення. Біля нього була зупинка автобуса з назвою «Північне». Це селище остаточно зникло, коли будували шляхопровід – житлові будинки заважали його будівництву.

У вересні 1933 року керівником будівництва було призначено Олександра Дмитровича Забельського, від нього в Наркомважпромі очікували запуску АТЗ у 1936 році.

У січні 1934 року будівництво вийшло новий рівень, тут з'явився підрядник. Це був харківський трест «Індустрой», одне з управлінь якого

розміщувалося на той час у Рубіжному. Трест сформував спеціальну будівельну дільницю для роботи на Лисичанському АТЗ. А управління будівництвом Лисичанського АТЗ передало підряднику частину своїх робітників та матеріальних ресурсів.

Появу цього підрядника автор вважає найважливішою подією, яка визначила появу Лисхімстрою як окремого населеного пункту. Управління будівництвом Лисичанського АТЗ і будівельне управління тресту «Індустрой» – це різні суб'єкти. У кожного з них були свої керівники та свої робітники. Поміж ними, по суті, були договірні відносини. Більше того, управління будівництвом знаходилося у Лисичанську, а будівельне управління – у Рубіжному.

Навесні 1934 року на території майбутнього Лисхімстрою, на місці нинішнього військкомату, з'явилася перша споруда барачного типу. У якому розташувалася пекарня – перше промислове підприємство майбутнього селища. Пекарня в цій споруді працювала (з перервою) до кінця сорокових років, коли поруч було збудовано цегляну триповерхову будівлю першого северодонецького хлібозаводу.

Поруч з пекарнею сформувалося ще одне робоче поселення, забудоване мазанками та примітивними бараками. «Шанхай», як їх називали у той час. У ньому мешкали будівельники, найняті на роботу управлінням тресту «Індустрой».

Бажання будівельників насамперед побудувати пекарню можна зрозуміти, якщо пам'ятати, що попередній, 1933 рік, був роком найжорстокішого голоду.

Навесні 1934 року трапилася звичайна для наших місць подія, котру часто розцінюють як чи не головну для появи міста Северодонецька на географічній мапі. На Сіверському Донці була чергова велика повінь.

Такі тут траплялися один раз на кілька років, тоді під воду йшли прибережні населені пункти, й будинки у Павлограді та у Синьцькому стояли по дах у воді. Весною 1934 року вся заплавна рівнина була залита водою – нескінченний водний простір. Дерев'яний міст через Сіверський Донець змило течією, вода піднялася вище за рівень насипу й переливалася через нього.

Керівники будівництва, що проживали у Лисичанську, були відрізані від об'єкту, будівництвом яким керували. Не могли дістатися місця роботи і робітники АТЗ, які проживали в бараках у Лисичанську.

Певні краєзнавці та журналісти вважають, що це спонукало керівника будівництва Олександра Забельського розпочати будівництво соцімістечка Лисичанського АТЗ на лівому березі Сіверського Дінця біля майбутнього заводу. І що саме тому навесні 1934 року розпочалося зведення житлових бараків на території майбутнього кварталу №2 міста Северодонецька.

Дійсно, 29 квітня 1934 року перші три бараки, які побудували в районі нинішніх будинків №№ 9, 11 по вулиці Богдана Лищини, були здані в експлуатацію. Бараки були каркасні, з очерету, обмазаного глиною, побілені.

У 1991 році виконком Северодонецької міськради затвердив дату 29 квітня 1934 року як офіційну дату заснування міста Северодонецька.

Відомо, що в одному із цих бараків розмістили управління будівництвом. Але управління будівництвом Лисичанського АТЗ ще довго залишалося у Лисичанську, на вулиці Інтернаціональній. Тож можна припустити, що в цьому баракі розмістилася контора будівельної ділянки тресту «Індустрой». Та й самі бараки напевно належали цьому тресту.

А житлові будинки та бараки управління будівництвом АТЗ знаходились у Лисичанську і в селище Східне.

Олександр Дмитрович Забельський

Головною людиною в Лисхімстрої у 1934 році був Олександр Дмитрович Забельський. Серед сучасних краєзнавців Северодонецька оцінка його роботи дуже висока. Аж до тверджень, що без Забельського Северодонецька не було б. Що, мовляв, саме він наполіг, щоб робоче селище АТЗ будували на лівому березі Сіверського Дінця, а не в Лисичанську.

*О.Д.Забельський, керівник
Лисхімстрою в 1934 році*

Така оцінка сформувалася останніми роками завдяки роботам Сергія Каленюка. До нього інші северодонецькі краєзнавці (наприклад, Зинов чи Титаренко) прізвище

Забельського не згадували зовсім. Не було його й у присвяченій історії Сєвєродонецька фундаментальній роботі «70 славних років», виданій у 2004 році.

Але заслуги Забельського високо оцінював перший почесний громадянин Сєвєродонецька Ілля Барський. У розмові з сєвєродонецьким журналістом Семеном Перцовським Барський говорив про Забельського: *«Він очолив Лисхімстрой ще до перших бараків, 1933-го, після роботи в торгпредстві в Німеччині. Саме Забельський домігся, щоб робітничє селище почали будувати не біля Лисичанська, як передбачалося раніше, а навпаки, на лівому березі Дінця, де споруджували хімкомбінат. Сєвєродонецьк цим зобов'язаний йому».*

Зупинимося докладніше на фактах із життя цієї людини.

Олександр Забельський народився у 1889 році в Башкирії, але ріс в Україні. Здобув вищу економічну освіту. У молоді роки вступив до партії есерів, але у 1919 році став більшовиком. Що в майбутньому позитивно вплинуло на його кар'єру. Мав дружину та дочку.

У 1922-1923 роках очолював Одеську контору Всеукраїнської кооперативної спілки. З 1924 року працював у Харкові, який тоді був столицею України. Був членом правління Всеукраїнської спілки сільськогосподарських кооперативних товариств «Сільський господар», згодом членом правління Наркомторгу УРСР.

З 1928 по 1930 рік працював торгпредом у Німеччині, жив із сім'єю у Берліні. У ті роки його дочка навчалася у берлінській школі. Роботу торгпреда курирував Наркомважпром, і Забельський зблизився з наркомом Григорієм Орджонікідзе, виконував для нього прохання особистого характеру. Наприклад, привіз для дітей наркома іграшкову залізницю.

Після закордонного відрядження Олександр Забельський у торгівлю не повернувся, з 1930 року він працював начальником науково-дослідного сектору Раднаргоспу УРСР. Потім уповноваженим Наркомважпрому. Його родина жила у знаменитому у Харкові будинку «Підкова» на вулиці Гіршмана. Який був збудований для працівників Раднаргоспу УРСР.

Третього лютого 1932 року Олександр Забельський відкрив конференцію у Харкові доповіддю «Народно-господарське значення Лисичанського хімічного комбінату. Гігант другої п'ятирічки».

Управління будівництвом Лисичанського АТЗ Олександр Забельський очолив у вересні 1933 року. На той час на лівому березі Сіверського Дінця вже існували робочі селища Східний і Північний (Глухий Бір), були в цих селищах і житлові бараки. Були капітальні двоповерхові будинки для інженерно-технічних працівників та бараки для робітників АТЗ у Лисичанську. До приїзду Забельського на будівництві вже проводились роботи з прокладання шосейної дороги до Лисичанська та залізниці до Рубіжного.

За час, коли будівництвом керував Забельський, на території Лисхімстрою було збудовано перші три капітальні будинки та 9 житлових бараків. Тільки навряд чи хтось вважав цю забудову соцмістечком. Швидше – черговим тимчасовим робочим селищем, на кшталт Східного чи Глухого Бору.

На сьогодні відомо чимало рішень органів влади різного рівня, прийнятих з 1932 по 1937 роки, які стосувались розміщення або будівництва соцмістечка АТЗ на правому березі Сіверського Дінця, у Лисичанську. І невідомо жодного такого рішення, яким би наказувалося будувати його на лівому березі. За винятком остаточного рішення Раднаркомом України, ухваленого 15 листопада 1937 року. Яким Раднарком скасував свої попередні рішення та розпорядився будувати селище на місці майбутнього Сєверодонецька. Це сталося через 2,5 роки після того, як Забельський перестав бути керівником будівництва. І вже після його загибелі.

Втім, Забельський був приятелем наркома важкої промисловості Орджонікідзе, і міг вплинути на думку останнього щодо місця будівництва соцмістечка. Але, знову-таки, рішення про його будівництво на лівому березі Сіверського Дінця було ухвалено вже після того, як Орджонікідзе застрелився. У той час, коли продовжувався погром керівних кадрів Наркомважпрома.

І ще один факт. З вересня 1933 до березня 1935 року Олександр Забельський жив у Лисичанську. Без сім'ї, яка залишалася у Харкові. Та й інші люди, які керували будівництвом після нього (наприклад, Будиновський), до кінця тридцятих років воліли жити в Лисичанську. У відносно доглянутому райцентрі було набагато комфортніше, ніж у робочому селищі, яке будувалося в пісках.

28 лютого 1935 року в будівлі управління будівництвом Лисичанського азотно-тукового комбінату (у Лисичанську) йшла нарада надзвичайної комісії з боротьби з весняним паводком. Головував головний інженер управління Залігман, обговорювалися заходи щодо зміцнення опор капітального мосту через Сіверський Донець, збудованого у 1934 році. У цей час крижаний затор, що утворився перед мостом, зруйнував опори, і вода потягла міст вниз за течією.

У березні розбиратися з надзвичайною подією до Лисичанська приїхав інспектор комісії «радянського контролю», після чого донецький обком рекомендував зняти Олександра Забельського з посади. Але не за міст, а за затування будівництва. Цього ж місяця Забельський був звільнений і поїхав до Харкова.

З квітня 1935 до кінця 1936 року він працював директором дослідного заводу управління азотної промисловості.

У грудні 1936 року був призначений директором Баглійського коксохімзаводу, що будувався. Але добудувати і цей завод йому не судилося.

13 липня 1937 року Олександр Забельський був заарештований і 16 вересня 1937 року засуджений до розстрілу. Звинувачували його в троцькістській змові і в шкідництві - шляхом зриву термінів введення в дію хімічних підприємств. Наступного дня його розстріляли. Посмертно Забельського було реабілітовано 16 листопада 1957 року.

Його дружина була засуджена як дружина ворога народу та 8 років провела у таборі. А доньку виключили із Харківського політехнічного інституту, в якому вона навчалася.

Глава 4. Породження волюнтаризму, або як Сєвєродонецьк став на 16 років старшим за «Азот»

Основна продукція азотно-тукових заводів – азотна кислота, аміачна селітра, різні сполуки аміаку та азотної кислоти. Все це – продукти переробки аміаку. Але виробництво аміаку – це голова технологічного ланцюжка азотно-тукового заводу, його основа.

На початку ХХ століття був розроблений процес Габера-Боша, по якому аміак отримують з водню і азоту на каталізаторі під високим тиском і при

високій температурі. Перша промислова установка, що працювала за такою технологією, була запущена в Німеччині в 1913 році.

У СРСР перше невелике виробництво синтетичного аміаку було запущено на Чорноріченському хімічному заводі 8 лютого 1928 року. Воно було закуплене за кордоном, зрозуміло.

У 1932 році було введено в дію виробництво синтетичного аміаку на Березниківському хімічному комбінаті, а у грудні 1933 року – на Бобриківському хімкомбінаті. Синтез аміаку на цих підприємствах проводився під тиском 300 атмосфер і при температурі 500 градусів, азото-водневу суміш для синтезу отримували з напівводяного генераторного газу. Це продукт газифікації твердого палива сумішшю повітря та водяної пари. Як паливо на цих заводах використовували кокс.

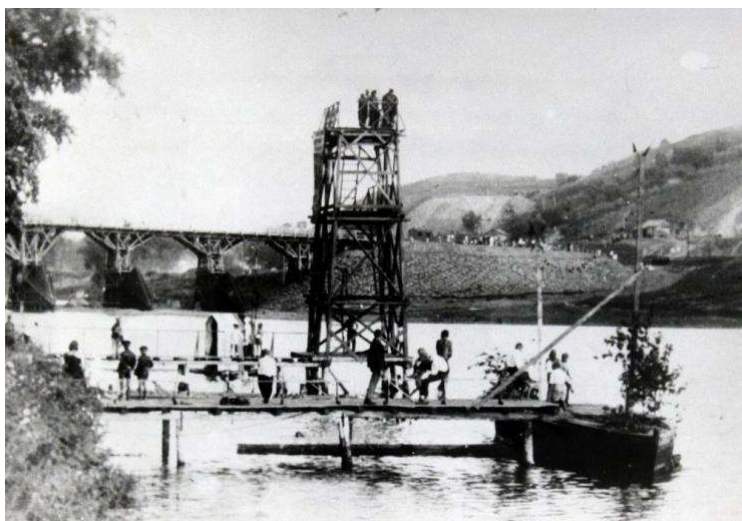
У 1932 році Наркомат важкої промисловості СРСР (Наркомважпром) прийняв рішення про будівництво Лисичанського азотно-тукового заводу, у складі якого мало бути виробництво синтетичного аміаку під тиском 300 атмосфер. З дуже великою для того часу потужністю 108 тисяч тон на рік.

31 серпня 1933 року між управлінням будівництва Лисичанського АТЗ та «Гіпроазотом» було укладено договір про проектування заводу. У першій половині 1934 року роботи з проектування перебували на завершальній стадії, на будівництві почали формувати штат інженерно-технічних співробітників для роботи на виробництвах. Так, у середині березня 1934 року на Лисичанський АТЗ прибула група молодих інженерів-хіміків, які закінчили Харківський хіміко-технологічний інститут. Серед них були Ілля Барський та його дружина Емма.

Згідно з договором про проектування, Лисичанський азотно-туковий завод був аналогічним побудованим у Березниках та Бобриковому. І в 1934 році навряд чи були сумніви, що його введуть в дію в 1935-1936 роках.

Якби так сталося, то Сєвєродонецьк на географічній мапі швидше за все не з'явився б. Відповідно до рішень Раднаркому УРСР соцмістечко для працівників азотно-тукового заводу мали побудувати на правому березі Сіверського Дінця, воно мало увійти до складу Лисичанська. У 1933 році інститут «Діпромісто» розробив план Лисичанська, в якому до існуючої забудови додали великий новий район. Він мав розташуватися між Лисичанськом та Пролетарськом.

У сімдесяті роки XX століття автору, що працював у пуско-налагоджувальному управлінні, довелося попрацювати на чотирьох підприємствах азотної промисловості – у Рівному, Дорогобужі, Воскресенську та у Березниках. Всі чотири підприємства були розташовані на великій відстані від міст, в яких жили їхні працівники. А підвезення персоналу від місця проживання до місця роботи здійснювалося службовими автобусами.

Міст через Сіверський Донець біля хутору Павлоград, 1938 рік

В 1936 році було збудовано новий капітальний дерев'яний міст через Сіверський Донець. Він був вищим за залізничну колію, мав довжину 161 метр і ширину 6 м, вантажопідйомність 30 тон. З цього часу і до 1942 року, коли міст спалили під час відступу РСЧА, паводки на

річці Сіверський Донець жодного разу не переривали автомобільне сполучення між Лисичанськом та Лисхімстроєм.

Тож віддаленість Лисичанська від території АТЗ, з урахуванням досвіду Березників, навряд чи була серйозним аргументом проти будівництва соцімістечка на правому березі Сіверського Дінця, у Лисичанську.

Але сталася інша подія, яка все змінила.

17 липня 1934 року Раднарком (РНК, Рада народних комісарів) СРСР ухвалив рішення про будівництво замість азотно-тукового заводу Лисичанського азотно-тукового комбінату (АТК). Йшлося не лише про збільшення потужності та розширення номенклатури продукції, а й про те, що синтетичний аміак будуть виробляти під тиском 850 атмосфер. І водень отримуватимуть не газифікацією коксу, а газифікацією вугілля.

Невідомо хто конкретно стояв за підготовкою такого рішення. І чи мав до нього відношення Олександр Забельський, який на той час очолював будівництво. Але це рішення було волюнтаристським.

Задум був зрозумілим. За законами хімічної термодинаміки, у реакції синтезу аміаку з водню та азоту збільшення тиску призводить до збільшення виходу аміаку. І в реакторі однакового обсягу при тиску 850 атмосфер можна отримати в рази більше продукції, ніж при тиску 300 атмосфер. Побудувати третій завод, подібний до вже збудованих у Березниках та Бобриково, ентузіастам з Наркомважпрому було не цікаво, їм потрібен був гігант хімії у Лисичанську. 10 жовтня 1936 року новий керівник будівництва М. С. Хомутов писав у першому номері багатотиражки «За стаханівське будівництво»:

«Лисичанський хімічний комбінат не порівняти за своєю потужністю з вже збудованими радянськими заводами хімічної промисловості».

А те, що обладнання великої потужності для синтезу аміаку, яке працювало б під тиском 850 атмосфер, не існувало, не здавалося проблемою. Мовляв, розробимо по ходу.

Близький до завершення і реальний проект азотно-тукового заводу, подібний до двох раніше реалізованих в СРСР, був викинутий у кошик, а новий розробити виявилось неможливим через відсутність потрібного обладнання.

Тиск 850 атмосфер означає, що на один квадратний сантиметр поверхні апарату діє сила 850 кг. І чим більший діаметр апарату, тим більша сила, яка цей апарат намагається розірвати. Будь-який матеріал, з якого буде виготовлена колона синтезу, має межі міцності. І чим вище температура, тим межа міцності менше. Для створення промислової апаратури, яка б працювала під тиском 850 атмосфер і при температурі 500 градусів, потрібні спеціальні матеріали і спеціальні технології. Яких у СРСР на той час не було.

Втім, використання надвисоких тисків при виробництві аміаку є проблемою і в наші дні. Синтез в обох виробництвах аміаку северодонецького «Азоту» проводиться під тиском 300 атмосфер.

В результаті до весни 1936 року проект азотно-тукового комбінату і генеральний кошторис складені не були, будівельні роботи на майданчику АТК не починалися. Кількість робітників на будівництві скорочувалася, готувалося рішення про ліквідацію управління з будівництва та про передачу житлових будинків лисичанським шахтарям. Йдеться, очевидно, про ті житлові будинки АТК, які були збудовані в Лисичанську.

Навесні 1936 року на будівництві не було керівника, його обов'язки виконував головний інженер Андрій Миколайович Нехорошев. Він і відправив молодого інженера Іллю Барського з листом до Наркомважпрому. Барському вдалося зустрітися з наркомом Григорієм Орджонікідзе, і той вжив заходів для виведення ситуації із глухого кута. Досить нетривіальних.

Оскільки спроектувати виробництво аміаку не було можливості (вважалося, що тимчасово), то у вересні 1936 року у Лисхімстрой передали Генплан заводу, в який не були включені цехи основного виробництва. Проектна документація була лише на допоміжні цехи. Але це дозволило розпочати роботи на промисловому майданчику, перераховувати для цього кошти та постачати будматеріали.

На початку жовтня 1936 року на будівництво направили нового керівника, ним став Михайло Семенович Хомутов. Про нього відомо небагато. Тільки те, що він народився у Брянській області. Та й інформації про його особистий внесок у створення Лисхімстрою – теж немає. Пропрацював він недовго – 29 червня 1938 року його заарештували по обвинуваченню у приналежності до контрреволюційної організації. За місяць до цього, 4 червня, було розстріляно його брата, Ізота Семеновича Хомутова, першого директора Воскресенського хімічного комбінату. А Михайлу Хомутову пощастило. 11 травня 1939 року його виправдали. Але до Лисхімстрою він більше не повернувся.

У 1938 році керівником будівництва знову став Андрій Нехорошев. Тепер уже без приставки «тимчасово виконуючий обов'язки». А посаду головного інженера обійняв Ілля Барський.

Навесні 1937 року на проммайданчику комбінату нарешті почалися будівельні роботи, тут було закладено фундамент ремонтно-механічного заводу. У 1938 році було введено в експлуатацію механічний цех, а потім – ливарний цех цього заводу. Пізніше – котельний цех.

Першим директором РМЗ став Г. Н. Аверін, який до цього працював директором заводу силікатної цегли.

Що ж до основного виробництва, то на початку 1938 року було ухвалено рішення про припинення подальшого проектування аміачного виробництва. У листі «Головазоту» було зазначено: *«У зв'язку з тим, що Лисичанський азотно-туковий комбінат проектується за неосвоєними в*

СРСР і не перевіреними на дослідних установках методами (синтез аміаку під тиском 850 атмосфер і пряма газифікація вугілля) до особливого розпорядження проектування припинити».

А в середині 1938 року було прийнято остаточне рішення щодо будівництва Лисичанського азотно-тукового комбінату. Від створення тут виробництва аміаку відмовилися, і основним призначенням комбінату стало виробництво аміачної селітри із аміаку, який мали привозити ззовні.

У 1939 році будівництвом керував П. Г. Будиновський, тоді почалося будівництво цехів основного виробництва. Першим було збудовано цех №12 концентрованої сірчаної кислоти. А в середині 1940 року під монтаж обладнання було здано 10 промислових будівель.

У серпні 1940 року в Лисхімстрої було створено будівельно-монтажне управління харківського тресту «Донбастяжбуд», керівником управління був Г. К. Чернопащенко. На будівництві з'явилися субпідрядні підрозділи трестів «Союзелектромонтаж», «Водоканалбуд». Розпочався монтаж основного технологічного устаткування.

На азотно-туковому комбінаті готувалися до пуску підприємства, до Лисхімстрою приїхали кілька фахівців з інших підприємств. Приїхав Г. І. Вілесов, який був призначений заступником головного інженера та начальником техвідділу комбінату.

Пробний пуск виробництва аміачної селітри планувалося провести 1941 року, але не склалося. І не лише тому, що розпочалася війна. Для запуску був потрібний аміак. Спочатку чекали на його постачання з Горлівки. Потім – з іншого заводу. Та не дочекалися. Мабуть, азотно-туковий комбінат без власного виробництва аміаку виявився не дуже потрібним країні.

Дивно, але проблеми з будівництвом комбінату, породжені волюнтаризмом господарських керівників, стали для Лисхімстрою «щасливим квитком». Оскільки комбінат не будувався, то не будувалося й соцістечко у Лисичанську, де планувалося поселити його працівників.

Але в самому Лисхімстрої працював підрядник. Якому, за відсутності обсягів робіт на промисловому майданчику, треба було дати якусь роботу поза нею. Поки з'явиться проект АТК.

Ці обсяги були невеликі – доводилося скорочувати чисельність працівників. До кінця 1935 року на будівництві залишилося 817 робітників.

Основна частина робіт у цей час була пов'язана з розвитком будівельної бази.

Наприкінці серпня 1934 року було завершено будівництво шосейної дороги (насипу, брукованого бутовим камінням) від села Ново-Сиротино до хутору Павлоград. І будівництво дерев'яного мосту через Сіверський Донець, який вважався капітальним. Перерізати червону стрічку та відкрити рух новою дорогою довірили бригаді мостобудівників, якою керував Олексій Попков.

10 липня 1935 року була введена в дію залізнична гілка завдовжки 8 кілометрів, з мостом через річку Борова, яка з'єднала промисловий майданчик Лисичанського АТК зі станцією Рубіжне. Керував роботами десятник С. І. Скорохід.

На будівництві з'явився перший паровоз серії В №626 та 4 вантажні вагони. Імена першої паровозної бригади: машиніст Чумаченко, помічник Чорножуків, кочегар Сисоєв.

Завод силікатної цегли, 1935 рік

Третього листопада 1935 року була виготовлена перша цегла на заводі силікатної цегли, потужність заводу становила 8 мільйонів штук цегли на рік. Основною сировиною для силікатної цегли були пісок, якого навколо заводу було багато, і вапно. Силікатна

цегла істотно дешевша за керамічну, яку виготовляють з глини. Але у неї є серйозна вада, яка суттєво впливала і впливає на життя северодончан. У нього більша теплопровідність. Тому в квартирах у будинках, збудованих з силікатної цегли, холодніше, ніж у будинках з цегли керамічної.

Наприкінці 1935 року на будівництві з'явилася пилорама та лісосушарка, які розміщувалися навпроти кварталу №2 Лисхімстрою. Тут почав формуватися майбутній деревообробний завод.

Але будувалися тим часом і об'єкти соціального призначення, і житло.

Якщо оцінювати обсяги виконаних 1935 року будівельних робіт з кількістю робітників, що була на будівництві, то можна зробити висновок, що продуктивність праці була не дуже високою. І це зрозуміло - роботи виконувались без проекту та без затвердженого кошторису.

У річному звіті за 1935 рік управління будівництвом Лисичанського хімічного комбінату зазначалося: *«При затвердженні технічного проекту хімкомбінату проекту на будівництво соцмістечка не було, і його будівництво в генкошторисі прийнято за укрупненими вимірниками.*

А затримка у проектуванні міста пояснюється тим, що досі немає остаточного рішення про майданчик під будівництво міста».

Тобто проекту будівництва соцмістечка не було, а будівельні роботи провадилися. Що було серйозним фінансовим порушенням.

25 грудня 1935 року Наркомважпром уклав генеральний договір з «Ленпроектом» на проектування соцмістечка Лисичанського азотно-тукового комбінату на лівому березі Сіверського Дінця. Передбачалося розмістити його в районі сучасного автовокзалу та від нього далі у північному напрямку. Однак згоди на таке розміщення соцміста від місцевої влади та ВРНГ не було, і договір було розірвано.

У першому номері багатотиражки Лисичанського азотно-тукового комбінату «За стаханівське будівництво», що вийшов 10 жовтня 1936 року, була опублікована стаття «Нове сонячне місто». Вона була про *«соціалістичне місто Лисичанського хімічного комбінату»*, яке буде побудовано на лівому березі Сіверського Дінця. Місто, яке буде забудоване 4-х поверховими будинками, з дитячими садками та яслами в кожному кварталі, зі школами на кожні 2 квартали, з центральним універмагом, банком, ощадкасою, центральним та дитячим будинком культури тощо.

На думку автора, у цій статті озвучені окремі вимоги, викладені в завданні на проектування, видані «Ленпроекту». Навряд чи реалістичні.

На думку Сергія Каленюка, у статті описано проект, який нібито був розроблений інститутом «Діпромісто» та пройшов усі погодження. Але не був затверджений на засіданні Раднаркому України, оскільки голова Раднаркому Панас Любченко, не бажаючи брати на себе відповідальність, висловив

вимогу розширити проект додатковим розділом, не передбаченим інструкцією. Цю інформацію Сергій Каленюк знайшов у рукописній книзі співробітників «Діпромiсто».

Іншої інформації про те, що у 1936 році «Діпромiсто» розробляв проект Лисхімстрою, немає. А план розвитку Лисхімстрою, розроблений «Діпромiсто» у 1939 році, далекий від того, що описано в статті «Нове сонячне місто».

У квітні 1937 року будівництво відвідала комісія ВРНГ, яка підтвердила своє рішення про будівництво соцмістечка у Лисичанську. Наркомважпром уклав із «Ленпроектом» новий договір на проектування соцмістечка, тепер на правому березі. У Лисичанську. Але й цей договір незабаром було розірвано.

У 1937 році в Лисхімстрої був десяток двоповерхових будинків, фельдшерсько-акушерський пункт, пологовий будинок, школа, магазин, лазня, пошта, парк культури та відпочинку. Освоєних коштів було забагато для тимчасового робочого селища, потрібно було приймати рішення щодо його статусу.

Керівництво Лисхімстрою переконало Донецький обком, а той — Раднарком у необхідності будувати місто на лівому березі Сіверського Дінця. 15 листопада 1937 року Раднарком України затвердив місце розташування соцмістечка на лівому березі Сіверського Дінця. Скасувавши свої колишні рішення щодо будівництва його у складі Лисичанська.

Після цього урядового рішення обсяги житлового будівництва в селищі різко зросли, за 1938 рік кількість житлових капітальних будинків у Лисхімстрої збільшилася втричі, досягнувши наприкінці року 30. А в кінці 1940 року їх кількість у селищі була 50.

На графіку представлено динаміку зростання у селищі кількості капітальних житлових будинків з 1934 по 1941 роки.

У 1938 році управління будівництвом Лисичанського азотно-тукового комбінату перемістилося з Лисичанська до Лисхімстрою, до збудованої з власної силікатної цегли будівлі (бульвар Дружби Народів, 8). У 50-ті роки її називатимуть будинком проектів. А згодом у ньому відкриють технічне училище №4.

Назва Лисхімстрой давно закріпилася за селищем, але воно не було окремим населеним пунктом. Де-факто воно було відокремленим житловим районом міста Лисичанська (статус міста Лисичанськ отримав у 1935 році). Подібно до того, як Щедрищеве є житловим районом міста Сєверодонецька.

28 жовтня 1938 року указом Президії Верховної Ради УРСР Лисхімстрою було надано статус окремого населеного пункту, він став називатися робочим селищем Лисхімстрой Лисичанського району. З тексту указу: «*Лисхімстрой, Лисичанського району, – виключити з міської смуги міста Лисичанська та утворити у ньому селищну раду. Зберегти за селищем колишню назву. Включити до складу Лисхімстройської селищної ради хутори: Павлоградський, Бакаї, Ново-Сиротино, Синецький, селище радгоспу Лісова дача та лісові сторожки*

У К А З
Президії Верховної Ради УРСР

ПРО ВІДНЕСЕННЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ВОРОШИЛІВГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДО КАТЕГОРІЇ МІСТ ТА СЕЛИЩ МІСЬКОГО ТИПУ І ВСТАНОВЛЕННЯ ЇХ МЕЖ

...

II.

Віднести до категорії селищ міського типу такі робітничі селища та села, перетворивши в них сільські ради у селищі:

...

29. ЛИСХЕМСТРОЙ, Лисичанського району, – виключити з міської смуги міста Лисичанська і утворити в ньому селищну раду. Зберегти за селищем попереднє найменування.

Включити до складу Лисхемстройської селищної ради хутори: Павлоградський, Бакаї, Ново-Сиротино, Синецький, селище радгоспу Лісова дача та лісові сторожки Агафоново і Горобцово, виключивши їх із складу Воеводівської сільради, Рубежанського району.

...

III.

Здійснення цього указу покласти на Організаційний Комітет Президії Верховної Ради УРСР по Ворошиловградській області.

М. Київ
28 жовтня 1938 р.

Агафонова та Горобцово, виключивши їх зі складу Воєводівської сільради, Рубіжанського району».

Наприкінці 1938 року відбулися перші вибори до Ради депутатів трудящих селища Лисхімстрой, першим головою Лисхімстроївської селищної ради став Захарій Євтехович Жадан. У цей час у селищі проживало 3249 осіб, було 30 двоповерхових будинків.

Майбутній Сєверодонецьк відбувся як населений пункт.

У 1939 році харківський інститут «Діпромісто» розробив генеральний план розвитку селища Лисхімстрой. План був розрахований на 20 років, після чого чисельність населення мала скласти 30 тисяч людей.

Що стосується Сєверодонецького «Азоту», то Лисичанський хімічний комбінат був включений до складу діючих 16 лютого 1951 року. Через 16 років після того, як у селищі були збудовані перші житлові будинки. І через 12 років після того, як Лисхімстрой став окремим населеним пунктом.

Ілля Матвійович Барський

Особливу роль у подіях, внаслідок яких з'явилося селище Лисхімстрой, та загалом в історії Сєверодонецька, зіграла людина, яка у списку почесних громадян міста займає перший рядок.

Ілля Матвійович Барський народився 16 листопада 1910 року у Харкові. Підлітком працював учнем майстра з ремонту годинників, потім робітником на металопромкомбінаті в Харкові. У 1929 році вступив до Харківського політехнічного інституту. З 1930 року навчався у Харківському хіміко-технологічному інституті, який закінчив із червоним дипломом. Здобув диплом інженера-хіміка-технолога.

Після закінчення інституту в 1934 році разом із дружиною Еммою Самойлівною Барських був направлений на Лисичанський азотно-туковий завод. Трудова біографія розпочалася з посади техника на заводі силікатної цегли.

Навесні 1936 року головний інженер Лисичанського АТК Андрій Нехорошев, який виконував обов'язки керівника, направив молодого інженера до Наркомважпрому з листом до наркома Орджонікідзе. У листі описувалася критична ситуація на будівництві, що виникла через відсутність проекту комбінату. За спогадами Барського, він дуже боявся їхати. Думав, що

заарештують. Тож поїхав удвох із дружиною. Але зустріч з Орджонікідзе виявилася успішною, багато в чому завдяки цій зустрічі було отримано проект комбінату, відкрито фінансування та розпочалися будівельні роботи на промисловому майданчику. Зросла й активність забудови селища.

1937 року Іллю Барського направили для навчання на Березниківський хімкомбінат. А після повернення, у серпні 1937 року, призначили на посаду начальника техвідділу – заступника головного інженера Лисхімстрою. У липні 1938 року головний інженер будівництва Андрій Нехоршев був призначений керівником підприємства, а Барський зайняв його місце головного інженера. І став заступником начальника будівництва. А з травня 1941 виконував обов'язки начальника будівництва.

Разом зі своїм заступником Геннадієм Вілесовим він організував евакуацію обладнання АТК у Губаху та в Березники. У жовтні 1941 року разом із ешеленом, який вивозив обладнання, виїхав із Лисхімстрою.

Відповідно до наказу Наркомхімпрому від 23 серпня 1941 року, після завершення робіт з евакуації Лисичанського АТК він мав очолити азотно-туковий завод у місті Губаха, туди ж вирушили його дружина та син. У Перм до Наркомхімпрому Барський приїхав у новорічну ніч 1942 року. І отримав інше призначення – головним інженером відділу капітального будівництва «Головазоту».

З 1 квітня 1942 року Наркомхімпром уповноважив Іллю Барського керувати виробничо-господарською діяльністю Сталіногорського хімічного комбінату (колишнього Бобриківського), він очолював його в 1942-1944 роках.

З 1944 року працював заступником начальника «Головазоту». На цій посаді в 1945 році був відряджений Наркомхімпромом як експерт до

Німеччини. З ним пов'язують, наприклад, вивіз у Губаху з Вальденбурга метанол-толуольного заводу концерну «І.Г.Фарбеніндустрі».

У вересні 1943 року Ілля Барський очолював комісію «Головазоту», яка приїжджала до Лисхімстрою для вивчення стану на азотно-туковому комбінаті. Приїжджав він до Лисхімстрою і в 1944 році. А 31 грудня 1950 року був присутній під час пуску на Лисичанському хімічному комбінаті першого виробничого цеху – цеху аміачної селітри.

З 1957 по 1963 роки Барський працював у Тульській області – начальником головного управління хімічної та газової промисловості Тульського Раднаргоспу. Під його керівництвом були створені хімкомбінат та завод синтетичного волокна в Щокіно, Узловський завод пластмас, заводи ГТВ у Тулі та Олексині, заводи з виробництва синтетичного каучуку та сірчаної кислоти у Єфремові.

В 1963 році Барський був переведений до Москви на посаду начальника Головного управління хімічної промисловості Раднаргоспу СРСР, а в 1965 призначений заступником начальника відділу хімічної промисловості з капітального будівництва Держплану СРСР.

Наприкінці шістдесятих працював заступником міністра хімічної промисловості СРСР, тоді він надав вирішальну підтримку Северодонецьку у будівництві Льодового палацу.

Були й інші випадки, коли Барський допомагав місту.

У 1981 році Іллі Матвійовичу Барському першому було присвоєно звання почесного громадянина Северодонецька.

Роком раніше, 1980 року, йому було присвоєно звання почесного громадянина міста Новомосковськ.

Він автор книги спогадів «Завжди ваш...».

Ілля Барський прожив довге життя та помер 26 квітня 2009 року. Похований на Востряківському цвинтарі у Москві.

Глава 5. Лисхімстрой до 1941 року: народжений серед пісків

Краєзнавці Северодонецька (у тому числі, у фундаментальній роботі «Сімдесят славних років»), коли описували початок будівництва селища Лисхімстрой, зазвичай наводили слова одного з першобудівників Марка

Старобинця: «Територію майбутнього хімкомбінату перетинала високовольтна лінія на дерев'яних опорах, що вела від СевДонДРЕС до Рубіжного. Було прийнято рішення будівництво житлового селища та промайданчика орієнтувати паралельно або перпендикулярно до цієї лінії. Вона, ця лінія, і стала межею між промисловою та цивільною зоною будівництва».

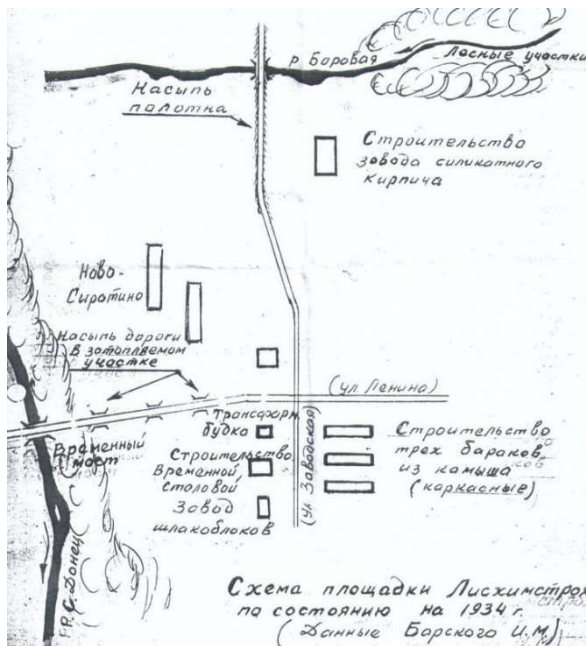
В останні роки свого життя сєверодонецький краєзнавець Сергій Каленюк провів велику роботу зі збору матеріалів про події, що відбувалися у 30-ті роки XX століття на території міста. Вони опубліковані у різних його статтях і, на жаль, не були узагальнені. Але вони багато у чому змінюють уявлення про перші роки Сєверодонецька.

Так, ця високовольтна лінія не могла бути межею між промисловою та цивільною зонами забудови Лисхімстрою.

У 1931 році була введена в дію Північно-Донецька ДРЕС, побудована за планом ГОЕЛРО. ДРЕС – це державна районна електрична станція. Сєверодонецьк тоді ще не існував, Донецьк називався Юзівкою, а річка – Сіверським, а не Північним Донцем. Але це факти до іншої історії, до історії назви міста Сєверодонецьк.

Північно-Донецька ДРЕС знаходилася поруч із «Донсодою», вона мала забезпечувати електроенергією прилеглі населені пункти та підприємства. Які входили до Північно-Донецького мережевого району. Включно з містом Артемівськ (Бахмут). Роботу цієї станції було припинено у 2012 році, тоді її називали Лисичанською ТЕЦ.

Від ДРЕС до міста Рубіжне на дерев'яних опорах була протягнута високовольтна лінія електропередачі (ЛЕП), завдяки якій Рубіжне було електрифіковано. Ось тільки ЛЕП ця пролягала не вздовж майбутньої вулиці Заводська, а вздовж майбутньої вулиці Пивоварова. Власне, ЛЕП там знаходиться і сьогодні, тільки опори вже металеві. І вона дійсно стала межею промислового майданчика азотно-тукового заводу (у майбутньому – «Азоту»). Але не межею житлової забудови. Між вулицями Пивоварова і Богдана Лищини знаходиться досить широкий простір, який згодом став промисловою зоною підприємств будівельної індустрії та ОКБА.

А межею житлової забудови Лисихимстрою стала дорога, що вела від великого села Борівське (через Сиротино та Лісову Дачу) до міста Рубіжне. Ця дорога є на плані 1934 року, складеного Іллею Барським.

А напрямок забудови було задано дорогою з Лисичанська, яка також є на плані Барського. Вона проходила від мосту через Сіверський Донець по насипу і потім повз Ново-Сиротино і повз майбутній промисловий

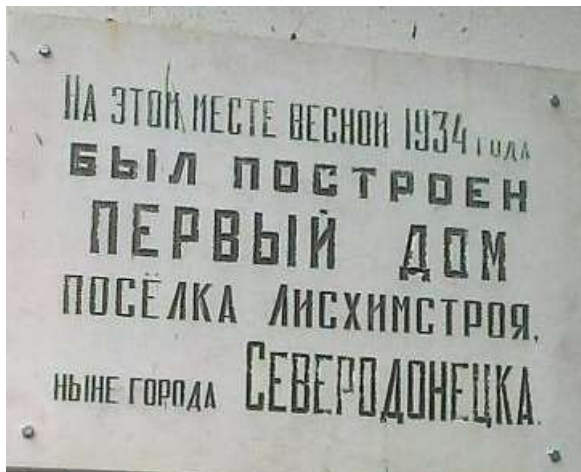
Схема майданчика Лисихимстрою від Іллі Барського майданчик азотно-тукового заводу. Це була дорога з твердим покриттям (замощена бутовим камінням). Прямим продовженням її стала майбутня вулиця Леніна (бульвар Дружби Народів). Забудова Лисихимстрою житловими будинками почалася від перехрестя цих двох доріг.

У квітні 1934 року поряд з перехрестям доріг на Рубіжне та на Лисичанськ, на території сьогоденішнього кварталу №2 Сєверодонецька, було збудовано 3 бараки каркасного типу. Один барак зайняли сімейні будівельники, другий – самотні, у третьому розмістили управління будівництвом. Першими жителями цих бараків були Федір Іванович Пензов, Степан Йосипович Скороход, Євдокія Андріївна Дуванова, Олексій Михайлович Попков, Прокопій Дмитрович Лозовий, Микита Олексійович Посохов. С. Й. Скорохід був десятником на будівництві залізниці, О. М. Попков очолював бригаду, яка будувала автомобільну дорогу на Лисичанськ, Є. А. Дуванова була бригадиром жіночої бригади. Микита Посохов був одним із перших будівельників Лисихимстрою, він прийшов на будівництво восени 1932 року і був шістнадцятою людиною, прийнятою на роботу.

У серпні з протилежного боку майбутнього бульвару Дружби Народів, у кварталі №1, почали будувати три двоповерхові капітальні будинки. Для цього було обрано типовий проект двоповерхової житлової будівлі із трьох під'їздів на 12 квартир. Перші будинки були побудовані із привізного шлакоблоку, а згодом, інші - із шлакоблоку та цегли місцевого виробництва.

Перекриття були дерев'яні, покрівля була шатрова. У квартирах було персональне пічне опалення. Такі будинки будувалися в Лисхімстрої до 1951 року, ними і зараз в основному забудовані найстаріші квартали Северодонецька.

У будівництві перших будинків брали участь муляри Ф. І. Пензов та П. Д. Лозовий, тесляр Н. А. Посохов.

5 листопада було введено в експлуатацію перший такий будинок, він зберігся до наших днів. На ньому висіла меморіальна дошка, яка інформувала, що на цьому місці було збудовано перший будинок Северодонецька. Дошку було зірвано (або впала сама) у 2021 році, її не відновили.

У цьому будинку було відкрито маленький магазин, де продавали товари першої необхідності. А також медпункт та перукарню.

Того ж дня, 5 листопада 1934 року, у селищі з'явилася електрика – запрацював трансформатор, розташований через дорогу навпроти бараків. На двоповерховому будинку з лампочок було складено зірку, яка світилася вночі. Подав електрику на будинок та на селище електрик Семен Чернов.

Інші два будинки були заселені 7 листопада 1934 року. Ці будинки хоча й були квартирними, але заселялися як гуртожитки.

У кварталі №2 до кінця року було збудовано та заселено ще шість бараків каркасного типу. За ними у приміщення барачного типу відкрили лазню, а через дорогу - їдальню. Теж у барачному приміщенні. Таким чином наприкінці 1934 року в Лисхімстрої було 3 капітальні двоповерхові житлові будинки і 9 житлових бараків.

Протягом 1935 року було збудовано ще 3 двоповерхові шлакоблочні будинки, керував роботами з їх зведення десятник Дмитро Кір'яков - майбутній керівник тресту «Северодонецькхimbуд», почесний громадянин Северодонецька. Шостого листопада 1935 року їх здали в експлуатацію, кількість таких будинків у селищі на кінець 1935 року становила шість. За наступні два роки побудували ще чотири.

Навпроти лазні, через дорогу, було побудоване та запущено друге промислове підприємство Лисхімстрою – завод шлакоблоків. З цього шлакоблоку згодом і зводили будинки. Доки не налагодили випуск силікатної цегли.

Будівельники, які жили в «Шанхаї» біля пекарні, переселялися до нових будинків та бараків. Умови їхнього життя, звичайно, покращилися. Але не дуже.

Спочатку водопроводу у селищі не було, і воду возили на волах із річки Борової. Або набирали у колодязі, який знаходився в районі нинішнього театру. Від перших будинків та бараків до цього колодязя було не близько. Зрозуміло, що не було й каналізації. І вивезення сміття також.

Натомість були регулярні піщані бурі. Територія, на якій будувався азотно-туковий комбінат, і на якій розпочиналося будівництво селища, була піщаною пустелею. А планувальні роботи на будівельних майданчиках, коли знімався верхній шар, закріплений корінням рослин, різко збільшили рухливість пісків.

Особливо сильні піщані бурі були наприкінці квітня та на початку серпня, коли переважали південно-східні вітри. Тоді на вулиці було важко дихати, а до селища вітер приносив тони піску. Засипав будинки по самі вікна.

Перша вчителька селища Зінаїда Андріївна Шулика розповідала, що у такі дні вона могла проводити лише два уроки. Після цього всі учні виходили відкопувати свою школу. А першобудівник Д. Я. Кірьяков згадував: *«Копати траншеї було марно. Щойно викопавеш – їх тут же заносило піском»*.

З початку шістдесятих років родичі автора жили в будинку, розташованому навпроти скверу Гоголя. Тоді це була окраїна міста. І я добре пам'ятаю пісок, який лежав між рамами вікон.

Вважається, що наприкінці 1934 року у селищі проживало 500 осіб. Враховуючи, що тут було лише три будинки та вісім бараків, жили ці люди досить тісно.

Але й у цих умовах народжувалися діти – перші пологи приймала Софія Йосипівна Шевченко. Вона була першою акушеркою Лисхімстрою. А ось інформація про першу дитину, яка народилася у селищі, не зберіглася.

Щодо медичної допомоги, то жителі селища могли отримувати її у лисичанській лікарні. Але для хворої людини це було далеко.

Перша дільнична лікарка, А. Непорада, яка була направлена до селища, тут не затрималася. Жінка жила в Лисичанську, добиратися до Лисхімстрою тоді було складно, і переїжджати у «три будинки на пісках» не хотілося. І вона залишила свою посаду.

Але фельдшерсько-акушерський пункт (ФАП) у селищі був, у ньому працювали два члени сімейства Шевченків – фельдшер та акушерка.

Ганна Федорівна Чижикова згадувала, що ФАП був розташований в кімнаті барака. Медпункт, який 6 листопада 1934 року розмістили в першому двоповерховому будинку, і ФАП у баракі – це те саме? Чи у будинку звільнили квартиру?

У навчальний 1934/1935 рік лисхімстроївські діти ходили до школи селища Лісова Дача. Це шість кілометрів дороги. Будівля школи в Лісовій Дачі зберіглася, в останні часи у ньому розміщувалося правління садівництва.

У 1935 році в Лисхімстрої почали будувати будівлю школи. Це були три бараки, поєднані у вигляді літери П. До першого вересня було завершено будівництво одного з них – східного. Школа знаходилась на місці нинішньої школи №2, між нинішніми вулицями Танкістів та Юності.

Першого вересня 1935 року тут почали навчатись учні 1–4 класів. Працювали у школі дві вчительки – Олександра Іванівна Лаврова та Зінаїда Андріївна Шуліта. Вважається, що того року вони навчали 150 школярів. Сьогодні важко уявити, щоб дві вчительки навчали стільки дітей.

1936 рік був для будівництва важким, його навіть мали намір закрити. Проте будинок школи добудували, і вона стала семирічною. У будівлі з'явилася вечірня школа для дорослих.

У 1935 році були побудовані дитячий садок та ясла. І дерев'яна водонапірна вежа на 50 кубічних метрів з водопроводом від артезіанської свердловини у Лісовій Дачі.

До 6 листопада 1935 був побудований клуб-кіно (майбутній палац піонерів), але ввести в дію його не вдалося. Вночі перед відкриттям клубу розігралася буря, яка знесла дах будівлі і обрушила стелю. Відновлення затягнулося на роки. І у 1938 році знову говорили про його будівництво.

Клуб у Лисхінстрої, 1935 рік

10 жовтня 1936 року вийшов перший номер багатотиражки Лисичанського азотно-тукового комбінату «За стаханівське будівництво».

До 1937 року в Лисхінстрої не було лікаря, але були ФАП та пологовий будинок. Пологовий будинок розташовувався в одноповерховому будинку, який

не зберігся. Інформація про те, де він був розташований, різниться. Ганна Чижикова стверджувала, що він був на місці поліклініки на вулиці Сметаніна, а Сергій Каленюк називав адресу Юності, 4. Пологовий будинок був розрахований на 5 місць, у ньому було забезпечено цілодобове чергування нянь.

Для отримання більш кваліфікованої допомоги потрібно було їхати (йти) до Лисичанська.

У 1937 році дільничним лікарем у Лисхінстрої працювала О. М. Будиновська. Вона була дружиною майбутнього двічі керівника комбінату (до війни та після), жила з чоловіком у Лисичанську та приїжджала до Лисхінстрою, за спогадами Чижикової, на 2–3 години.

5 червня 1937 року у селищі Лисхінстрой було відкрито парк культури та відпочинку. Це була просто ділянка соснового лісу, зі штучних споруд там був лише танцмайданчик.

Через дорогу від перших капітальних будинків було збудовано двоповерхову будівлю пошти. Воно не зберіглося, у п'ятдесяті роки на його місці збудували триповерхову житлову будівлю з продуктовим магазином на першому поверсі.

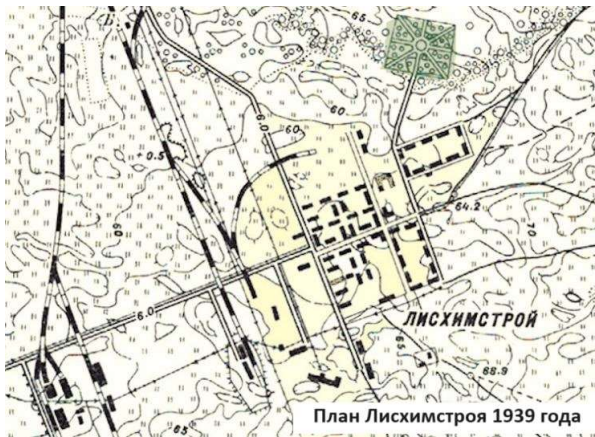
У липні 1938 року у селищі працювали універмаг (будівля майбутнього магазину «Космос»), управління будівництвом, пошта. Школа, дитячі садок та ясла знаходились у кварталі №10. Між двома останніми будинками знаходився фонтан. У ХХІ столітті в цих будинках розташовувалися міський суд та станція швидкої допомоги.

Літом 1938 року було заселено (за весь період з 1934 року) 14 двоповерхових будинків, стільки ж знаходилося на стадії будівництва. Вже сформувався перший центр селища – на нинішньому перехресті бульвару Дружби Народів та вулиці Юності.

Завершувалося формування майбутньої вулиці Юності. На території нинішнього лікарняного містечка будувалися приміщення чотирьох медичних відділень: медичної амбулаторії, туберкульозного відділення, пологового будинку на 10 ліжок, онкодиспансеру. Будинки були барачного типу, з пічним опаленням, без центральної каналізації. Від цих будівель був вхід до парку культури та відпочинку. Від будівель лікарні до будівлі універмагу, повз школу, була брукована ґрунтовим камінням дорога.

Від будівлі універмагу, повз управління будівництвом, брукована ґрунтовим камінням дорога вела до Лисичанська. Інших доріг чи тротуарів із твердим покриттям у Лисихімстройі у 1938 році не було.

Забудова селища велася без генплану та без затвердженої кошторисної документації (за середніми нормами фінансування). Проте керівництву АТК вдалося уникнути хаотичної забудови. Старі квартали сьогоденного

Севєродонецька, здебільшого забудовані двоповерховими будинками першої серії, і зараз виглядають добротно спланованими.

Забудова велася окремими кварталами. При цьому квартали, що знаходилися з лівого боку майбутнього бульвару Дружби Народів (нинішні квартали 1, 7, 10), забудовувалися капітальними двоповерховими будинками, а квартали праворуч (2, 8, 11) – бараками.

Тільки в 1951 році вже сформованим вулицям Севєродонецька були надані назви. До цього були лише номери кварталів та номери будинків.

Наприкінці 1938 року у селищі нарешті з'явився свій постійний дільничний лікар. Ганна Федорівна Чижикова працювала тут із жовтня 1938 року до липня 1942 року. А на початку 1939 року до селища надіслали ще й дільничного лікаря-педіатра, Ганну Іванівну Волошину. Вперше у селищі було одразу два лікаря. І чотири лікувальні відділення.

З 1 вересня 1938 року у школі селища Лисхімстрой кількість вчителів зросла до 21, вони навчали 600 учнів. І ще 250 робітників вчилися вечорами.

У 1938 році було закінчено будівництво клубу із залом на 400 місць та бібліотекою – ще один об'єкт, збудований за участю Дмитра Кір'якова. У Сєверодонецьку цей будинок більше відомий, як палац піонерів.

Однак ця будівля довго стояла без стелі; хоч і з дахом. Під дахом були простягнуті сталеві троси, які стягували стіни. А стеля в цій будівлі з'явилася у 1964 році. У повоєнний час це був клуб будівельників, а коли збудували ДК «Будівельників», стару будівлю передали під Палац піонерів. Але спочатку зробили реконструкцію. У 60-ті роки мій клас один раз водили до Палацу піонерів на якийсь захід, але приміщення на мене не справило враження. І не запам'яталося.

В листопаді 1938 року клуб став виборчою ділянкою під час перших виборів до селищної ради.

У квітні 1939 року у селищі була введена в експлуатацію Лисичанська в'язниця. Ця будівля була найбільшою не тільки в Лисхімстрой, а й у Лисичанську. Тоді вона знаходилося поза житловою забудовою, сьогоднішня її адреса вулиця Богдана Лищини, 21. Тривалий час її називали «Будинок ВОХР».

У 1939–1940 роках у Лисхімстрой продовжувалося будівництво двоповерхових будинків із шлакоблоку або силікатної цегли місцевого виробництва. На початок 1941 року тут було 50 таких будинків, кілька десятків бараків та близько 3,5 тис. мешканців. Було забудовано 8 кварталів, і селище переступило межу майбутньої вулиці Танкістів. Загалом житлова забудова селища займала територію між сьогоднішніми вулицями Богдана Лищини, Енергетиків, Танкістів та Сметаніна.

Працювали школа, дитячий садок, ясла, клуб з бібліотекою, їдальня, будинок для приїжджих (готель барачного типу), магазин, перукарня, пошта, лазня, амбулаторія, пологовий будинок, онкодиспансер, туберкульозне відділення. Був парк. У селищі був водопровід. Протягом першого півріччя 1941 року було введено в дію нову будівлю лікарні на 50 ліжок та інфекційне відділення на 150 ліжок.

Житловий фонд складав 27 тисяч квадратних метрів. Тобто на одного жителя припадало в середньому понад сім квадратних метрів житла. Це був дуже непоганий показник для того часу.

Виросло й село Ново-Сиротино, що входило до складу Лисхімстрою. У ньому у 1939 році налічувалося вже 208 дворів.

Селище Лисхімстрой відбулося завдяки щасливій грі долі. І завдяки самовідданій праці першобудівників, які працювали та жили в умовах, які сьогодні навряд чи можна назвати гідними.

Короткі відомості про чотирьох першобудівників, які зробили свій внесок у народження та становлення селища Лисхімстрой:

Макс Мойсейович Старобинець

Макс Мойсейович Старобинець - молодий інженер, який прибув на будівництво 17 жовтня 1933 після закінчення інституту. Фахівців на будівництві було мало. Точніше – не було зовсім. І Старобинця відразу було призначено на високу посаду начальника будівельного відділу управління будівництвом Лисичанського азотно-тукового заводу. На цій посаді він працював до вересня 1941 року, коли пішов на фронт.

Незабаром ця посада стала однією з ключових. У січні 1934 року Наркомважпром доручив вести будівництво Лисичанського азотно-тукового заводу харківському тресту «Індустрой». А управління будівництвом мало забезпечувати підрядника проектною документацією, постачати обладнання, фінансувати проведення робіт та контролювати їх виконання. Приймати у підрядника виконані роботи якраз і повинен був начальник будівельного відділу Лисхімстрою.

Так що все збудоване в Лисхімстрої з 1934 по 1941 роки пройшло приймання у Макса Старобинця.

Семен Миколайович Чернов

Семен Миколайович Чернов народився у 1910 році в Курській області. В молодості працював у сільському господарстві. У тому числі був головою колгоспу «Червоний партизан».

У 1934 році приїхав на будівництво Лисичанського азотно-тукового заводу, де працював електриком. Саме він встановлював перший

трансформатор та лінію електропередачі до перших будинків Лисхімстрою. Увечері 6 листопада 1934 року він увімкнув рубильник, і на першому збудованому в селищі капітальному будинку засвітилася складена з лампочок зірка. А в квартирах будинку спалахнуло світло.

У Семена Чернова вже була родина, а з житлом у Лисхімстрої не вийшло. І він поїхав працювати у Лисичанськ. У селище повернувся у 1938 році, був електрозварником та електрослюсарем.

Після війни з осені 1945 року деякий час працював у будівельному тресті «Лисхімпромбуд», який був створений для будівництва Лисичанського хімічного комбінату.

1950 року знову повернулося до селища, яке в цей час уже називалося Северодонецьком. У 1951 році очолив бригаду монтажників, яка вела монтаж обладнання в технологічних цехах Лисичанського хімічного комбінату.

9 серпня 1958 року Семену Миколайовичу Чернову було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Він є автором книги спогадів «Мій тернистий шлях», яка вийшла у 2008 році.

Дмитро Якович Кір'яков

Дмитро Якович Кирьяков народився 11 вересня 1913 року в селі Троїцькому, що поблизу міста Попасне. Закінчив Луганський будівельний технікум, був направлений на будівництво Лисичанського азотно-тукового комбінату. Прибув на будівництво у червні 1935 року, працював десятником на будівництві трьох

шлакоблочних трьох під'їзних будинків.

Після закінчення цього будівництва був призваний до армії. Відслуживши, через два роки повернувся до Лисхімстрою. Брав участь у будівництві клубу. У 1938 році був призначений виконробом на будівництво цеху №12. У 1940 році обіймав посаду начальника ділянки.

Після війни був заступником головного інженера тресту «Лисхімпромбуд», а з 1961 по 1974 очолював трест «Сєверодонецькхімбуд».

Почесний громадянин Сєверодонецька. Помер 26 вересня 2001 року

Ганна Федорівна Чижикова

Чижикова Ганна Федорівна народилася у 1909 році. У 1938 році закінчила лікувальний факультет Донецького медичного інституту та приїхала для працевлаштування в Лисичанський райздраввідділ. У жовтні 1938 року була направлена в Лисхімстрой на посаду дільничного лікаря.

До неї в Лисхімстрої в різні часи вже були два дільничні лікарі, але в селищі довго не затрималися. Робота тут була значно складніша, ніж у Лисичанську. Сім'ї будівельників жили в бараках за умов великої скупченості, у селищі були антисанітарні умови життя (відсутні каналізація та вивезення побутових відходів), що призводило до спалахів особливо небезпечних інфекцій. Таких як тиф та дифтерія.

Не було транспорту для перевезення хворих до лікарні Лисичанська. Та й по ліки туди треба було ходити пішки самим медикам. До хворих на виклик додому теж треба було ходити пішки – по хитким піскам. Мощеною на той час була лише одна вулиця, тротуарів не було зовсім. Лікарняні будівлі були барачного типу, з пічним опаленням та без каналізації.

Молодий лікар Ганна Чижикова з селища не поїхала, вона добровільно розділила всі тяготи та злидні перших будівельників Лисхімстрою. І працювала тут до 11 липня 1942 року. А ось евакуюватися вона не змогла – потрапила у оточення. Довелося повернутися до селища. Де й перебувала під час окупації. І це сильно зашкодило її подальшій кар'єрі – її виключили з кандидатів у члени партії і більше не пропонували керівні посади.

Але ще довгі роки Ганна Чижикова працювала у Сєверодонецьку рядовим лікарем. Їй присвоїли звання почесного громадянина Сєверодонецька, але вже після смерті.

Глава 6. Початок війни: факти і міфи

У радянській історіографії війні 1941-1945 років приділялася особлива увага. Не були винятком й роботи сєвєродонецьких краєзнавців, майже всі вони про них писали. За книгою Олександра Зинова «Сєвєродонецьк у роки війни» були статті Валентина Титаренка, Сергія Каленюка, Антона Малиновського. Цьому періоду присвячено суттєву частину створеного на замовлення міської ради видання 2004 року «70 славетних років». У друкованих виданнях та в мережі Інтернет можна знайти багато публікацій на цю тему авторів від наймолодшого до найповажнішого віку. А іноді й без зазначення авторства.

На жаль, найбільш описуваний період є й найбільш міфологізованим. Щодо деяких подій, описаних у цих джерелах, виникають питання, на які немає відповіді. Можливо, й не буде.

Перша така подія – нібито масовий запис лисхімстроївців добровольцями на фронт. У більшості публікацій, що стосуються періоду 1941 року, повторювалася фраза з книги Олександра Зинова: «У перші дні війни 400 лисхімстроївців подали заяви з проханням послати їх на фронт. Прохання 300 із них були задоволені».

У деяких публікаціях ця тема була розвинена. Наприклад, на порталі «Сєвєродонецьк-онлайн» був опублікований матеріал без зазначення авторства «Історія створення міста (частина друга)» в якій цитувалася заява, начебто подана машиністом залізничного цеху Є.В. Руденко та його сином Валерієм: *«У цей час, коли на нашу Вітчизну напала фашистська звірина, ми просимо райвійськкомат зарахувати нас добровольцями до лав Червоної Армії і залишити там довічно, бо ми добре знаємо, що поки існує у світі капіталізм, він весь час намагатиметься знищити завоювання Великого Жовтня».*

І далі: *«25 червня жіноча рада селища, головою якої тоді була Є. К. Агафонова, провела у клубі збори домогосподарок. У прийнятій під час зборів постанові говорилося: «Ми, дружини робітників, інженерно-технічних працівників і службовців, заявляємо нашій партії та радянському уряду, що своєю самовідданою працею будемо зміцнювати міць нашої*

Червоної Армії, а якщо буде потрібно, готові будь-якої хвилини стати на захист своєї Батьківщини зі зброєю в руках». На другий день 286 домогосподарок принесли свої заяви, в яких зазначалося, що вони вважають себе мобілізованими до закінчення розгрому фашистської Німеччини». Куди саме були подані ці заяви – не зазначено.

На ресурсі etoretro.ru викладено дві фотографії з однаковим надписом: «Запис добровольців Лисхімстрою в РСЧА 1941». Але на обох знімках немає людей у військовій формі. Запис у РСЧА без участі представника РСЧА? 300 лисхімстроївців, які нібито пішли в перші дні війни на фронт, — це дуже багато. Якщо враховувати, що на той час у селищі проживало 3,5 тисячі мешканців.

Фотографія на ресурсі Etoetro.ru з надписом
«Запис добровольців Лисхімстрою в 1941»

До того ж виникає питання: «Чому в жодній з численних публікацій про воєнні роки Лисхімстрою немає інформації про ратні подвиги людей, які нібито пішли звідси на війну»?

Таку інформацію можна знайти про мешканців Борівського чи Сиротино, але не про Сєверодонецьк чи Лисхімстрой. Тільки у виданні «Історія міст і сіл Української РСР» у статті про Сєверодонецьк наведено одне прізвище нібито сєверодончанина – учасника війни. Це Олексій Іванович Агафонов. Але він же згадується в статтях про Борівське та Лисичанськ.

Дві вулиці та один провулок Сєверодонецька носять прізвища учасників війни – героїв Радянського Союзу. Але уродженець Борівського Олексій Агафонов і до війни, і після неї – мешкав у Пролетарську. І лише згодом переїхав до Сєверодонецька. Василь Федоренко до війни мешкав у Лисичанську, там же перебував в окупації. До Сєверодонецька він теж переїхав після війни. Володимир Сметанін з 1934 по 1938 роки жив на хуторі Павлоградський, який до складу Лисхімстрою був включений лише у 1939 році. Навчався та працював він у Лисичанську. Звідти й пішов до РСЧА – у жовтні 1938 року. І на війні загинув. Можливо, що у Лисхімстрої він жодного разу не був. Принаймні інформації про це немає.

У тому ж виданні «Історія міст і сіл Української РСР» щодо кожного населеного пункту наводяться дані про кількість жителів, які воювали на війні. Так, на фронті були 1150 жителів Борівського, з яких понад 400 загинуло. Воювали 147 жителів Сиротино, понад 8 тисяч жителів Лисичанська, понад 4 тисячі жителів Рубіжного. І тільки про жителів Северодонецька такої інформації немає.

Немає у Северодонецьку й пам'ятника жителям Лисхімстрою, які загинули на фронті. Такі пам'ятники є у Лисичанську, Кремінній, Борівському. У Северодонецьку немає. Існуючі в місті хіміків пам'ятники – це пам'ятники воїнам, які загинули під час визволення або при обороні населеного пункту. І загиним тут мирним мешканцям. Але не лисхімстроївцям, які загинули як воїни РСЧА.

У повоєнний час у Северодонецьку жило багато ветеранів війни, у місті була велика й активна ветеранська організація. Точніше, дві ветеранські організації – міська та азотівська. Але якщо знайомитися з доступними біографіями членів ради ветеранів, то всі вони переїхали до Северодонецька вже після війни. А на фронт потрапили з інших населених пунктів.

З 1965 року до дня смерті проживав у Северодонецьку і мій дядько, Светіков Михайло Іванович, кавалер ордена Слави та ордена Червоної Зірки. Та солдатської медалі «За відвагу», звісно ж. Але в Лисхімстрої він не жив.

У Лисичанську та у селах Лисичанського району, у тому числі й у тих, які згодом були включені до складу Северодонецька, проводилася мобілізація. Крім того, молодь із цих сіл залучали до будівництва оборонних споруд.

А ось про Лисхімстрой такої інформації немає. І факти свідчать, що люди, які проживали тут у червні 1941 року, здебільшого поїхали не на фронт, а в евакуацію зі своїми підприємствами. Така ось місцева аномалія.

Одна з плит на пам'ятнику жителям Борівського, що загинули у лавах РСЧА

27 липня 1941 року будівельне управління «Донбастяжбуд», яке будувало в Лисхімстрої азотно-туковий комбінат (далі АТК), та підрядники, залучені до цієї роботи, були перетворені на будівельно-монтажну воєнізовану частину та у повному складі, разом з механізмами та будматеріалами, евакуйовані на Урал. 26 серпня 1941 року їх було передано до 4-го будуправління ГУ ОБР НКВС СРСР.

Починалася робота з перенесення із західних та центральних областей країни в Березники, Губаху, Чирчик п'яти азотно-тукових заводів. І для цього були потрібні будівельники та монтажники, які мають досвід роботи з таким обладнанням. А більшість чоловіків, які жили в 1941 році в Лисхімстрої, були саме такими.

У серпні до Стерлітамака був евакуйований завод силікатної цегли, очолював його евакуацію головний інженер заводу Костянтин Мірошніченко.

Лисичанський АТК у перші військові місяці збиралися запустити в роботу – чекали на аміак. А на ремонтно-механічному заводі, що входив до складу комбінату, запустили лінію із виробництва головок снарядів. Створенням цього виробництва керував головний механік комбінату А. С. Макаренко.

Але 30 серпня 1941 року на будівництво надійшов наказ Наркомхімпрому (Народного комісаріату хімічної промисловості) про евакуацію АТК. І вже 2 вересня під завантаження були подані перші вагони. 6 вересня 1941 року пішов у Губаху та в Березники перший ешелон із 40 вагонів із хімікатами та обладнанням. Останній, 14-й ешелон вирушив 20 жовтня 1941 року – на ньому вивозили лінію з виготовлення снарядів, працівників заводу та їхні родини. Загалом за півтора місяці було відправлено понад 400 вагонів, виїхали в евакуацію 450 працівників АТК. Тобто 80% від облікового складу, який був напередодні війни. Тоді на АТК працювали 558 осіб.

Організували евакуацію АТК Ілля Барський, який обіймав посаду головного інженера та виконував обов'язки керівника комбінату, та Геннадій Вілесов – начальник техвідділу та заступник головного інженера. У жовтні вони також поїхали з ешеленом, який вивозив обладнання.

26 жовтня поїзд з 12 вагонів вивіз до Кемерова монтажників на чолі з їхнім керівником та головним інженером, це був останній ешелон.

Після цього у Лисхімстрої продовжував робити ремонтно-механічний завод, на якому працювали 283 людини. І деревообробний завод, із 275 працівниками. В управлінні та воєнізованій охороні було зайнято 77 людей, у підсобному господарстві – 95.

І ремонтно-механічний, і деревообробний заводи працювали на оборону, робітників на них гостро не вистачало. І 14 жовтня 1941 року у селищі було розміщено батальйон інженерних військ. Тож мобілізація лисхімстроївців в армію якщо й проводилася, то дуже обмежена. Оскільки більшість жителів були евакуйовані зі своїми підприємствами на схід.

Звичайно, з нового місця проживання вони могли потрапити на фронт, але вже не як мешканці Лисхімстрою.

Інформація про 400 поданих лисхімстроївцями заяв швидше за все відповідає дійсності. Але не на фронт. У перші дні війни було сформовано народне ополчення Лисичанського району у складі 20300 осіб. До нього вступили й жителі Лисхімстрою. Але про відправку на фронт тоді не йшлося.

Неправильно говорити й про завершення 20 жовтня 1941 року евакуації обладнання АТК. В дійсності у цехах залишалося багато обладнання, яке не встигли вивести. Надалі це намагалися зробити й працівники АТК, й німці.

Причиною припинення евакуації швидше за все була директива ставки ВГК №00301, якою було передбачено відступ військ Південно-Західного фронту на лінію Касторне-Куп'янськ-Лиман та Південного фронту на лінію Лиман – Артемівськ (Бахмут) – Горлівка – річка Міус. Цю директиву було підписано 15 жовтня, а відступ мав розпочатися 17-го. Виконання директиви унеможливило б рух залізничних поїздів через Куп'янськ. Ось тільки німецькі війська директиву радянської ставки не виконали і зупинили свій наступ значно західніше лінії, нею передбаченої.

Але війна таки наближалася до Лисхімстрою. Ще першого серпня на селище було здійснено повітряний наліт. У серпні ж під час бомбардування було пошкоджено будівлю ВОХР. У період з 28 жовтня по 1 листопада 1941 року радянські сапери замінували насосні станції з свердловинами та резервуарами «Лісова Дача», «Верхнє», «Лисхімстрой», «Малорязанцево», «СевДонГРЕС», завод «Донсода».

У повоєнні роки у Северодонецьку проживали два герої Радянського Союзу. Хоча обидва були мобілізовані до РСЧА не з Лисихімстрою, а з Лисичанська, вони є частиною історії Северодонецька. Як і сотні інших ветеранів війни, які жили у місті хіміків.

Олексій Іванович Агафонов

У найстарішому районі Северодонецька, двоповерхові будинки якого

О. І. Агафонов на фронті

будувалися, коли місто ще називалося селищем Лисихімстрой, є невеликий провулок Агафопова. Він знаходиться між вулицею Сметаніна та бульваром Дружби Народів і з'єднує вулиці Танкістів та Первомайську. Названо провулок на честь жителя Северодонецька, учасника Другої світової війни, героя Радянського Союзу О. І. Агафопова.

Олексій Іванович Агафонов народився у селі Борівське 16 березня 1924 року.

У 1932 році родина переїхала до Пролетарська. Який тоді, як і Верхнє, був окремим містом і до складу Лисичанська не входив. Але входив до Лисичанського району.

Саме тут у 1939 році Олексій Агафонов закінчив семирічку (школу) та влаштувався на роботу на шахту імені Крупської. Де працював його батько.

У жовтні 1941 року і його, і батька було мобілізовано. Вони й служили разом – у 7-му гвардійському кавалерійському корпусі. Батько – піднощиком снарядів, Олексій – кулеметником.

Після закінчення полкової школи сержант О. І. Агафонов був призначений командиром відділення протитанкових рушниць. На фронт потрапив у 1942 році.

Олексій Агафонов особливо відзначився при форсуванні річки Дніпро в Білорусії під час Чернігівсько-Прип'ятської операції. Як було зазначено у нагородних документах: *«26 вересня 1943 року під ворожим кулеметним вогнем на чолі довіреного йому розрахунку ПТР О. І. Агафонов серед перших переправився на правий берег річки. Непомітно наблизившись до позицій*

ворога, Агафонов закидав ворожу траншею гранатами, зав'язав рукопашний бій і змусив німців відступити. Що дозволило його підрозділу подолати водний рубіж».

У бою за плацдарм у районі села Колибан Олексій Агафонов знищив обслугу двох кулеметів, підбив танк, підпалив машину з боєприпасами супротивника. При цьому був поранений у голову.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 15 січня 1944 року червоноармійцю Олексію Івановичу Агафонову було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. А Золоту Зірку йому вручав Семен Михайлович Будьонний. Герою тоді не було ще й 20 років.

Після госпіталю О. І. Агафонов навчався у кавалерійському училищі, згодом був призначений командиром шабельного взводу 9-ї гвардійської кавалерійської дивізії. У Будапешті його знову важко поранено. Перемога застала його у шпиталі.

Потім була служба у 181-му стрілецькому полку.

Демобілізували О. І. Агафонов 26 червня 1946 року - він повернувся до Лисичанська. І пізніше переїхав до Лисхімстрою. Працював шофером, потім начальником зміни у цеху водопостачання «Азоту». Одружений не був.

Помер О. І. Агафонов 15 травня 1978 року. Провулок Театральний, де він жив, був перейменований на провулок Агафопова.

Василь Михайлович Федоренко

Герой Радянського Союзу Василь Михайлович Федоренко народився 6 червня 1925 року в селі Дем'янівка Білокуракинського району Луганської області. З 1930 року мешкав у Лисичанську. Вулиця, на якій він тоді жив, тепер носить його прізвище. У Лисичанську він закінчив семирічку (школу), працював у артілі «Листранс». З липня 1942 по лютий 1943 перебував на окупованій території. Згідно з архівними документами, був призваний до армії 6 лютого 1943 року Лисичанським військкоматом. Тобто в день, коли до Лисичанська увійшли радянські

В. М. Федоренко

війська. Був зарахований стрільцем першого стрілецького батальйону 185-го гвардійського стрілецького полку 60-ї гвардійської стрілецької дивізії.

З 26 лютого 1943 року брав участь у 180-кілометровому марші дивізії вздовж річки Сіверський Донець. 28 лютого дивізія переправилася через річку на схід від міста Ізюм і зайняла оборону. Запеклі оборонні бої в районі Ізюму тривали до кінця липня. Потім дивізія перемістилася на інший плацдарм за Сіверським Дінцем.

З 13 серпня по 22 вересня 1943 року В. М. Федоренко у складі 60-ї гвардійської стрілецької дивізії брав участь у Донбаській наступальній операції, під час якої 18 вересня дивізія звільнила місто Павлоград, їй було присвоєно ім'я Павлоградської. Наприкінці вересня дивізія вийшла до Дніпра.

Згідно з нагородним листом, *7–8 вересня у наступальному бою біля станції Черкаська В. М. Федоренко вогнем із кулемета знищив 20 солдатів та офіцерів противника.* І 22 вересня 1943 року отримав свою першу нагороду – медаль «За відвагу».

12 жовтня 1943 року Федоренко був нагороджений орденом Червоної Зірки за бій 1 жовтня, коли його кулеметний розрахунок знищив 15 вояків противника.

З 10 по 14 жовтня В. М. Федоренко у складі 60-ї стрілецької дивізії брав участь у Запорізькій операції, під час якої було ліквідовано німецький плацдарм на лівому березі Дніпра, звільнено місто Запоріжжя (14 жовтня 1943 року) та врятовано від руйнування греблю Дніпрогесу.

Згідно з черговими документами про нагородження, 13 жовтня 1943 В. М. Федоренко першим увірвався на висоту 126,9, де знищив до 10 солдатів і офіцерів противника і захопив станковий кулемет. 20 листопада 1943 року його нагородили орденом Богдана Хмельницького 3-го ступеня.

Особливо відзначився В. М. Федоренко під час форсування Дніпра. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 22 лютого 1944 року за мужність і героїзм, виявлені в битві за Дніпро червоноармійцю Федоренко Василю Михайловичу присвоєне звання Героя Радянського Союзу з врученням ордена Леніна та медалі «Золота Зірка».

У нагородному листі вказувалося: *«Товариш Федоренко успішно форсував річку Дніпро, в ніч з 25 на 26 листопада 1943 року, діючи в бойових*

порядках, своїм особистим прикладом захоплював бійців роти, на відмінно виконав бойове завдання командування.

При оволодінні хут. Нов.Олексіївка та Уділ.Миколаївський тов. Федоренко у складі штурмової групи наздоганяв ворога, що тікав, й нещадно знищував його чергами з автомата, перебуваючи завжди попереду своїх бойових порядків тов. Федоренко сприяв успішному оволодінню опорних пунктів супротивника особисто сам за два дні боїв знищив до 40 солдатів та офіцерів супротивника».

26 жовтня 1943 року Василь Федоренко був поранений і проходив лікування у дивізійному медсанбаті.

Після лікування В. М. Федоренко брав участь у боях зі звільнення Правобережної України.

У квітні 1944 року у бою під Одесою його важко поранили.

Після госпіталю Федоренко було направлено до Бердичівського військового піхотного училища, яке було розташоване в місті Тамбов. Закінчив його у 1945 році.

30 червня 1947 року молодшого лейтенанта В. М. Федоренка було звільнено в запас.

Після демобілізації він жив у місті Сєвєродонецьку. Закінчив Старобільський технікум механізації сільського господарства. Десять років працював на автобазі начальником автоколони. Потім, аж до виходу на пенсію у 1988 році, працював начальником ділянки автокранів в управлінні механізації концерну «Ворошиловградхімбуд».

У 1985 був нагороджений орденом Вітчизняної війни 1-го ступеня.

У 1988 році вийшов на пенсію.

Помер 21 листопада 2004 року.

29 квітня 2005 року у Сєвєродонецьку вулиця Паризької Комуни була перейменована на вулицю Федоренка.

Глава 7. 1942 рік: Лисхімстрой прифронтовий

12-та армія Південного фронту не змогла виконати директиву ВГК №00301, і вже 1 листопада 1941 року німецькі війська зайняли Артемівськ (Бахмут). І продовжили наступ. У тому числі, у напрямку Лисичанська. На лінії

Білогорівка – Золотарівка оборону тримала 230-та стрілецька дивізія (командир – полковник Ф. В. Захаров). Саме тут зазнав поранення її боець, у майбутньому відомий кіноартист, Анатолій Папанов.

16 листопада 1941 року німецькі війська прорвали оборону 12-ї армії та 18 листопада зайняли станцію Попасна. Що унеможливило перевезення вантажів залізницею у бік Ворошиловграда (Луганська) та Дебальцево.

19 листопада німці увійшли на околицю селища Лисичанського склозаводу (в майбутньому «Техскло»). Звідти до Лисхімстрою лишалось лише п'ять кілометрів. Тут бій із німецьким авангардом прийняли бійці трьох партизанських загонів, що дало час підтягнутися підрозділам 49-ї кавалерійської дивізії (командир – генерал-майор Т. В. Дедєоглу) та зупинити німецьку піхоту. 21 листопада 1941 року частини 12-ї армії перейшли в контрнаступ, на Лисичанському напрямку лінія фронту була відсунута до населеного пункту Спирне. Де й залишалася майже два місяці.

З німецьким наступом пов'язане припинення роботи Ворошиловградської спецшколи з підготовки партизанів та підпільників, яка з моменту створення розміщувалась у селищі Лісова Дача. Що входило до складу Лисхімстрою. Перед самою війною тут, на території нинішнього храмового комплексу, було збудовано три дерев'яні корпуси піонерського табору. В них наприкінці вересня й була відкрита спецшкола - найбільша тоді в СРСР. У ній одночасно навчали 200 майбутніх керівників партизанських загонів та груп підпільників.

Але фронт підійшов надто близько, і наприкінці жовтня 1941 року цю школу перевели до Луганська, у будівлю санаторію «Зелений гай».

У наказі військам Південно-Західного фронту від 9 жовтня 1941 року ставилося завдання не евакуювати за межі фронту легко поранених, з терміном лікування до 30 днів. Щоб після одужання їх швидше було повертати на фронт до своїх підрозділів. Для цього наказувалося *«розгорнути польові рухомі шпиталі або евакуаційні шпиталі полегшеного типу»*, у тому числі в Лисичанську та Рубіжному.

Лисхімстрой на той час входив до складу Лисичанського району. І в побудованих у Лисхімстрої перед самою війною будинках лікарні та інфекційного відділення було розгорнуто шпиталь на 200 ліжок, ще 100 поранених розмістили у будівлі дитячого садка. Окрім військових медиків, у

цьому шпиталі працювали всі три цивільні медики, які були у селищі. У тому числі перший дільничний лікар Лисхімстрою Ганна Чижикова.

У січні 1942 року цей польовий шпиталь мав номер 690. Він обслуговував, у тому числі, 275-ту стрілецьку дивізію, яка тримала фронт на рубіжі Ниркове - Світланове, та 230-ту стрілецьку дивізію.

Щодо роботи цього шпиталю теж є питання, на яке немає відповіді.

Військовий госпіталь на війні – це завжди цвинтар поруч. На жаль, далеко не всі поранені виживають. І труни до рідних тоді не возили - ховали людину, де вона загинула чи померла. Наприклад, у Воронове, поряд із тим місцем, де в роки війни розміщувався госпіталь, знаходиться братська могила, в якій знайшли останній свій притулок померлі в ньому бійці. Невеликий госпіталь був у Лісовій Дачі, у приміщенні клубу. Поруч із цією будівлею теж є братська могила, в якій поховано 6 померлих від ран червоноармійців. Понад 2 тисячі бійців РСЧА поховано в братській могилі в Дубовому гаю в Кременній, де розміщувався військовий госпіталь.

Але у Северодонецьку немає військових поховань 1941–1942 років. Чи ці поховання є, але нам вони невідомі?

Починалася зима 1941 року, перша зима війни. Вона була холодною та багатою на сніг. 10 січня 1942 року на станцію Лисичанськ прибув перший ешелон новоствореної 37-ї армії. Вона замінила на фронті 12-ту армію. До 37-ї армії приєднали й 230-ту стрілецьку дивізію, склад якої встигли поповнити.

Штаб 37-ї армії (командувач – генерал-лейтенант А. І. Лопатін) та штаб Південного фронту (командувач – генерал-лейтенант Р. Я. Малиновський) розташували в Лисичанську.

18 січня 1942 року 37-а армія перейшла у наступ, і мала локальні успіхи. У тому числі були зайняті населені пункти, які в майбутньому склали місто Сіверськ. Але у напрямку Артемівська (Бахмута) просунутися не вдалося.

Весняний розлив Сіверського Дінця 1942 року був багатководним. Хутори Павлоград та Синецький, частина села Новосиротино були затоплені, потік води пошкодив дорогу з Новосиротино до Павлограда. Вода підмила просвіти в насипу, призначені для пропуску паводкових вод. Жителі сіл були мобілізовані на боротьбу зі стихією, вони возили для зміцнення дороги камінь, бити цеглу, пісок. І дорогу відстояли.

Після повені ситуація і в Лисхімстрої, і на фронті перед Лисичанськом стабілізувалася, настало затишшя. З фронту до Лисичанська почали повертати шахтарів – країні потрібне було вугілля.

У Лисхімстрої відновили роботу деревообробного комбінату, на якому до 10 липня було виготовлено 37 тисяч ящиків для пакування протитанкових мін, 2755 човнів різних розмірів, 120 автобудок, 35 тисяч лож для гвинтівок та автоматів, 18 тисяч фанерних ящиків.

Працював й ремонтно-механічний завод, на якому виготовляли арматуру для дотів та ремонтували військову техніку – автомобілі й танки. Техніку для ремонту привозили до селища ночами.

У травні в Лисхімстрої відновили будівлю ВОХР (будівлю колишньої Лисичанської в'язниці), яка постраждала під час бомбардування в серпні 1941 року. В ній розмістили військовий шпиталь.

У лісах на берегах Сіверського Дінця та Борової жителі Новосиротино займалися заготівлею шахтної стойки – і для шахт, і для будівництва бліндажів та окопів, і для обігріву бійців. У лісі вздовж Борової бійці РСЧА накопичували боєприпаси.

Біля Лісової Дачі був невеликий аеродром, з якого злітали літаки У-2 – їх ховали серед дерев.

Суперечлива тема – поновлення роботи з евакуації обладнання з цехів АТК. Деякі з сєверодонецьких краєзнавців та журналістів вважають, що для цього було збудовано тимчасову залізничну гілку Лисхімстрой - Новоайдар.

Першим про це написав Олександр Зинов у книзі «Сєверодонецьк у роки війни». А ось як цю подію описував журналіст Антон Малиновський у статті «Сєверодонецьк у Другій світовій війні»: *«Наприкінці 1941 року німецьким військам вдалося перерізати залізницю через Лисичанськ у районі станцій Куп'янськ та Попасна. З настанням весни 1942 року розпочалося спорудження залізничної гілки від Лисхімстрою до залізничної магістралі Донбас-Москва в обхід станції Куп'янськ. Ця тимчасова гілка, як її називали Лисхімстрой - Новоайдар, протяжністю 50 кілометрів, давала можливість повністю вивести в тил країни скупчене в Лисхімстрої і в Рубіжному обладнання, забезпечувати фронт боєприпасами та продуктами. Недобудовану через відсутність рейок ділянку долали на автомашинах та підводах. Усі операції проводилися переважно у нічний час».*

У такому трактуванні подій є серйозна нестыковка. Станція Попасна дійсно була зайнята німецькими військами 18 листопада 1941 року. Але Сватове, Куп'янськ та Валуйки були окуповані лише наприкінці червня 1942 року. І після втрати Харкова, з 25 жовтня 1941 року по 24 червня 1942 року, Куп'янськ був столицею України (це третя столиця України після Києва та Харкова), тут розміщувався український уряд.

27 жовтня 1941 року ставка ВГК директивою №004165 зобов'язала командувачів фронтами прикрити та міцно забезпечити залізницю Касторне – Старий Оскол – Новий Оскол – Валуйки – Куп'янськ – Лисичанськ.

Директивою по тилу Південно-Західного фронту №0021 від 25 грудня 1941 року 6-а армія мала базуватися на залізничних ділянках Уразово-Куп'янськ-Святогірська-Красний Лиман; Уразово-Старобільськ-Новоайдар; Куп'янськ-Лисичанськ.

Таким чином, залізниця від Рубіжного до Валук і далі на схід залишалася під контролем РСЧА до середини червня 1942 року. І вона працювала. У січні 1942 року нею до Лисичанська підвозили війська 37-ї армії.

Чому нею не можна було перевозити устаткування? Навіщо треба було будувати залізницю від Лисхімстрою до Новоайдара?

Сергій Каленюк у статті «Залізницею від Рубіжного до Старобільська: до історії питання» навів дві карти: німецьку 1942 року та Північно-Донецької залізниці 1943 року. На останній показано лінію, що веде від станції Рубіжне через Лисхімстрой до станції Огородній (місто Щастя). Не суцільною лінією,

Карта Північно-Донецької залізниці 1943 року та збільшений її фрагмент, з пунктирною лінією від станції Рубіжне до станції Огородній

якою на карті позначено залізничні колії, а пунктиром. Ми наводимо радянську карту 1943 року та фрагмент більшого масштабу з неї із джерела retromap.ru.

Аналогічна лінія показана на німецькій карті, але вона ближче до Сіверського Дінця. В обох випадках лінії проходили через центр Борівського. Жителі якого залізницю у селищі не пам'ятають. Можливо, це були плани? Довжина лінії на картах становить 70–80 кілометрів, а не 50.

Залізниця, про будівництво якої написав Олександр Зинов, мала знаходитися зовсім в іншому місці, вона мала починатись від озера Вовче (на схід від Воронове) і закінчуватися на станції Новоайдар. А не на станції Огородній (Щастя). Тому карти, які навів Сергій Каленюк, не є доказом будівництва дороги, описаної Олександром Зиновим.

Лариса Полницька писала про те, що у будівництві залізничної гілки брали участь жителі Лісової Дачі. Але будівництво не було закінченим. Проте, чи про залізничну гілку до Новоайдара писала Полницька? Чи про гілку Лисхімстрой - Лісова Дача – «Донсода»?

Втім, не так важливо, чи насправді була збудована залізнична гілка, описана Антоном Малиновським. Важливо те, що устаткування азотно-тукового комбінату, яке не було евакуйоване восени 1941 року, навесні 1942 року не вивозили. Тоді це можна було робити звичайним шляхом, через Куп'янськ та Валуйки. Але в Лисхімстройі це вже не було кому робити.

Не змогли це зробити і німці, які захопили селище Лисхімстрой 11 липня 1942 року. Вони організували залізничний рух з Лисичанська до Попасної, але залізничний міст через Сіверський Донець було підірвано 10 липня. І відремонтувати його німці не змогли.

Чому вони не скористалися залізничною гілкою, нібито прокладеною від озера Вовче до Новоайдара?

А ось скористатися залізницею від Рубіжного до Куп'янська вони не могли з іншої причини. Моя бабуса, Светікова Параска Андріївна, яка в роки війни проживала в Кремінній, згадувала, що при наступі німців радянські сапери підірвали залізницю від Кремінної до Сватового. У багатьох місцях. Дату, коли це трапилось, вона не пам'ятала. Але доречно припустити, що це сталося влітку 1942 року. Адже залізничний міст через річку Сіверський

Донець сапери висадили в повітря 10 липня 1942 року, як тільки до нього під'їхали німецькі танки.

Після визволення селища у лютому 1943 року вивезенням цього обладнання на схід займалися робітники під керівництвом Сергія Павловича Агафопова. Для цього вони використовували не залізничну колію від Лисихімстрою до Новоайдара, нібито збудовану у 1942 році, а відремонтовану залізницю через Сватове, Куп'янськ та Валуйки.

Іван Павлович Василенко

Іван Павлович Василенко з жінкою

Іван Павлович Василенко народився 10 травня 1926 року в селі Білолуцьк у великій селянській родині. Батьки працювали в колгоспі та на присадибній ділянці, але під час голоду 1933 року вимушені були виїхати на Донбас. Де оселились у селищі Лісова Дача - працювали у місцевому радгоспі.

Там Іван навчався у місцевій початковій школі, а у п'ятий клас пішов до школи у Лисихімстрої. А на літніх канікулах працював у радгоспі – пастухом, водовозом тощо.

Про початок війни дізнався, коли перебував у піонерському таборі, розташованому поряд із селищем.

У липні 1942 року Лісова Дача була окупована німецькими військами. Поліцейські змушували місцевих жителів працювати на фермі та здавати продукцію військовим. Молодь, яка не була зайнята на роботах, вивозили до Німеччини.

Після звільнення селища, що трапилось 1 лютого 1943 року, підлітки, які проживали тут, залучалися до спорудження фортифікаційних споруд – копали окопи та бліндажі.

26 квітня 1943 року І. П. Василенка призвали до армії – забрала з двору особлива військова служба, яка обходила селище та збирала чоловіків віком понад 17 років. Його відвезли до Білолуцька до військкомату, який направив призовника до запасного полку, що знаходився у Пензі. Для навчання військовій справі.

Через місяць І. П. Василенка направили до запасного танкового полку в Челябінськ, де навчали бути заряджаючим САУ-150.

Через деякий час у полку з'явилися представники Донського козачого корпусу і Василенко погодився на службу у цьому формуванні. Знову було навчання, тепер на Дону. Після цього молодий боєць опинився на фронті – у той час козачий корпус вів бої на кордоні Румунії. Воював і піхотинцем, і кавалеристом, і кулеметником, і артилеристом. Коли закінчилась війна – був у Чехії.

Але після перемоги І. П. Василенка не демобілізували, а відправили на Далекий Схід, у 113-ю особливу десантну бригаду. Яка брала участь у визволенні Південного Сахаліну. Десантників погрузили у трюми рибальських траулерів та несподівано для противника висадили на зайнятий японськими військами берег острова. Де вони зайняли плацдарми, на які потім висадилися радянські війська.

Через деякий час підрозділ І. П. Василенко брав участь у десантній операції на острові Кунашир.

На Курилах Іван Павлович служив до 1950 року, потім повернувся до України, мешкав у селищі Сиротине. Працював у монтажному управлінні, а з 1956 по 1981 роки – у газорятувальній службі Сєвєродонецького хімічного комбінату.

Із дружиною Марією Карпівною виростив чотирьох дітей.

Глава 8. 1942 рік: Лисхімстрой в окупації

У середині літа 1942 року почався наступ німецьких військ на південному напрямку. Для РСЧА це була Донбаська оборонна операція, дуже для неї невдала. 23 червня німецькі війська форсували Сіверський Донець у районі Ізюму, 26 червня вони зайняли Куп'янськ.

Час відносної стабільності на фронті перед Лисичанськом закінчився 8 липня, коли розпочався наступ німецьких військ по фронту, що утримувався 37-ю армією. Протягом дня атак зазнала 275-а стрілецька дивізія, яка утримувала позиції в районі Білогорівки та Шипилівки, вночі дивізія відійшла на лівий берег Сіверського Дінця.

9 липня почався наступ на розташування 230-ї та 295-ї стрілецьких дивізій, що обороняли Лисичанськ із західного та південно-західного боку, їх позиції були частково прорвані.

10 липня німецька піхота за підтримки 35 танків прорвала оборону у напрямку хутір Березове та зайняла Пролетарськ. І того ж дня – Лисичанськ.

Житель Пролетарська – очевидець – так описував те, що відбувалося: *«Після сильного бомбардування міста 10 липня 1942 року на вулицях з'явилися німецькі танки. Ішли вони з боку Привілля. Потім повз завод повернули у бік залізничного мосту через Донець. Перед балкою Рубіжною одна танкетка була кимось підпалена. Інші танки тільки підійшли до мосту, як він був підірваний».*

До 30% особового складу 230-ї та 295-ї дивізії, які 10 липня залишалися на правому березі, не встигли переправитися через Сіверський Донець і потрапили в полон. Табір для військовополонених був розташований у Лисичанську в районі шахти Войкова.

Лівий берег Сіверського Дінця нижче правого, але вздовж нього росте густа діброва. Тут можна було обладнати позиції, зручні для стримування противника. Ще 6 липня дивізіям, які обороняли Лисичанськ, було віддано наказ переправитися на лівий берег і організувати там оборону. Але наказ виконано не було.

Тепер же, після розгрому на правому березі, почався погано організований відхід підрозділів 230-ї дивізії вздовж лівого берега Сіверського Дінця. Вже 12 липня механізовані частини вермахту наздогнали дивізію, оточили та практично повністю знищили 990-й стрілецький полк. Дивізія відступала далі через Ворошиловград (Луганськ) до Дону, втрачаючи особовий склад та цілі підрозділи. І якщо 30 червня 1942 року у її складі було 9660 бійців, то 30 липня у дивізії залишалося 200–300 багнетів. 14 серпня 1942 року 230-у стрілецьку дивізію розформували.

Це дивізія, яка з початку листопада 1941 року по 10 липня 1942 року обороняла підступи до Лисичанська із західної сторони. Тож обороняла й селище Лисхімстрой.

Ось що писав у своєму щоденнику Василь Савченко, комісар 839-го окремого армійського розвідувального артилерійського дивізіону 37-ї армії:

«7 липня. Частинам армії наказано в ніч на 7 липня відійти назад і зайняти лінію оборони на схід від станції Яма (О.С. - сьогодні станція Сіверськ). Дивізіону наказано зосередитися в районі Новосиротино та чекати на подальші розпорядження. Через бездоріжжя ми з Новосиротино переїхали до Воеводівки.

8 липня. Приймаємо з Григор'євим рішення перебазуватися до Лисхімстрою, а все непотрібне майно відправити до Новоохтирки з трактором. Лисхімстрой кипить населенням, що евакуюється. Втомлені люди прощаються зі своїми близькими, у кожного велике горе та сльози на очах. Серце стискається побачивши цієї картини. За що страждає народ?

9 липня. Обстановка трохи ускладнюється. Ворог прагне прорватися до Лисичанська. Триває бій. Гармати 4-го гвардійського артполку б'ють із Новосиротино через Лисичанськ – Пролетарськ. Противник близько.

10 липня. Лисхімстрой. Стоїмо в районі парку. Противник безперервно бомбардує місто Лисичанськ. Артилерія противника з району Пролетарськ обстрілює Лисхімстрой. Наше перебування тут марне. Виїжджаємо єдиною розбитою піщаною Ново-Айдарською дорогою в Оріхове. Лисичанськ та Верхнє горять, охоплені димом та полум'ям. Я і Григор'єв стоїмо на пагорбі та спостерігаємо. Це жахливе, жалюгідне та неприємне видовище. Григор'єв сфотографував пожежу одного із заводів у місті Верхнє» (кінець цитати).

10 липня високий дерев'яний міст через Сіверський Донець між Павлоградом та Лисичанськом, збудований у 1936 році, був спалений радянськими саперами. Був підірваний і залізничний міст через Сіверський Донець між Рубіжним та Пролетарськом. На АТК сапери підривали цехи. Мабуть, не дуже успішно, оскільки згодом в цих цехах тривали роботи з демонтажу обладнання.

11 липня 1942 року, після масованого нальоту авіації, до Лисхімстрою в'їхали німецькі мотоциклісти. Військові колони йшли через Лисхімстрой кілька днів – танки, машини, мотоцикли. Це рухалися підрозділи 14-ї піхотної, 16-ї танкової та 60-ї механізованої дивізій 6-ї армії Вермахту. Кінцевою точкою їхнього «Drang nach Osten» стане Сталінград.

120 сімей, що залишилися в селищі, опинилися в окупації, яка тривала 6 місяців і 21 день.

Поки у Лисичанську німці організували управу та набирали з місцевих жителів поліцейських, у селищі кілька днів панувало беззладдя. Залізничні колії були заставлені вагонами, які тимчасово стали безхазяйними. У деяких були продукти харчування. І жителі селища та навколишніх сіл, хто сміливіший, «добували» з них цукор, соняшникову олію, оселедець, крупи. Мішками та тачками. Потім ці продукти допомогли багатьом вижити.

У статті «Северодонецьк у другій світовій війні» журналіст Антон Малиновський так охарактеризував життя в окупації: *«11 липня 1942 року ворожі війська увірвалися до Лисхімстрою. З перших днів вони розпочали повальне пограбування та звірячі насильства над мирним населенням. Життя селища, де залишалося 120 сімей, перетворилося на жах. Розклеєні на стінах будинків накази німецької влади говорили: за ухилення від реєстрації – розстріл, за появу на вулиці у вечірній час – розстріл на місці, за зв'язок із партизанами – шибениця. За короткий час із Лисхімстроївської селищної Ради, куди входили селища Павлоград і Новосиротино, було викрадено до Німеччини 123 юнаків та дівчат».*

Подібними словами описаний цей період історії міста і в деяких інших джерелах. Але конкретної інформації про факти пограбування, розстрілу чи повішення мешканців Лисхімстрою у роботах северодонецьких краєзнавців немає.

У виданні «Історія міст та сіл Української РСР» озвучено дані, що у Боровському за час окупації було розстріляно 17 радянських активістів, ще одного було повішено. У Лисичанську лише за 29–30 січня 1943 року (перед визволенням міста РСЧА) було страчено понад 70 осіб. Спочатку окупації 200 жителів Лисичанська були страчені та скинуті у шурф шахти «Чорноморка».

Але про Лисхімстрой подібної інформації немає.

Та й оголошення, які розвішували у Лисхімстрої, були дещо іншого змісту. Ось документ, що зберігся в архіві, і який має назву «Наказ німецького коменданта м. Лисичанська про окупаційний режим у місті», виданий у вересні 1942 року:

«1. Право на проживання в м. Лисичанську мають лише особи, які працюють у Лисичанську (їхні утриманці).

2. Забороняється давати ночівлю будь-кому без відома поліції.

3. Кожен, хто прибуває до Лисичанська, повинен з'явитися в поліцію.

4. Про всіх підозрілих осіб повідомляти поліцію, найближчу військову частину.

5. Особи, які приховують партизанів та бандитів, будуть розстріляні, а їхні сім'ї будуть направлені до штрафних таборів.

6. Особи, які вказують місцезнаходження партизанів та бандитів, будуть добре нагороджені.

7. Будинок та майно осіб, у квартирах яких будуть виявлені партизани або бандити, передаються у власність особі, яка їх виявила.

8. Усі заяви з цих питань подавати до міськкомендатури (міського коменданта)».

З тексту наказу зрозуміло, що в питаннях безпеки німецьку комендатуру найбільше турбували партизани. На окупованих ними територіях точилася масштабна партизанська війна. Вели її спеціально навчені та підготовлені люди, яких із цією метою залишали чи закидали на окуповані території. Діяли вони й у Лисичанському районі, до якого належав Лисхімстрой. Так, вранці 30 серпня 1942 року підірвався на міні потяг, у якому перевозили обладнання, призначене для запуску содового заводу та СевДонГРЕС. А в січні 1943 року в районі села Пурдівка партизани відбили у поліцейських велику череду корів, реквізованих у селян.

Були й молодіжно-комсомольські групи спротиву, які діяли самотійно. На зразок краснодонської «Молодої гвардії». Подібна група була у Лисичанську, її очолювала Поліна Коваленко. Вони розвішували червоні прапори, писали та розклеювали антифашистські листівки. У 1942 році 10 членів цієї молодіжної групи було розстріляно.

Чому подібних історій не було у Лисхімстрої? Може тому, що партійно-радянського активу тут ніколи не було, окрім працівників нечисленної селищної ради? Партійні та радянські органи управління були не в селищі, а у Лисичанську, у районному центрі. А партійно-господарський актив Лисхімстрою був затребуваним на сході країни, його вивезли. Як і більшість робітників. Через це у Лисхімстрої в окупації проживало менше 10% від чисельності довоєнного населення. Натомість у Лисичанську – 60%. Та й об'єктів для диверсій у Лисхімстрої не було.

Відомий випадок страти мешканця селища Лісова Дача, яке входило до складу Лисхімстрою.

Незабаром після окупації німецька влада призначила керівником місцевої ферми, яка працювала у цьому селищі, місцевого жителя Михайла Тарамали. Який і до війни працював на цій фермі. Наприкінці 1942 року в Лісовій Дачі було здійснено диверсію – на крутому повороті збудованої тут німцями залізниці невідомі викрутили гайки, якими кріпилися рейки. В результаті з колії зійшли та застрягли у піску паровоз та дві платформи. За підозрою у здійсненні диверсії було заарештовано одинадцять жителів Лісової Дачі, включаючи Тарамали. У Рубіжному їх допитували в гестапо. В результаті 10 людей звільнили, а Михайла Тарамали розстріляли. Він похований у братській могилі у Рубіжному.

Крім диверсії, йому інкримінували саботаж в організації роботи ферми та створення перешкод у мобілізації молоді на роботи у Німеччину. За інформацією Лисичанського краєзнавчого музею Михайло Тарарали був учасником лисичанської підпільної групи «Соколине гніздо». І саме в нього зберігалася зброя та продовольство, залишені для партизанів перед відступом РСЧА.

Дехто з жителів Лисхімстрою під час окупації працював – треба було годувати сім'ю. Робота була також шансом не бути відправленим у Німеччину. Хоча й туди деякі молоді люди їхали добровільно – пропагандисти переконували їх, що вони їдуть від війни та голоду до цивілізованої європейської країни на гарну роботу.

Як і навесні, ті ж самі працівники з Новосиротино у тому ж самому лісі продовжували заготовляти шахтну стойку. Для кого?

Житель Лисхімстрою Павло Полікарпович Чередник розповідав, як працював машиністом паровозу. Звичайно ж, за його словами - під «дулом німецьких автоматів».

Прикладом організації окупантами робочого процесу є описана вище ферма в Лісовій Дачі. Усіх її працівників, які залишилися у селищі, зобов'язали продовжити працювати на фермі. Призначили керівника ферми, якого зобов'язали здавати продукцію для німецької армії. А за селищем закріпили поліцейського.

Навряд чи у ті місяці у Лисхімстрої було легко знайти роботу. Але були два види робіт, до виконання яких жителів Лисхімстрою примушували.

У цехах АТК залишалося багато обладнання, яке не було вивезено під час евакуації у вересні-жовтні 1941 року. Німці організували роботи з його демонтажу, розбирання та пакування в ящики. З метою подальшого вивезення до Німеччини. Для цих робіт залучали жителів селища Лисхімстрой, села Новосиротино та інших населених пунктів.

Так само демонтувалося обладнання підприємств міст Рубіжне та Кремінна. До кінця 1942 року було завантажено та підготовлено до вивезення до Німеччини кілька десятків вагонів. Сєверодонецькі краєзнавці писали про 100 вантажних вагонів з обладнанням. Але це зі спогадів місцевих жителів через багато років.

З вивезенням цих вагонів у німців виникла проблема. Ділянка залізниці від Кремінної до Куп'янська була підірвана, проїзд поїздів нею у напрямку Харкова був неможливий. Відправляти поїзди з Лисичанська до Попасної і далі до Слов'янська можливість була. Зі Слов'янська до Німеччини вів перепрошений під європейську колію шлях. По маршруту Слов'янськ-Берлін навіть їздив пасажирський потяг, який тягли німецьки локомотиви під управлінням машиністів-німців.

Але 10 липня 1942 року залізничний міст через Сіверський Донець було підірвано, і вагони з Рубіжного до Лисичанська перевезти не було можливості.

Міст почали відновлювати, проте робітників, зібраних у сусідніх селах, було мало, і працювали вони не надто швидко. І не дуже добре. Наставала осінь, а кінця ремонту моста не було видно.

Тоді німецька окупаційна влада вирішила перетягнути вагони з обладнанням через Сіверський Донець спеціальною переправою, обладнаною в районі станції Переїзна. Від залізничних колій у Лисхімстрої до переправи збудували залізничну гілку. На будівництві цієї дороги працювали жителі Лисхімстрою, Новосиротино, Лісової Дачі.

На протилежному боці Сіверського Дінця встановили потужні лебідки для перетягування вантажних вагонів. Ця робота була завершена до кінця 1942 року. Але жодного вагона на правий берег так і не було перетягнуто. А Лариса Полницька стверджувала, що жоден вагон не доїхав до місця переправи.

Де саме проходила ця залізнична гілка - доступні джерела інформації не вказують. Але є свідчення про сходження з колії потягу з двох платформ та паровозу у Лісовій Дачі. Відомо, що з двадцятих років Лісова Дача була підсобним господарством заводу «Донсода» і постачала на завод сільгосппродукцію. І для зручності сполучення завод проклав до Лісової Дачі залізничну колію. По ній на роботу на «Донсоду» їздили жителі Сиротино та Борівського. Тож такий маршрут залізничної гілки з Лисхімстрою до «Донсоди» справді міг бути оптимальним, вимагав найменших витрат.

Залишки залізничної колії від «Донсоди» в напрямку Сиротино зберігся до наших днів

Зі спогадів северодончан можна зрозуміти, що багато вагонів, які стояли в Лисхімстрої, були пошкоджені - у них були побиті букси або колеса. І їм потрібний був ремонт.

І ще одне зауваження. Коли пишуть про те, що в селищі залишилося 120 сімей, і що до Німеччини було вивезено 123 особи, то виникають сумніви щодо правильності чисел.

Лариса Борисівна Полницька

Лариса Борисівна Полницька прожила у Северодонецьку останні 33 роки свого життя. Ці роки вона була членом міської ради ветеранів, вела активну громадську роботу. І ділилася спогадами про свою партизанську молодість.

Але її історія є важливою ще з однієї причини. Вона побуджає критично ставитись до штампу, що партизанська війна була стихійним опором народу на окупованих територіях. Найчастіше партизанська війна була особливою формою бойових дій, які вели спеціально підготовлені для цього люди.

Лариса Борисівна Полницька народилася

Лариса Борисівна Полницька на війні

10 квітня 1924 року в селі Спірне Лисичанського району у родині керівника місцевого радгоспу. Школи у Спірному не було, і вчилася Лариса у Лисичанську. Школу №2 цього міста вона закінчила у 1942 році, коли фронт був у її рідному селі. Комсорг школи, вчитель географії Надія Білова (майбутній учасник лисичанського підпілля) доручила десятикласниці Полницькій вести облік учнів-комсомольців, брати участь у формуванні бригад допомоги фронту. Старшокласниці допомагали у догляді за пораненими у шпиталі, влаштовували аматорський концерт для бійців.

Після закінчення школи Л. Б. Полницька пройшла курси комсомольських пропагандистів при ЦК ЛКСМ України у Ворошиловграді (Луганську). З 21 серпня 1942 року по березень 1943 року навчалася у спецшколі Українського штабу партизанського руху, яку на той час перенесли з Ворошиловграда (Луганська) до Саратова. Вивчилася на партизанського радиста.

З 23 березня 1943 року по 3 травня 1944 року була радисткою у партизанському загоні «За свободу слов'ян», який діяв спочатку на території Білорусії, а згодом – Західної України.

З третього травня по 25 жовтня 1944 року перебувала у резерві Українського штабу партизанського руху.

8 серпня 1944 року Л. Б. Полницька у складі групи з 13 бійців вилетіла з київського аеропорту та спустилася на парашуті на території Угорщини. Їхнім завданням було підготувати майданчик для прийняття радянського десанту. Але висадка виявилася невдалою. Декілька угорців, які входили до групи, приземлилися в центрі села і були виявлені. Інші бійці загону, які вціліли, не знали угорської мови. Їм довелося перейти кордон Словаччини. Мова якої більш схожа на українську. Загинули всі командири групи, і Ларисі довелося взяти на себе командування. 27 жовтня 1944 року вони приєдналися до партизанського загону ім. Калініна під командуванням В. Колодяжного, який брав участь у Словацькому народному повстанні.

Потім її група знову перейшла до Угорщини та діяла там до лютого 1945 року. Повернулася до Києва Лариса Полницька 10 лютого 1945 року.

30 січня 1945 року Л. Б. Полницьку нагородили медаллю «Партизану Вітчизняної війни» I ступеня.

20 лютого 1945 нагородили орденом Червоної Зірки.

У 1946 році Л. Б. Полницька працювала секретарем райкому комсомолу в Чернівецькій області. У 1947 році повернулася до Лисичанська, працювала в гірничому технікумі. Заочно закінчила Вищу партійну школу при ЦК КПРС.

З 1960 року працювала в редакції Лисичанської районної газети, потім переїхала до Полтавської області, де до 1980 року працювала у районних газетах Гадяча та Шишак.

У 1981 році повернулася на Луганщину, оселилася у Сєверодонецьку.

Померла Л. Б. Полницька 7 серпня 2014 року.

Глава 9. 1943 рік: Лисхімстрой на лінії фронту

29 січня 1943 року РСЧА розпочала операцію «Скачок», метою якої був вихід військ Південно-Західного фронту до Азовського моря в районі Маріуполя та оточення угруповання німецьких військ, що знаходилися на Донбасі та на Дону. Командував фронтом Микола Ватутін.

Насправді операція розпочалася дещо раніше. І реальні досягнення виявилися значно скромнішими за ті, які були передбачені в плані операції. Після початкових успіхів війська фронту були розбиті і залишили більшу частину територій, зайнятих на початку. У тому числі – Лисичанськ. Але під контролем РСЧА лишився перший звільнений обласний центр України – Ворошиловград (Луганськ). І цю операцію найчастіше називають Ворошиловградською наступальною операцією.

Наступ військ 4-го стрілецького корпусу у напрямку Лисичанська розпочався зі старобільського рубіжу (Старобільськ було звільнено 23 січня 1943 року). Але одразу виникла затримка – через завзяту оборону німецьких військ у селі Нова Астрахань.

27 січня 1943 року до цього села увійшов батальйон німецької піхоти та два танки. А наступного дня 41-а стрілецька дивізія, яка входила до складу 4-го корпусу РСЧА, почала атаки на Нову Астрахань. Німці вперто оборонялися, і для взяття села знадобилося багато крові та багато часу – бої тут тривали до 30 січня 1943 року.

30 січня 124-й гвардійський стрілецький полк, блокувавши залишки німецького підрозділу в Ново Астрахані, вже вів бої з дрібними групами

супротивника на південний захід від села Боровеньки. І лише 31 січня підрозділи 41-ї гвардійської стрілецької дивізії (командир генерал-майор І. Я. Іванов) та 18-го танкового корпусу (командир генерал-майор Б. С. Бахаров) увійшли до міста Рубіжне та до селища Лисхімстрой. Протистояли їм 19-та та 27-а танкові дивізії противника.

31 січня 124-й та 126-й гвардійські стрілецькі полки, що входили до складу 41-ї гвардійської стрілецької дивізії, з ходу зайняли Рубіжне. Тут на вокзалі були захоплені трофеї: 3 паровози, 45 вагонів, включаючи 2 вагони з радянськими 76-мм снарядами, 5 цистерн із паливом, 6 складів із військовим майном.

У Лисхімстрої цього дня зав'язався запеклий бій, у якому брали участь бійці 122-го гвардійського стрілецького полку (командир підполковник С. П. Гурін) 41-ї дивізії та танки 110-ї танкової бригади (командир полковник Ф. К. Каплюченко).

Вдень у селище Лисхімстрой з боку парку в'їхали три танки танкового

Підбитий танк біля будинку 20 (вул. Танкістів, 1), 1944 рік.

Фотографія Іллі Барського

був будинок №20. Підбитий танк стояв тут до 1945 року, його у 1944 році сфотографував Ілля Барський.

Два танки продовжили рух, але незабаром і головний танк був уражений снарядом, у нього зірвало башту. Згодом цей танк закопали в котловані, який викопали під час будівництва клубу хіміків (будівлі театру). Він і зараз

взводу лейтенанта Костянтина Абібовича Георгобіані, вони рушили нинішньою вулицею Танкістів у бік нинішнього бульвару Дружби Народів. І потрапили під вогонь артилерії - німці створили в Лисхімстрої лінію оборони, що включала замасковані гармати та танки.

Перший радянський танк було підбито біля будинку 1 по вулиці Танкістів. Тоді це

перебуває там, під землею. Його башта лежала на місці фонтану, її порізали на металобрухт у 1947 році.

Третій танк розвернувся і поїхав у зворотному напрямку, але був підбитий німецьким танком, який виїхав із-за будівлі школи. Підбитий танк зупинився біля будівлі пологового будинку, в якому згодом розташовувався наркодиспансер. Сьогодні це перехрестя вулиць Танкістів та Мірошніченка. Але тоді вулиці Мірошніченка не було, за будівлею пологового будинку був пустир. Цей третій танк залишався там до 1949 року.

Двоє танкістів із першої машини вискочили і намагалися втекти, але були застрелені німецькими піхотинцями. Третій уцілів. Екіпаж третьої машини, мабуть, вижив. Комвзвода Георгобіані у цьому бою загинув.

У 1951 році вулицю, на якій розігралася ця трагедія, назвали вулицею Танкістів. А на будинку №1 цієї вулиці згодом повісили меморіальну дошку. З написом, що вулицю названо на честь героїчно загиблих екіпажів танків, які першими увірвалися до Лисхімстрою.

Загиблих танкістів поховали за будівлею школи, на місці їхнього поховання пізніше було споруджено Меморіал.

Близько 17 години 31 січня до Лисхімстрою підійшли підрозділи 122-го гвардійського полку, наступ піхоти підтримали танки 18-го танкового корпусу та артилерія. До 19 години Лисхімстрой був звільнений і до 23 години зачищений.

Командир полку С. П. Гурін розташував свій штаб в одній із будівель азотно-тукового комбінату, полк продовжив займати населені пункти, що входили до складу Лисхімстрою. У ніч із 31 січня на 1 лютого було звільнено село Новосиротине, а вдень 1 лютого – хутори Павлоград та Синецький.

Першого лютого сеферодончани відзначають день визволення свого міста. А на честь воїнів 41-ї гвардійської стрілецької дивізії найдовший проспект міста був названий Гвардійським, на ньому було встановлено пам'ятну дошку про звільнення Сеферодонецька 31 січня 1943 року. Дошку було демонтовано у липні 2019 року на вимогу місцевих активістів.

Першого лютого командний пункт 41-ї гвардійської стрілецької дивізії був розміщений у Новосиротино.

Цього ж дня сталася звичайна для війни мала трагедія. Якщо можна вважати загибель молодих людей малою трагедією.

Колона червоноармійців, строєм, повзводно, йшла від села Новосиротине до хутору Синецький. Коли вони були неподалік берега Сіверського Дінця, колону накрили з правого берега артилерійським вогнем. Загинули 21 солдат, їх поховали біля річки у братській могилі. Згодом останки були перенесені до братської могили на Меморіалі слави Сеферодонецька.

Навіщо підрозділ вели до німецьких позицій настільки демонстративно? З якою метою? Щоб відвернути увагу від місця форсування річки? Чи це було звичайне головотяпство?

До кінця дня 1 лютого 32-га мотострілецька бригада 18-го танкового корпусу форсувала Сіверський Донець та захопила плацдарм на північній околиці Пролетарська. На лід були покладені гілки дерев та дошки, ними Сіверський Донець перейшли танки 110-ї танкової бригади. При цьому один танк провалився під лід і потонув, у ньому загинули два танкісти.

1 лютого 59-й та 60-й окремі понтонно-мостові батальйони облаштували переправу через річку в районі шахти Томашовка. У журналі бойових донесень 4-го стрілецького корпусу записано, що 1 лютого 1943 року о 17 годині 41-а гвардійська стрілецька дивізія оволоділа шахтою Томашовка та селищем Новодружеском, і продовжила наступ, охоплюючи Пролетарськ із заходу. Ця інформація суперечить загальновідомому факту, що Новодружеск було звільнено лише 6 лютого 1943 року.

Така невідповідність дат може пояснюватися тим, що згідно з планом операції «Скачок» 4-й стрілецький корпус мав оволодіти Лисичанськом до 1 лютого.

З бойових донесень можна зрозуміти, що в смузі наступу 41-ї гвардійської стрілецької дивізії було захоплено два плацдарми на правому

березі Сіверського Дінця: один на північній околиці Пролетарська, в районі хутору Синецький; другий у районі поселення Томашовка, яке є північною околицею Новодружеска.

Другого лютого підрозділи 41-ї гвардійської стрілецької дивізії та 18-го танкового корпусу вели бої за контроль над Пролетарськом.

Третього лютого 122-й гвардійський стрілецький полк 41-ї гвардійської стрілецької дивізії розпочав охоплення Лисичанська через шахту Томашовка. А ось послана у розвідку в район Березівки рота першого мотострілецького батальйону 18-го танкового корпусу потрапила у засідку та була повністю знищена.

4 лютого 41-ша гвардійська стрілецька дивізія з 18-м танковим корпусом звільнила місто Пролетарськ, 6 лютого – місто Лисичанськ, селища Новодружеск та Привілля, 7 лютого – місто Верхнє.

5 лютого у боях за Лисичанськ загинув начальник штабу 18-го танкового корпусу полковник Іван Гущенко. Він похований у братській могилі у Лисичанську. Але читаючи його прізвище на пам'ятнику, мало хто знає, що у 1940–1942 роках Гущенко був військовим аташе у Токіо. І головою радянської резидентури у Японії. До якої входив і радянський суперагент Рихард Зорге. Чому фахівець ГРУ такого рівня опинився на фронті?

У районі залізничного мосту загинув заступник командира 18-го танкового корпусу полковник Романов.

На лівому фланзі 41-ї гвардійської стрілецької дивізії наступала 78-а гвардійська стрілецька дивізія, 1 лютого її бійці зайняли село Борівське. Але спроба форсувати тут Сіверський Донець не вдалася, підрозділам німецької 19-ї танкової дивізії вдалося відстояти свої позиції на правому березі.

Ще лівіше 44-та гвардійська стрілецька дивізія за підтримки танків 18-го танкового корпусу форсувала Сіверський Донець і почала рух у бік населених пунктів Тошківка, Устинівка, Біла Гора, обминаючи Лисичанськ із півдня. Запеклі бої тут тривали до 3 січня, потім 335-та піхотна дивізія противника була витіснена зі своїх позицій.

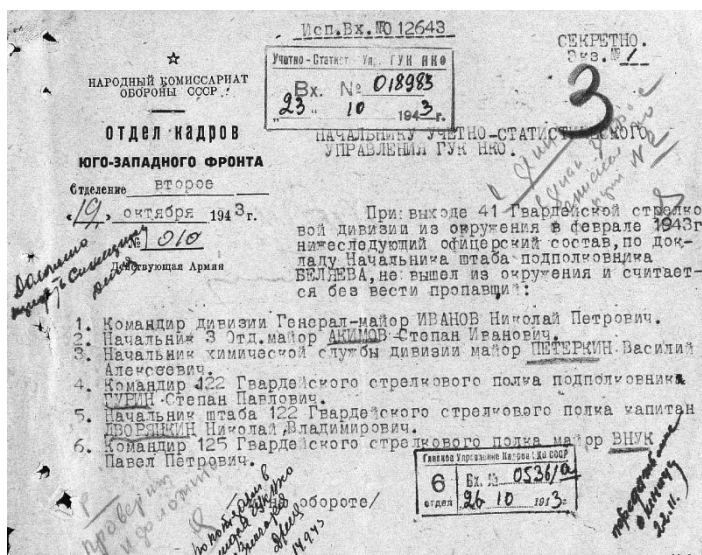
Побоюючись оточення, більшість німецької 19-ї танкової дивізії і частина 27-ї танкової дивізії, під час сильної снігової бурі, вийшли з Лисичанська. Проте їхній ар'єргард ще три дні вів у місті бої.

Згідно з планом операції «Скачок» радянські війська вже 5 лютого мали вийти до міст Сталіно (Донецьк) та Маріуполь. Але цього дня ще не був зайнятий Лисичанськ, а між Лисичанськом та Артемівськом (Бахмутом) у німців були обладнані позиції, які вони займали кілька місяців у 1942 році.

13 лютого 1943 року радянський наступ на Артемівськ (Бахмут) відновився, було зайняте село Берестове. І це було найбільшим віддаленням фронту від Лисичанська у цій операції.

Після заняття Лисичанська 41-а гвардійська стрілецька дивізія, яка звільняла Лисхімстрой, була передана з 1-ї до 6-ї армії. Яка діяла на напрямку головного удару. Вже 18 лютого ця дивізія звільнила Синельникове. Інші з'єднання зайняли Павлоград та Красноармійськ (Покровськ).

Командувач Південно-Західним фронтом Ватутін переоцінив свої сили

Інформація про втрати командного складу 41-ї дивізії

та недооцінив сили противника. Військ для дій на такому великому фронті було недостатньо, комунікації були розтягнуті, підрозділи зазнали великих втрат. А німці ввели у бій резерви. З 21 лютого 1943 року стратегічна ініціатива перейшла до них. На різних ділянках фронту кілька

стрілецьких дивізій та танкових корпусів Південно-Західного фронту потрапили в «котли», з яких виходили з великими втратами. У «котлі» під Синельниковим загинула більша частина 41-ї гвардійської стрілецької дивізії. Загинули там і комдив Микола Іванов, і більшість командного складу. А ось комполку Степан Гурін, який звільняв Лисхімстрой, вважався таким, що пропав безвісті. Але вцілів. І продовжував воювати до кінця війни. Но чергових звань йому більше не присвоювали, він так і лишився підполковником. Це одна з загадок – чому?

У «котлі» між Краматорськом та Добропіллям загинула значна частина іншої військової частини, яка звільняла Лисхімстрой – 110-ї танкової бригади. І її командир Федір Каплюченко.

27 лютого Ватутін віддав наказ про відступ на лівий берег Сіверського Дінця. Наказ був своєчасним, і коли 3 березня 1943 року німецькі війська знову захопили Лисичанськ, протилежний берег зайняли дивізії 18-го стрілецького корпусу. Війська якого розмістилися, у тому числі, у Лисхімстрої. І в селах та хуторах, які входили до складу селища.

Життя в окупації змінилося для жителів Лисхімстрою на життя на лінії фронту.

Вже третього лютого 1943 року у Лисхімстрої відновила роботу селищна рада, сюди почали повертатися жителі. З Чорноріченська приїхав уповноважений Наркомхімпрому на будівництві С. П. Агафонов, він став виконувачем обов'язків керівника азотно-тукового комбінату.

З його спогадів про ситуацію в селищі: *«Окупанти зруйнували велику кількість житлових та культурно-побутових будівель – школу, лікарню, їдальню, дитячий садок та ясла. Ще більш сумне видовище являв собою хімічний комбінат. У селищі не було ні продовольства, ні палива, багато людей від виснаження хворіли. Німецька авіація не припиняла нальоти на Лисхімстрой. І все-таки, незважаючи на це, в селищі почало налагоджуватися життя».*

У селищі відкрили тимчасову їдальню, а в Чабанівці організували підсобне господарство.

Третього березня німецькі війська знову захопили Лисичанськ і Лисхімстрой на 7 місяців став зоною бойових дій, наближеною до передової. Тут розміщувалися військові, а селище німці регулярно обстрілювали артилерією та бомбили. Селищна рада організувала евакуацію жителів у Чабанівку та в інші села Старобільського району. Обезлюднили хутори Павлоград та Синьцький, масово виїхали (пішли) жителі з Новосиротино. Деякі селилися в лісах у землянках та куренях.

Основне завдання, яке поставили перед Степаном Агафоновим – відправити на схід обладнання, яке ще залишалося на майданчику АТК. Вікно можливостей для цього відкрилося у лютому 1943 року, коли залізничники та місцеві жителі відремонтували ділянку залізниці Рубіжне-Сватове завдовжки 60 кілометрів. Трохи раніше, 18 лютого 1943 року, було відкрито рух залізничною гілкою Куп'янськ-Валуйки.

С. П. Агафонов розповідав: *«Вдень ми ховалися у підвалах. Я жив у підвалі будинку №12 на вул. Жовтневій (Юності), там була й контора. На роботу виходили лише вночі, коли німцям не було видно з лисичанських висот, що робиться у Лисхімстрої. Іншу ніч розгорялася така перестрілка, що моторошно ставало, але робота таки не припинялася. Навантажені вагони паровоз тихо виводив на станцію Володино чи Кремінна, а звідти вони вирушали далі. Незважаючи на величезні труднощі, все ж таки обладнання було вивезено. На виконання цього завдання знадобилося три місяці небезпечної роботи».*

Бригади, які вивозили обладнання, одночасно займалися пристосуванням зруйнованих будинків під житло.

Степан Петрович Агафонов

У 1943 році найважливішою людиною в Лисхімстрої був Степан

Петрович Агафонов. Він народився у Борівському і був одним із першобудівників Северодонецька – почав працювати в селищі у 1933 році. У 1941 був парторгом комбінату, саме він відкривав мітинг жителів Лисхімстрою, скликаний 22 червня 1941 року у зв'язку з початком війни. Під час евакуації працював на Чорноріченському хімічному заводі.

У лютому 1943 року, після звільнення Лисхімстрою, С. П. Агафонов було направлено на Лисичанський азотно-туковий комбінат як уповноваженого Наркомхімпрому, він же виконував обов'язки директора АТК до призначення П. Г. Будиновського. Одночасно очолював партійну організацію комбінату, до якої у 1943 році входило чотири особи. Бригади, сформовані Агафоновим, займалися, зокрема, пристосуванням частково зруйнованих будинків під житло. І ремонтом житла.

Інформації про С. П. Агафонов у відкритих джерелах практично немає, а ось фотографія – є.

Частина 10. Криваве літо 1943 року

Німецькі війська, які зайняли Лисичанськ 3 березня 1943 року, спроб форсувати Сіверський Донець не робили. Але вони використовували переваги позиції на високому правому березі для ведення позиційної війни. Головним чином для нанесення артилерійських ударів. У тому числі по селищу Лисхімстрой та по території АТК.

18-й стрілецький корпус (командир генерал-майор Герасим Васильович Мухін), що входив до складу 3-ї армії, 28 лютого 1943 року отримав наказ трьома дивізіями зайняти лінію оборони по лівому березі Сіверського Дінця між Білогорівкою та Лисичанськом, ще одна дивізія мала бути у резерві. Війська Мухіна рухалися зимовим бездоріжжям з боку Ворошиловграда (Луганська) лівим берегом Сіверського Дінця. Приблизно там, де у липні 1942 року відступала 230-та стрілецька дивізія, але у зворотному напрямку. Дорога зайняла кілька днів.

Першою на рубіж оборони вийшла 59-та гвардійська стрілецька дивізія (комдив Карамішев Георгій Петрович), до складу якої входили 176-й, 179-й та 183-й гвардійські стрілецькі полки. Наприкінці 3 березня 1943 року до хутору Павлоград вийшов авангард 183-го гвардійського стрілецького полку, він зайняв оборону на лівому березі Сіверського Дінця.

Уся дивізія зосередилася на лінії Павлоград-Борівське і зранку 4 березня спробувала форсувати Сіверський Донець. Водну перешкоду подолав один батальйон, та його швидко витіснили на лівий берег. Безуспішні спроби наступати у напрямку міста Верхнє продовжувалися й 5 березня. Внаслідок боїв 4–5 березня дивізія втратила 25 людей убитими та 49 пораненими. Після чого було отримано наказ перейти до жорсткої оборони.

179-й полк утримував лінію оборони від залізничного мосту до накопичувачів «Донсоди» (включаючи село Новосиротино та хутори Синецький та Павлоград); 176 полк - від накопичувачів до Білої Гори; навчальний батальйон – від Білої Гори до Тошківки.

12 березня 1943 року частина позицій 59-ї дивізії на лівому фланзі були передані 1001 полку 279-ї дивізії (комдив генерал-майор В. С. Потапенко). З 13 квітня 1943 року 59-та гвардійська стрілецька дивізія передала позиції від Лисичанська до висоти 134,2 м 1005-му стрілецькому полку 279-ї дивізії. 183-

й полк 59-ї стрілецької дивізії займав позиції на лівому березі Сіверського Дінця від шахти Томашовка до Лисичанська.

Таким чином, з березня по вересень 1943 року селище Лисхімстрой обороняли підрозділи 59-ї та 279-ї дивізій.

У березні до складу 18-го корпусу було передано 78-у стрілецьку дивізію (комдив полковник Н. М. Михайлов), позиції якої знаходилися на правому фланзі 59-ї дивізії. А 464-й полк 78-ї стрілецької дивізії утримував плацдарм на правому березі Сіверського Дінця в районі селища Привілля. Це було єдине місце, де німецькі війська за підсумками контрнаступу в лютому 1943 не вийшли на правий берег Сіверського Дінця.

25 квітня 1943 року 18-й стрілецький корпус було перейменовано у 34-й гвардійський стрілецький корпус, із збереженням раніше займаних позицій.

На початку травня 78-а стрілецька дивізія утримувала фронт лівим берегом Сіверського Дінця від Шипилівки до залізничного мосту. 59-а дивізія була повністю виведена з оборонних позицій і була використана як ударна в боях на Привільнянському плацдармі.

Битва на Привільнянському плацдармі

План операції із захоплення містечка Привілля запропонував комдив 78-ї стрілецької дивізії полковник Михайлов. Місце для форсування Сіверського Дінця тут було зручне: правий берег не такий високий, як в інших місцях, а містечко Привілля знаходиться в середині глибокої петлі русла річки. Тож артилерія радянських військ знаходилась з трьох боків від плацдарму.

Здолати річку пропонувалося вночі, без артилерійської підготовки. Командувач 3-ї армії генерал Лелюшенко цю ініціативу схвалив.

Операція була локальною, не пов'язаною з іншими діями РСЧА. И вона не принесла жодних значних результатів. Але на цьому плацдармі, якщо рахувати на один квадратний кілометр території, загинуло більше червоноармійців, ніж у Сталінграді.

5 травня 1943 року, о 3:20 на правий берег на човнах та підручних засобах переправилися штурмові загони 59-ї гвардійської та 78-ї стрілецької дивізій.

Інженерний батальйон спорудив переправу через річку та усував її пошкодження, зазнаючи великих втрат – загинули комбат, його заступник та

помічник, командир роти. За 5 днів роботи на переправі в строю інженерного батальйону залишилося 30 солдатів та офіцерів.

8 травня на плацдармі тривали зустрічні бої, їх вели 176 та 179 стрілецькі полки 59 стрілецької дивізії, які займали південну, південно-західну та західну околиці Привілля.

9 травня 1943 року до плацдарму підійшли чотири свіжі інженерні батальйони, вони побудували мости для танків. Вночі 78-а стрілецька дивізія переправилася на правий берег і відсунула фронт на 400-500 метрів.

У боях брали участь штрафні роти, а для підриву німецької бронетехніки використовували спеціально підготовлених собак-камікадзе.

Німці утримували частину Привілля, вони обстрілювали підрозділи червоноармійців, які закріпилися на плацдармі, з артилерії, і бомбардували їх авіацією. 13 та 19 травня противник здійснив масовані контратаки. На плацдармі проти радянських військ билися бійці так званого «Туркестанського легіону» - військові частини, сформовані німцями з військовополонених тюркського етносу.

Штаб 34-го корпусу розміщувався в районі плацдарму. 21 травня, під час контратаки противника, осколком снаряда було поранено командира корпусу генерал-майора Г. В. Мухіна, 26 травня він помер у госпіталі в Москві.

23 травня було видано наказ командувача військами Південно-Західного фронту Малиновського про розширення та закріплення Привільнянського плацдарму. Наказувалося 59-й і 78-й стрілецьким дивізіям і 243-му окремому танковому полку опанувати на плацдармі селищем 1 Травня. Після чого для оборони плацдарму мала залишитися 78-а дивізія зі штрафними полками, а 59-ту дивізію потрібно було вивести в резерв.

Таким чином, жодних реальних оперативних завдань перед військами, які перебували на плацдармі, більше не ставилося. Не використовувався цей плацдарм ні під час Ізюмсько-Барвінківської операції, яка розпочалася 17 липня, ні під час боїв за звільнення Лисичанська 2 вересня 1943 року.

Щоправда, 25 липня, 458-й та 453-й полки з двома штрафними батальйонами ще раз переходили на плацдармі у наступ, але були зупинені артилерійським та мінометним вогнем.

У нижній частині міста Привілля є пам'ятний знак «Зірка», споруджений на пам'ять про воїнів 59-ї гвардійської стрілецької дивізії. За кілька днів на цьому місці загинуло понад тисячу людей, які і були поховані у цій братській могилі.

Близько 3000 червоноармійців - учасників боїв на Привільнянському плацдармі - поховані у братських могилах на лівому березі Сіверського Дінця: у Кременній, Старій Краснянці, Рубіжному.

Однак точна кількість загиблих тут невідома.

У боях на Привільнянському плацдармі була ще одна трагічна обставина, яка з відомих причин практично не досліджувалась. Захоплення німцями території Луганської області влітку 1942 року сталося стрімко, у містах та селах залишилося багато чоловіків, які за віком підлягали мобілізації. За місяці окупації їхня кількість зросла за рахунок тих юнаків, які досягли призовного віку. А ставлення радянської влади до людей, які перебували в окупації, тоді було «особливим». Після звільнення території їх масово мобілізували й без особливої підготовки кидали у бій.

Як приклад можна навести історію героя Радянського Союзу Василя Михайловича Федоренка, який проживав після війни у Северодонецьку. Згідно з обліковими документами, він 18-річним юнаком був призваний на службу Лисичанським райвійськкоматом 6 лютого. Але Лисичанськ було звільнено лише 6 лютого, не було цього дня у Лисичанську військкомату. Зате вже 23 лютого 1943 року Федоренко бився у складі 60-ї дивізії.

Як згадував учасник війни, житель селища Сиротино Іван Павлович Василенко, у звільнених селах та селищах по дворах ходила особлива військова служба, яка підбирала молодь та чоловіків, яких раніше не встигли мобілізувати.

У лютому 1943 року в строю 78-й дивізії залишалося 1264 бійців, а вже у березні за рахунок мобілізованих із Луганської області чисельність дивізії зросла до 5 тисяч. Багато хто з цих мобілізованих загинув на Привільнянському плацдармі.

Моя бабуся, П. А. Светікова, розповідала про те, що велика група мешканок Кременної у військові та перші повоєнні роки їздила до 5-ї роти (так тоді частіше називали селище Привілля в народі) – на помини своїх синів на місці їхньої загибелі.

У червні 1943 року на фронті перед Лисихімстром було спокійно, відносно невеликими були й втрати 34-го гвардійського стрілецького корпусу. Згідно з довідкою від 12 липня 1943 року за червень у корпусі були такі втрати:

- убитими – 124 особи;
- пораненими – 427 осіб;
- захворіло (з евакуацією) – 195 осіб;
- пропало безвісти – 30 осіб;
- потрапили в полон – 1 особа;
- розстріляно – 26 осіб.

-18

Секретно

НКО-СССР
ШТАБ
34 ГВ

К отчету боевых действий частей корпуса
за время с 1.6. по 1.7.43 г.

Стрелкового корпуса
Отдел кадров
12 июля 1943 года
и 12/0743

За время боя частей корпуса / с 1-10.6 в составе 47, 59 и 61 гв.од и с 10-30.6, 43 г. в составе 47 и 61 гв.од /.

Имели следующие потери:

1. ЛИЧНОГО СОСТАВА	2. ДОПОМОГО СОСТАВА
1. Убито.....124 человек.	1. Убито.....38 человек.
2. Ранено.....427 "	2. Ранено.....5 "
3. Заболело с 28. в ППТ.....195 "	3. Ранено.....10 "
4. Пропало с/вести.....30 "	4. Заболело.....2 "
5. Погило в плен.....1 "	
6. По др. причинам / расстр. дезертир. и др. /.....26 "	

17. Поступило пополнения в 61 Гв од
Ил.комсостава - 131 чел.
р/состава - 295 "

Итого: 426 чел.

Снятка копия
в 1-м экз.
Р.Б.

П.П. НАЧАЛЬНИК ОТДЕЛА КАДРОВ
ГВАРДИИ ИНТЕЛАНТ 2-го РАЙОНА - ДАДЬНОВ.

В.Б.НО. Пом. Нач. Оперотдела
Гвардии Интелант

12 июля 1943 г.

Довідка про втрати 34-го корпусу у квітні 1943 року

Трагедія на плацдармі біля Білої Гори

17 липня 1943 року війська Південно-Західного фронту розпочали Ізюмсько-Барвінківську наступальну операцію. За планом цієї операції основний удар мали завдати 1-а та 8-а гвардійські армії з району Ізюму у напрямку Барвінково – з метою оточення німецьких військ, що знаходилися на Донбасі. Результат виявився набагато скромнішим - на правому березі Сіверського Дінця було створено плацдарм шириною до 30 кілометрів та глибиною до 10 кілометрів. Але він зіграв свою роль у Донбаській наступальній операції, яка розпочалася за кілька місяців.

3-тя гвардійська армія діяла на допоміжному напрямку, вона мала завдати удару з району Лисичанська у напрямку Артемівська (Бахмута). Привільнянський плацдарм під час планування операції вирішили не використовувати – він був маленький, а позиції противника на ньому добре укріплені. План операції передбачав завдання ударів з двох сторін, двома корпусами: в районі села Білогорівка силами 34-го гвардійського корпусу і в районі села Біла Гора силами 32-го гвардійського корпусу.

Протистояв радянським дивізіям німецький 30-й корпус, добре поповнений живою силою та технікою. Зокрема, у його складі була 38-а німецька піхотна дивізія, яка щойно прибула на радянсько-німецький фронт. А також 62-а піхотна дивізія та батальйон штурмових гармат «Stug.III». У радянських військ було мало боєприпасів та артилерії.

Проте 59-а гвардійська стрілецька дивізія зі складу 34-го корпусу вночі успішно форсувала Сіверський Донець у районі Білогорівки - на правий берег Сіверського Дінця переправився у брід 179-й гвардійський стрілецький полк. Він просунувся на глибину до 5 км.

Німці контратакували, бої на плацдармі велися до 23 липня, коли рештки радянських підрозділів повернулися на лівий берег. 59-а дивізія втратила за тиждень боїв 268 людей убитими, 1102 людини пораненими та 46 людей зниклими безвісти.

78-ма стрілецька дивізія зі складу 34-го корпусу силами 464-го стрілецького полку після незначної артпідготовки двічі намагалася форсувати Сіверський Донець у районі шахти Томашовка. Німці відкрили щільний артилерійський та мінометний вогонь, і червоноармійці повернулися на попередні позиції.

279-а стрілецька дивізія зі складу 32-го корпусу намагалася форсувати Сіверський Донець на південний схід від села Біла Гора. Спочатку фронт наступу становив 6 кілометрів, але переправитися вдалося на фронті 1,6 кілометра. Цей крихітний плацдарм німці закидали снарядами. Переправитися на плацдарм танкам Т-34 бродом не вдалося, при спробі зробити це затонули 4 машини.

Протягом одного дня, 17 липня 1943 року, дивізія втратила 2925 осіб, у батальйонах залишилося по 18–20 червоноармійців.

Леонід Нехороший, який був спостерігачем у 279-й дивізії, розповідав про страшну картину, яку бачив тоді в спостережну трубу: «Крутий схил являв собою моторошну суміш із розпушеної снарядами землі та людських останків».

На цьому плацдармі немає братських могил, цих солдатів не було поховано, і людські останки тут можна відкопати буквально на кожному кроці.

Не досягнувши будь-яких результатів, 3-я гвардійська армія в боях з 17 по 23 липня втратила 9600 бійців (загальні втрати).

Звільнення Лисичанська

До осені 1943 року, після Курської битви, співвідношення сил на фронті принципово змінилося. Настав час Донбаської наступальної операції, на самому початку якої було звільнення Лисичанська. Це мали зробити полки 279-ї дивізії, які на той час вже отримали поповнення особовим складом.

У районі залізничної станції Лисичанськ Сіверський Донець мав форсувати 1005-й стрілецький полк (командир Н. А. Русаков), його штаб знаходився у селищі Лисхімстрой.

У районі Шипилівки через Сіверський Донець мав переправитись 1003-й стрілецький полк (командир В. А. Лінивий).

1001-й стрілецький полк (командир М. З. Печерський) мав прорвати оборону супротивника біля села Біла Гора.

На ділянках прориву наступ підтримували 127-й, 129-й, 801-й, 831-й та 832-й артилерійські полки та полки корпусної артилерії резерву головнокомандування, радянські війська мали величезну перевагу в артилерії.

У ніч з 1 на 2 вересня третій батальйон 1003-го полку форсував річку між Привіллям і Шипіловкою.

Після артпідготовки рота лейтенанта А. С. Мухіна з 1005-го полку перейшла Сіверський Донець у напрямку з хутору Павлоград в район залізничної станції Лисичанськ. Тут колись був млин, і ще зберіглася залита водою дамба, якою можна було перейти річку по коліно у воді. А на середині річки був острівець з заростами чагарника, майже навпроти будівлі залізничної станції. Цей острівець існує і зараз.

Станція була зайнята з ходу, керував наступом на цій ділянці сам комдив В. С. Потапенко.

Два батальйони 1003 року полку форсували Сіверський Донець нижче за течією і зайняли село Біла Гора.

У ситуації, коли оточення німецьких військ у Лисичанську стало невідворотнім, вони залишили місто.

Протягом одного дня, 2 вересня 1943 року, Лисичанськ було звільнено. А 5 вересня було звільнено й Артемівськ (Бахмут).

2 вересня 1943 року Лисхінстрой перестав бути прифронтовим селищем.

На території селища не відбувалося таких жорстоких боїв, як у Привіллі, Новодружеску чи Верхньому. Але війна залишила свої цвинтарі і тут. У

братській могилі на Меморіалі слави поховано 176 воїнів.

Всього ж на адміністративній території міста знаходяться 12 братських могил, в яких поховано понад тисячу людей - воїнів 41-ї гвардійської, 59-ї гвардійської, 279-ї стрілецької дивізій та інших військових частин.

Покладання квітів на братську могилу у Лисхінстройі, 1948 рік

Це братська могила у селищі Павлоград, у районі ставків-накопичувачів «Донсоди», у лісовому масиві Борівське-Устинівка, дві братські могили у Борівському, дві у Бобровому, братські могили у Сиротино, Метьолкіне, Воронове, Воеводівці, на алеї слави на міському кладовищі.

І ще один трагічний епізод кривавого літа 1943 року. 5 липня у селі Метьолкіне було зібрано для евакуації 25 дітей віком від 6 до 12 років. На підводах їх відправили до Смоляниново, але дорогою обоз розбомбили. Усі діти загинули, останки їх поховали у лісі неподалік села Метьолкіне.

Глава 11. Повернення Лисхінстрою до мирного життя

У середині вересня 1943 року до Лисхінстрою приїхала комісія Наркомхімпрому на чолі з Іллею Барським. Барський працював на Лисичанському азотно-туковому комбінаті з 1934 року, а в 1941 році виконував обов'язки його керівника. Після евакуації був призначений заступником начальника «Главазоту» та очолював роботу з відновлення Сталіногорського (Новомосковського) хімкомбінату.

Метою приїзду комісії Барського було визначити стан АТК та селища Лисхімстрой.

У селище почали повертатися деякі мешканці Лисхімстрою, які виїхали або були евакуйовані. Перш за все ті, яких у березні 1943 року евакуювали до Чабанівки. І відразу гостро постало питання житла, адже наставала зима. Багато будинків і бараків було зруйновано або пошкоджено, вони були непридатними для проживання людей. Під тимчасове житло стали пристосовувати підвали будинків, що вціліли.

Важко, необхідне для ремонту будівель, брали зі старої гасильної ями. Цеглу й інші матеріали для ремонту добували, розбираючи руїни.

У селищі не було транспорту, крім чотирьох коней. І привозити з Лисичанська продукти харчування доводилося найчастіше тачками. Вручну. Але продуктів теж не вистачало.

Всю зиму 1943/1944 року у селищі не було електрики.

Але позитивні зміни також були. У 1943 році був призначений директором комбінату П. Г. Будиновський, який уже обіймав цю посаду до війни. До селища почали надходити будматеріали. Ремонтувалися соціальні об'єкти – вже в 1943 році відновила роботу лисхімстроївська школа. У її будівлі було відремонтовано один клас, який прийняв 17 учнів.

У березні 1943 року залізничники та місцеві жителі відновили залізничну гілку Рубіжне-Сватове. А з першого грудня 1943 року нею вже курсував пасажирський поїзд Дебальцеве-Куп'янськ через Попасну, Лисичанськ, Рубіжне та Сватове.

Залізниця мала дуже важливе значення для людей в умовах війни, доля моєї родини це підтверджує. Мій дід та три його старші сини у 1943 році були на фронті, а бабуся з сестрою та молодшим сином 1926 року народження вісім місяців окупації залишалися у Кремінній. Настала весна 1943 року і Кремінна, як і Лисхімстрой, опинилася на лінії фронту. Почалися обстріли, від яких треба було спасатися. І бабуся вирішила тимчасово уїхати до своїх рідних у Рязанську область. Але пасажирські поїзди не ходили. І дорогу завдовжки 800 кілометрів вони подужали пішки - йшли вздовж залізниці.

Вже звідти, з Рязанщини, був призваний до армії молодший її син, Свєтіков Іван Іванович. І вона повернулася до Кремінної вже потягом. Чекати всіх своїх мужчин з війни.

Вона була щасливою людиною: усі п'ятеро, і чоловік, і четверо синів повернулися з війни живими. Один, правда, з перебитою кулею рукою.

Восени 1944 року у Лисхімстрої на базі тресту «Донбасхімпромбуд» та Донецького монтажного управління було створено будівельне управління та монтажну ділянку.

10 грудня 1943 року Ворошиловградський обком КП(б)У прийняв постанову «Про відновлення Лисичанського азотно-тукового комбінату». Яку у Северодонецьку традиційно вважали актом, важливим для відновлення Лисхімстрою. Дійсно, передбачені в ньому заходи стосувалися переважно відновлення селища, цитуємо його зміст за текстом, який знаходиться в архіві:

«1. З метою підготовки до відновлення будівництва заводу зобов'язати директора Лисичанського азотнотукового заводу:

а) насамперед приступити до відновлення житлового фонду та будівель торгової мережі та закінчити ремонт їдальні, гуртожитку холостяків на 250 осіб, поліклініки, клубу, пекарні, дитячого садка та дитячих ясел до 1 січня 1944 р.;

б) відремонтувати необхідні заводські залізничні колії для прийому обладнання та матеріалів з виходом на ст. Рубіжне до 15 січня 1944 р., відремонтувати шосейні дороги на території заводу та селища та до річки Сіверського Донця, провести ремонт та ревізію всіх водопроводів питної та технічної води до 1 січня 1944 р.;

в) відремонтувати будівлі та устаткування цегельного силікатного заводу і вапняної печі, що залишилося, і підготувати їх до пуску в лютому 1944 р.;

г) приділити особливу увагу відновленню механічного та ливарного цехів з розрахунком пуску їх в експлуатацію у квітні 1944 р.

4. Заборонити радянським, партійним та військовим організаціям проводити мобілізацію робітників, ІТП та службовців, а також засобів матеріально-технічного постачання, зайнятих на відновленні Лисичанського азотнотукового заводу; зобов'язати голову Лисичанського райвиконкому (тов. Дмитришина) у грудні 1943 р. звільнити житлові будинки, що належать заводу, і службові приміщення, що займаються іншими організаціями та особами, не пов'язаними із заводом.

5. Бюро обкому КП(б)У вважає відновлення Лисичанського азотнотукового заводу першорядним завданням військово-господарського значення і вимагає від партійних і радянських організацій району, директора Лисичанського азотнотукового заводу та секретаря парторганізації зосередити всю увагу на підготовчих роботах, створенні необхідних умов для трудівників та домогтися якнайшвидшого відновлення заводу.

Секретар обкому КП(б)У А. Гаєвий».

Але у кінці 1943 року аналогічні постанови обком приймав й стосовно інших підприємств – «Донсоди», Рубіжанського хімзаводу тощо. Вони були схожими за змістом і навряд чи на щось впливали суттєво. Принаймні, у строки, встановлені цитованою постановою, не було зроблено нічого. Так, завод силікатної цегли відновили лише у 1946 році, а не в 1944-му, як передбачалося цією постановою.

Більш того, мета відновити Лисичанський азотно-туковий комбінат взагалі була нереалістичною.

Обладнання побудованих напередодні війни технологічних цехів було вивезено на схід країни у 1941 та у 1943 роках. І не в одне місце, а в кілька. Десь воно було задіяне на нових підприємствах. Тож повернути його не було жодної можливості. Не зупиняти ж для цього заводи, які працюють?

З цим Горлівському азотно-туковому заводу, обладнання якого у 1941 році теж було вивезено, пощастило більше. Все воно було вивезено на один майданчик, у місто Губаха. Директором Губахського азотно-тукового заводу у 1942–1943 роках був Геннадій Вілесов. Той самий, майбутній почесний северодончанин. Він розпочав свою діяльність у цьому місті з будівництва бараків та житлових будинків. І розпочати монтаж обладнання не встиг. А у 1943 році Донбас звільнили, і вивезене з Горлівки обладнання повернули. І той же Геннадій Вілесов, тепер уже як директор Горлівського азотно-тукового заводу, відновив його та ввів у дію у 1946 році.

До Лисхімстрою довоєнне обладнання не повертали. Влітку 1942 року тут підривали корпуси комбінату, а ті будівлі, що вцілили, влітку 1943 року активно використовували радянські війська для розміщення у них штабів і бойових позицій. І вони руйнувалися німецькою артилерією, яка стріляла з

Лисичанська. На плані Сєверодонецька 1950 року на майданчику хімкомбінату позначені ці суцільні руїни.

Жителі довоєнного Лисхімстрою - і будівельники, і хіміки - були евакуйовані в східні райони країни. Разом із своїми підприємствами. За роки війни їхні сім'ї там прижилися, тож у Лисхімстрой повернулася зовсім невелика частина першобудівників. І виконувати постанову Ворошиловградського обкому 1943 року про відновлення Лисичанського АТК не було з чого й нікому.

Єдине, що пов'язувало довоєнний Лисхімстрой з тим селищем, яке відроджувалося у повоєнні роки – це вісім кварталів житлової забудови. Вона постраждала більше, ніж, наприклад, житловий сектор міста Рубіжне, але її досить швидко відновили. Ще за часів директорства Степана Садовського.

А за п'ять років після закінчення війни в Лисхімстрої збудували новий завод – з обладнання, привезеного з німецького міста Лойна (Leuna). Будувати його починали військовополонені – угорці та німці. І лише з 1947 року селище почали активно заселяти майбутні сєверодончани.

Микола Іванович Какацій

У лютому 1944 року наказом Головного управління трудових ресурсів

Микола Іванович Какацій (зліва) та викладачі ФЗН

№527-С на базі Лисичанського азотно-тукового комбінату було відкрито школу фабрично-заводського навчання (ФЗН) №43, в якій діти війни отримували будівельні спеціальності. У жовтні 1944 року перші 164 випускники прийшли на будівельні майданчики міста. Це були штукатурі, муляри, теслярі,

столярі, покрівельники.

У жовтні 1944 року до школи було зараховано уже 350 учнів.

В подальшому школа була перетворена на будівельне училище №9, а з 1961 року - ПТУ №24).

Організатором школи і першим директором був Микола Іванович Какацій, він збирав педагогічний колектив, створював навчально-матеріальну базу.

Школа ФЗН давала підліткам робочу професію, потрібну в селищі, і одночасно була притулком для тих дітей, які втратили на війні батьків

Глава 12. Як завод «IG Farben» реінкарнували у Сєверодонецьку

Концепція стягнення з Німеччини репарацій у СРСР була розроблена наприкінці липня 1944 року. Вона передбачала одноразові вилучення промислової власності у натуральній формі на суму 17 млрд доларів, щорічне постачання продукції протягом 10 років на загальну суму 6 млрд доларів та експлуатацію німецьких трудових ресурсів. Планували використати в економіці СРСР працю приблизно п'яти мільйонів німців, що у вартісному вираженні оцінювали у 35–40 млрд доларів.

Вже взимку 1944/1945 року наркомати підготували довідки з німецьких підприємств та обладнання, яке мали вивести, з оцінкою кількості необхідних для цього вагонів та персоналу.

На Ялтинській конференції, що відбулася 4–11 лютого 1945 року, лідери США, Великобританія та СРСР домовилися, що Німеччина має компенсувати максимально можливу частину збитків, завданих війною. Про повну компенсацію не йшлося, оскільки це було неможливо. Керівники США та Великобританії погодилися і зі способами стягнення репарацій, запропонованими СРСР. Але розміри та терміни репарацій у Ялті не обговорювалися, до цього питання мали повернутися після закінчення війни.

Однак влада СРСР хотіла зробити одноразові вилучення якомога швидше - щоб під час майбутніх переговорів про репарації поставити союзників перед фактом.

Протягом усієї війни збором трофеїв займалися спеціальні підрозділи, що входили до системи управління тилу РСЧА. Це так звані «трофейні команди». Але демонтувати цілі промислові підприємства вони були не в змозі, для цього були потрібні спеціалісти відповідного профілю.

21 лютого 1945 року було прийнято постанову Державного комітету оборони (далі ДКО) про створення при штабах фронтів комісій з демонтажу та порядку вивезення обладнання з Польщі та Німеччини. А для координації цієї діяльності 25 лютого було створено спеціальний комітет при ДКО, який очолив Г. М. Маленков.

Геннадій Іванович Вілесов, який працював на той час директором Горлівського азотно-тукового заводу, у майбутньому почесний громадянин Северодонецька, був направлений до Німеччини, до штабу командувача фронтом К. Г. Жукова. Перед цим йому було присвоєно звання полковника, хоча в армії він не служив. Таких полковників, які не служили, спрямованих у штаби фронтів, було багато, вони представляли різні наркомати (в майбутньому міністерства). Їхнім завданням було на місці визначити промислові підприємства, які будуть демонтовані та в порядку репарацій вивезені до СРСР.

У німецькій землі Саксонія-Анхальт є місто Лойна (Leuna), в якому був розташований найбільший хімічний завод третього рейху «Leunawerke» («Лойна-верке»). Це підприємство, побудоване корпорацією «IG Farben», було найбільшим у Німеччині виробником аміаку та сполук зв'язаного азоту. У довоєнний час на ньому випускалася майже третина синтетичного аміаку рейху. Були на заводі й інші хімічні виробництва, у тому числі синтетичного палива та синтетичного каучуку.

Завод був суттєво пошкоджений американськими бомбардуваннями, внаслідок яких 4 квітня 1945 року був зупинений. Ступінь руйнувань на ньому сягала 30%.

14 квітня 1945 року до Лойна увійшли американські війська. А 2 липня 1945 року, згідно з домовленостями, досягнутими на Ялтинській конференції, місто було передано у радянську зону окупації. Після цього на заводі «Лойна-верке» в порядку одноразових вилучень було демонтовано та вивезено до СРСР половину обладнання. Одним із головних адресатів цих «спеціальних поставок» був Лисхімстрой.

На Лисичанському хімічному комбінаті (ЛХК) з цього обладнання були побудовані та введені в дію теплоелектроцентраль, виробництво аміаку, цехи азотної кислоти, аміачної селітри, міцної азотної кислоти та вуглекислоти.

У 1945 році в Німеччині працювали й інші відомі в Сєверодонецьку фахівці – першобудівники міста Ілля та Емма Барські, майбутній директор Лисичанського хімічного комбінату Віктор Федорович Гогін, майбутній головний енергетик Петро Самойлович Рабін.

Радянське керівництво прагнуло вивести у СРСР максимальну кількість промислового устаткування ще до початку Потсдамської конференції, де союзники мали домовитися про порядок стягнення з Німеччини репарацій.

До 9 травня 1945 року в СРСР було вивезено 48 тисяч вагонів устаткування загальною вагою 550 тисяч тон.

За п'ять місяців до 1 серпня 1945 року було демонтовано обладнання 4166 підприємств загальною залишковою вартістю 1,9 млрд доларів.

А усього за рік, з 2 березня 1945 року по 2 березня 1946 року, ДКО та Раднарком винесли 986 постанов про демонтаж 4389 промислових підприємств Німеччини.

Сучасні історики іноді називають період вивезення обладнання з німецьких підприємств до початку Потсдамської конференції «нелегальним».

Однак демонтувати та вивести в СРСР обладнання «Лойна-верке» до початку Потсдамської конференції навряд чи було можливо. Оскільки РСЧА встановила контроль над містом Лойна лише 2 липня 1945 року, а раніше там знаходилися війська США.

03 серпня 1945 року було прийнято постанову ДКО №9731сс «Про вивезення обладнання з хімічних та механічних заводів Саксонії на підприємства НКХП» (О.С. – Народного комісаріату хімічної промисловості), в якій серед адресатів вивезення було вказано й Лисичанський АТК. Демонтаж обладнання було наказано розпочати не пізніше 15 серпня, і завершити не пізніше 15 жовтня 1945 року.

Але ще 15 травня 1945 року ДКО ухвалив постанову №8571 «Про невідкладні заходи щодо підготовки майданчиків у м. Лисичанську, Кемерово та Сталінграді для прийому обладнання, що надходить із Сілезії». Для забезпечення розвантаження обладнання Лисичанському комбінату було виділено паровоз, залізничний кран, рейки з кріпленнями, гусеничні трактори та автомобілі, було дозволено сформувати спеціальну дирекцію чисельністю 15 осіб.

Ця дирекція була першим місцем роботи в Лисхімстройі Віри Костянтинівни Федорової, яка була направлена в Лисхімстрой і призначена начальником дільниці бази обладнання спеціальних поставок у вересні 1945 року. А до того працювала в «Главазоті» інженером з обладнання.

Таким чином, документи свідчать, що обладнання спеціальних поставок надійшло у Лисхімстрой восени 1945 року.

Обсяги спеціальних поставок були дуже великими, а терміни стислими. Поспіх у відправленні вантажів з Німеччини призводив до великих втрат: частина обладнання губилася або відправлялася за іншими адресами, розкрадалася. Приймаюче підприємство не встигало підготуватися до належного прийняття обладнання на зберігання, і воно іноді стояло просто неба.

Значною мірою це було справедливим і для Лисичанського АТК. Обладнання тут було дуже багато і його надовго залишали стояти просто неба прямо біля залізниці. А зберігали у дерев'яних куренях на території ще порожнього комбінату. Загальна площа території, де воно зберігалася, становила 16 квадратних кілометрів.

Траплялися випадки розкрадань, коли з обладнання знімали або зрізали елементи, які можна було використовувати у побуті.

Обладнання зберігалася на майданчику кілька років - його нікуди й нікому було встановлювати. Не було будівель, в яких це обладнання мало працювати. Не було кому виконувати будівельні та монтажні роботи, бо у селищі Лисхімстрой було надто мало робочих рук.

Потсдамська конференція проходила з 16 липня по 2 серпня 1945 року. З питань репарацій вона зберегла ситуацію, що вже склалася на цей час - СРСР повинен був отримувати репараційні платежі зі своєї окупаційної зони, а

союзники - зі своєю. Але для разових вилучень були встановлені обмеження:

було вирішено здійснювати їх не довше, ніж два роки після закінчення війни. І при цьому рівень промислового виробництва в результаті вилучень не повинен був знижуватися нижче за рівень 1932 року.

Після Потсдамської конференції демонтаж обладнання промислових підприємств у радянській окупаційній зоні (РОЗ) сповільнився. А влітку 1946 року 213 найбільших німецьких заводів у РОЗ було перетворено на радянські акціонерні товариства, демонтаж обладнання на них було заборонено. Продукція, вироблена на таких АТ, мала вивозитися до СРСР в якості щорічних репараційних платежів.

Одне з таких акціонерних товариств було створено на заводі «Лойна-верке». Обладнання цього заводу було демонтовано не повністю, як це сталося з деякими іншими хімічними заводами. І вже скоро половина обладнання заводу «Лойна-верке», яке залишилася на місці, виробляло для потреб сільського господарства радянської зони окупації 150 тисяч тон аміаку на рік.

Акціонерними товариствами, створеними в такий спосіб, керували радянські управлінці. Але працювали на них німецькі інженери та робітники. Тут вони отримували зарплату, за рахунок якої годували свої сім'ї. І коли у 1954 році це підприємство було повернуто у власність НДР, воно було найбільшим хімічним підприємством країни. І залишалося одним із найбільших хімічних підприємств Німеччини після її об'єднання.

Цікаво, що у 1947 році керівником ТЕЦ заводу «Лойна-верке» був Петро Самойлович Рабін.

Втім, демонтаж обладнання на «Лойна-верке» тривав і у вересні 1946 року - звідси було вивезено до Дзержинська обладнання виробництва синтетичного каучуку. Що викликало серйозну незадоволеність німців і на заводі, і в місті. А наближалися вибори і радянське керівництво розраховувало на перемогу на них прорадянської «Соціалістичної єдиної партії Німеччини». Тож більше із «Лойна-верке» обладнання не вивозилося.

Віра Костянтинівна Федорова

Віра Костянтинівна Федорова – начальник першого введеного в дію цеху Лисичанського хімічного комбінату, цеху №3.

Народилася вона 14 вересня 1926 року у місті Курськ. Батько був інженером, мати – домогосподаркою. У 1935 році Віра закінчила середню школу і вступила до хіміко-технологічного інституту імені Менделєєва. Після закінчення інституту, в 1940 році, була направлена на Сталіногорський хімічний комбінат.

Під час війни була евакуйована на Березниківський хімічний комбінат, де понад два роки працювала завідувачкою лабораторії цеху №3. За її спогадами – в евакуації було холодно й голодно.

Якось, коли вона відбирала у цеху проби, стався вибух. Жінка дістала опіки, сліди яких на обличчі залишилися на все життя.

Після Березників Віра Костянтинівна працювала інженером по обладнанню «Главазоту». Як фахівця цього профілю, у вересні 1945 року її направили на Лисичанський АТК, де вона очолила ділянку бази обладнання особливих поставок. Одночасно вона була начальником цеху №3 (аміачної селітри), що будувався.

Пізно ввечері 31 грудня 1950 року розпочалася обкатка обладнання, в потім у цеху №3 було отримано першу продукцію – гранульовану аміачну селітру. Однак одразу виникла проблема зі злежуваністю. Яка, під керівництвом В. К. Федорової, була вирішена.

У 1954 році В. К. Федорова стала першим директором технічного училища №4, у майбутньому ПТУ-53. У якому вона й сама викладала.

Потім В. К. Федорова працювала начальником технічного відділу комбінату, була ініціатором та організатором створення музею трудової слави комбінату.

Глава 13. Військовополонені, які будували Лисхімстрой та Лисичанський хімічний комбінат

Пройшло більше п'яти років між днем, коли до Лисхімстрою було привезено обладнання з Німеччини (осінь 1945 року), і днем, коли на цьому обладнанні на Лисичанському хімічному комбінаті було отримано першу продукцію (кінець 1950 року). До середини 1947 року роботи на проммайданчику комбінату практично не велися. Переконливих пояснень, чому так вийшло, раніше не наводилося.

У сусідньому Верхньому роботи з відновлення «Донсоди» розпочалися вже восени 1943 року, а у 1944 році на цьому підприємстві виробили першу продукцію. З 1944 року розпочалися відновлювальні роботи на хімічному заводі у місті Рубіжне.

У 1944 року вже працювали трест «Донхімпромбуд», який відновлював «Донсоду», та трест «Донбастяжбуд», який відновлював Рубіжанський хімічний завод. А трест «Лисхімпромбуд», який мав відновлювати Лисичанський АТК, був створений лише 17 жовтня 1945 року.

За два з половиною роки, з березня 1943 року по жовтень 1945 року, на Лисичанському АТК змінилися три директори. І перший з них, С. П. Агафонов, займався не відновленням комбінату, а демонтажем устаткування, що там залишилося. Про результати діяльності П. Г. Будиновського та І. Г. Степаненка відомостей у доступних джерелах немає.

У жовтні 1945 року директором Лисичанського АТК був призначений один із найкращих на той час топ-менеджерів (якщо казати сучасною мовою) азотної промисловості – Степан Васильович Садовський. Під час війни під його керівництвом з евакуйованого обладнання було запущено другу чергу Чирчикського електрохімічного комбінату, а в післявоєнний час він успішно керував Новомосковським хімічним комбінатом. У Лисхімстрої за рік його керівництва в основному було відновлено довоєнні житловий фонд та соціальні об'єкти. Але роботи на промайданчику комбінату майже не велись.

У вересні 1946 року керівником комбінату став Геннадій Вілесов, який до цього успішно відновив та ввів у дію Горлівський азотно-туковий завод (майбутній «Стирол»). До кінця 1946 року відновлення житлового фонду та соціальних об'єктів довоєнного Лисхімстрою було завершено.

Але на промисловому майданчику масштабні роботи розпочалися лише після лютого пленуму 1947 року, яким було доручено Радміну СРСР *«вжити заходів щодо забезпечення прискореного будівництва Лисичанського хімкомбінату у 1947 році»*. Після цього пленуму лисичанський азотно-туковий комбінат став називатися лисичанським хімічним комбінатом (далі ЛХК).

Таким чином, будівництво ЛХК почалося через півтора роки після того, як у Лисхімстрой було доставлено обладнання «спеціальних поставок».

Цю затримку іноді пояснюють відсутністю робочих рук для трудомістких робіт з будівництва комбінату. Частково це правда, хоч і не вся правда.

Робочих рук місцевих жителів справді не вистачало. У 1943 році в Лисхінстрії залишалося лише 200 сімей, і селище було досить сильно зруйноване. Тож значна природна міграція іногородніх сюди навряд чи була можливою.

Але не було надлишку робочих рук і в сусідніх містах. У Лисичанську, де в цей час відновлювали шахти. У Верхньому, де велись роботи на заводі «Донсода» та на «СевДонГРЕС». У Рубіжному, де відновлювали хімічний завод (майбутній «Барвник») та завод вибухових речовин (майбутню «Зорю»). Але там з 1944 року працювали військовополонені. Чому в цей час їх не було в Лисхінстрії?

Під час війни СРСР зазнало величезних людських втрат. До того ж після закінчення війни в Європі в РСЧА продовжували перебувати 11 мільйонів чоловіків молодого та середнього віку. І демобілізувати їх не поспішали – СРСР був готовий продовжувати війну в Європі зі своїми поки що союзниками. Демобілізація з РСЧА у післявоєнні роки проводилася у шість черг, з 15 липня 1945 року по 15 березня 1948 року. А на об'єктах відновлення економіки радянських чоловіків замінювали чоловіки з країн, що програли війну. Військовополонені та інтерновані.

Друга Женевська конвенція 1929 року про поводження з військовополоненими забороняла примусову роботу військовополонених, але СРСР цю конвенцію не підписував. А США та Великобританія, які її підписали, на конференції в Ялті погодилися, що репарації будуть стягуватися, зокрема, шляхом використання трудових ресурсів Німеччини. Факт такої згоди зафіксовано у стенограмі конференції. В СРСР планували, що кількість таких «трудоу ресурсів» складе 5 мільйонів осіб. Досягнуто це не було - наприкінці 1945 року за підприємствами та будівлями СРСР було закріплено трохи більше 2 мільйонів військовополонених. Це була найбільша їх кількість за всі роки. Їхня частка в загальній кількості працівників СРСР становила всього 7%. Хоча на окремих об'єктах вони складали навіть більшість.

Те, що військовополонені брали участь і в будівництві ЛХК, є загальновідомим. Їх руками було збудовано корпуси аміачного виробництва, гранбашня цеху аміачної селітри, виробничі будівлі ТЕЦ.

На жаль, опубліковані відомості про їх чисельність, час перебування в селищі і навіть про місце розташування - досить суперечливі і засновані лише на спогадах людей. А такі свідчення завжди потребують критичної оцінки.

Ось цитата з книги Семена Чернова «Мій тернистий шлях»: *«З його слів я дізнався, що 1948 року на будовах у містах Северодонецьк, Рубіжне та Лисичанськ працювало 5,5 тисяч німецьких та угорських військовополонених та дві тисячі радянських в'язнів. Військовополонені жили у будинку «ВОХР» – чотириповерховому будинку з підвалом. Там вони і харчувалися. Радянські ув'язнені жили у зоні, у бараках на 28-му кварталі».*

Такою інформацією з Черновим поділився директор тресту «Лисхімпромбуд» Петро Новіков, коли вони поверталися з Ворошиловграда (Луганська) із заходу, пов'язаного з нагородженням їх обох званням Героя Соціалістичної Праці.

Будинок «ВОХР» зберігся, його адреса — вулиця Богдана Ліщини, 21. Щоправда, будівля ця триповерхова, а не чотириповерхова. І загальна площа трьох поверхів усіх трьох корпусів цієї будівлі складає приблизно 5000 квадратних метрів. На такій площі неможливо розмістити 5,5 тисяч військовополонених.

До середини п'ятдесятих років Северодонецьк був закритим містом. Документи, що стосувалися селища та видані у той час, як правило, мали гриф «таємно». Та й усе, що стосувалося праці військовополонених, мало такий самий гриф. Відкривати ці документи розпочали останніми роками. Відкриті вони, на жаль, далеко не всі. А ті, що відкриті, не всі оцифровані та загальнодоступні. Тому доступна документальна інформація, що стосується праці військовополонених у Лисхімстрої, має фрагментарний характер. Нижче наведені відомості, зібрані із різних документів.

Масово використовувати працю військовополонених у СРСР розпочали навесні 1944 року, для цього було створено мережу стаціонарних таборів ГУПВІ (Головне управління у справах військовополонених та інтернованих), підпорядкованого НКВС (Народний комісаріат внутрішніх справ). Стаціонарні табори складалися з органів управління, табірних відділень та табірних

пунктів. Табори мали від 5 до 20 відділень, їхня лімітна наповнюваність була від 1 до 30 тисяч. Лімітна наповнюваність – це кількість обладнаних місць у таборі. Дійсна кількість військовополонених у таборах завжди була меншою.

Табірні відділення дислокувалися біля об'єктів, на яких працювали військовополонені. Згідно з інструкціями, що тоді діяли, на відстані не більше п'яти кілометрів. А табори розміщувалися в обласних центрах чи в великих містах.

У 1944 році у Ворошиловградській (Луганській) області були розташовані три стаціонарні табори ГУПВІ та 20 табірних відділень. Табори знаходилися у Ворошиловграді (Луганську), Красному Лучі (Криштальному) та у Кадіївці. Станом на 12 грудня 1944 року в них разом утримувалися 27550 осіб, які були зайняті в основному на роботах з відновлення шахт. У тому числі на підземних роботах. Табірні відділення були на деяких шахтах тресту «Лисичанськвугілля», 1500 військовополонених працювали на відновленні Північно-Донецької ДРЕС (Лисичанської ТЕЦ).

На 10 квітня 1945 року лімітна наповнюваність трьох стаціонарних таборів Ворошиловградської (Луганської) області становила 51600 осіб, наявний склад був 40517 осіб, до завезення було призначено ще 16860 осіб. З цієї кількості працювали на підприємствах Наркомвугілля 39351 людина, Наркомхімпрому - 1035 осіб, Наркомбоєприпасів - 230 людей.

У травні 1945 року кількість військовополонених у таборах ГУПВІ була максимальною, до 17 травня 1945 року їхня кількість, закріплена за «Донсодою», становила 1800 осіб, за Наркомважмашем (Рубіжанський хімзавод) - 1600 осіб.

8 червня 1945 р. було створено стаціонарний табір ГУПВІ у Лисичанську, його номер 125. Регіоном його діяльності були Лисичанськ, Рубіжне та сусідні населені пункти. Він проіснував до 1949 року. Результати діяльності цього табору керівництвом ГУПВІ оцінювалися позитивно, за показниками працевикористання контингенту, продуктивності праці та відшкодування витрат на утримання військовополонених він неодноразово визнавався одним із лідерів главку. Начальником його був капітан держбезпеки Квашнів.

На 15 липня 1945 року військовополонені табору №125 були розподілені по підприємствах: трест «Лисичанськвугілля» – 5100 осіб, трест

«Донхімпромбуд» – 1000, Рубіжанський хімзавод – 1000, СевДонГРЕС – 1000 військовополонених.

Інші стаціонарні табори Ворошиловградської (Луганської) області у 1945 році: Ворошиловградський №144 та Краснолучський №256.

Лише 9 березня 1946 р. міністр хімічної промисловості СРСР Михайло Первухін звернувся до заступника РНК СРСР Лаврентія Берії з пропозицією організувати табір військовополонених та інтернованих на Лисичанському хімічному комбінаті – для виконання будівельних робіт.

Але 6 квітня 1946 р. МВС СРСР відповіло Лаврентію Берії, що немає можливості виділити військовополонених та інтернованих для будівництва Лисичанського хімічного комбінату - у зв'язку із відсутністю контингенту.

Ці документи свідчать, що принаймні до квітня 1946 року військовополонених у Лисхімстрої не було.

А у березні 1947 року вони вже були: за довідкою ГУПВІ на 14 березня 1947 року за «Лисхімпромбудом» (трест, який був створений для будівництва Лисичанського хімічного комбінату) враховувалися 1480 військовополонених, включаючи 3 румун та 69 угорців.

Згідно з черговою довідкою МВС України від 25 травня 1947 року в Лисичанському таборі №125 було закріплено за госпорганами 6976 осіб. У тому числі по табірним відділенням:

Табірне відділення 1 («Донхімпромбуд», Лисичанський содовий завод та СевДонГРЕС) – 1591 особа, у т.ч. 772 угорців;

Табірне відділення 2 (шахта «Чорноморка») – 892 особи, у т.ч. 206 угорців;

Табірне відділення 3 («Лисхімпромбуд», Лисичанський хімкомбінат) – 2070 осіб, у т.ч. 1572 угорців;

Табірне відділення 5 («Донбастяжбуд», Рубіжанський хімкомбінат) – 1662 особи, в т.ч. 690 угорців та 173 румунів;

Табірне відділення 6 (Попаснянський вагонобудівний завод) – 801 особа, у т.ч. 329 угорців.

У 1947 року проводилася репатріація значної частини військовополонених, передусім румунів і угорців. Тому у довідках МВС виділяли військовополонених цих національностей – вони підлягали першочерговому поверненню на батьківщину.

Влітку 1947 року чисельність військовополонених у таборі №125 зменшилась, за довідкою МВС УРСР на 1 липня 1947 року там залишалось 5228 осіб, прикріплених до підприємств.

Після вересня 1945 року нові військовополонені в систему ГУПВІ не надходили, утворення нових табірних відділень або збільшення їх контингенту було можливе лише шляхом перерозподілу його між таборами. Протягом червня 1947 року МВС України перевело на відновлення шахт та на будівництво Лисичанського хімкомбінату з таборів, розташованих в Україні, вісім тисяч військовополонених. З цієї кількості до Лисичанського хімічного комбінату було направлено додатково дві тисячі. Довідку МВС України про це було підготовлено 7 липня 1947 року.

Таким чином, згідно з цими документами, військовополонені з'явилися в Лисхімстрої наприкінці 1946 – на початку 1947 року. У травні 1947 року їх чисельність була трохи більше ніж 2 тисячі осіб. З яких понад 1,5 тисячі були угорцями, яких потрібно було репатріювати. У червні-липні 1947 року сюди додатково було переведено з інших таборів ГУПВІ, розташованих в Україні, ще дві тисячі військовополонених. Ймовірно, здебільшого це були німці. Але, за спогадами очевидців, там були навіть японці. Таким чином, загальна чисельність військовополонених у Лисхімстрої влітку 1947 року не могла бути більшою за 4 тисячі осіб. І надалі це число мало зменшуватися.

У публікаціях сєверодонецьких краєзнавців називалися три локації, де в Лисхімстрої могло розміщуватися табірне відділення для військовополонених: у будівлі ВОХР (колишня лисичанська в'язниця), у бараках на південь від Лисхімстрою та в бараках, розташованих на території, обмеженій сучасними вулицями Гоголя, Донецької, Горького та Єгорова.

На думку автора, на користь останнього варіанта говорить розташування цвинтаря військовополонених, який знаходився там, де пізніше було збудовано Будинок взуття (проспект Хіміків, 30). Його описав у своїй книзі «Мій тернистий шлях» Семен Чернов, цитата: *«Я піднявся на вершину пагорба, минаючи залізничну гілку, яка проходила нинішньою вул. Гоголя і підійшов до чотирьох німецьких вагонів типу «пульман» для перевезення сипких матеріалів. Вони були встановлені в глухому куті вузькоколійки, яка йшла в напрямку селища Лісова Дача. Внизу кожного металевого вагона на бічній стінці було тавро з фашистською символікою розміром з куряче яйце*

округлої форми та найменування заводу-виробника. Спочатку мені було незрозуміло чому і з якою метою їх сюди пригнали, але коли я почав обходити вагони, то побачив невеликий сосновий гай та німецький цвинтар. З боку селища цвинтаря не було видно, його закривали вагони. Я підійшов до цвинтаря, і раптом вітер змінився і подув із південного сходу. Шум від величезної забудови замовк і настала тиша, тільки сосни задумливо погойдували гілками. Попереду мене у п'ять рядів стирчали з землі акуратно встановлені металеві стрижні з привареними на верху металевими табличками. На них білою олійною фарбою були написані дво-, три- та чотиризначні номери. Довжина кожного ряду стрижнів коливалася від двадцяти до тридцяти метрів, але загалом кількість стрижнів була близько 100 штук».

Спогади Чернова відносяться до серпня 1948 року.

А один з краєзнавців Сєверодонецька писав про те, що коли на початку 60-х років ХХ століття копали котлован під будівництво будівлі, призначеної під розміщення магазину «Будинок взуття» та кафе «Ровесник», то викопали велику кількість людських скелетів. Куди їх поділи – він не написав.

Смертність військовополонених була високою, і біля нього мав бути цвинтар. І він не міг бути далеко від території табору.

У 1949 року всі військовополонені з Лисхінстрою були вивезені. Але побудовані ними промислові та цивільні об'єкти стали суттєвим внеском у становлення Сєверодонецька.

Степан Васильович Садовський

Директором Лисичанського азотно-тукового комбінату у перший повоєнний рік був Степан Васильович Садовський.

Він народився 25 березня 1902 року у селі Пушкове Одеської області. Тут закінчив три класи церковно-парафіяльної школи. Батько помер рано, і з 11 років Степан працював і водночас навчався. У 1913 році вступив до районної школи Первомайська, яка знаходилася за 30 кілометрів від його будинку.

Після революції 1917 року був секретарем сільради, головою комітету бідноти. У 1924 році розпочав навчання на робітфаку в Одесі, а 1927 року – в Одеському хіміко-технологічному інституті. Закінчив його у 1931 році. Після закінчення продовжив навчання в

Степан Васильович Садовський

аспірантурі, водночас працюючи деканом, а потім проректором інституту.

В цей час у Садовського вже були дружина та син. І йому довелося робити вибір – наука чи забезпечення сім'ї. Під час голодного 1933 року він поїхав у місто Бобрики (майбутній Сталіногорськ, а пізніше Новомосковськ), де будувався азотно-туковий завод. Працював тут змінним інженером у цеху азотної кислоти.

Потім – начальником цеху.

У 1938 році С. В. Садовський був призначений директором Березниківського хімкомбінату, де у той час були серйозні проблеми з випуском аміаку. Молодий директор зумів виправити ситуацію, за що був нагороджений орденом «Знак пошани».

1 березня 1939 року С. В. Садовський був призначений начальником «Главазоту». У цей час він займався проблемами з будівництвом Чирчикського електрохімічного комбінату.

У 1940 році був призначений директором Сталіногорського хімкомбінату. Після початку війни під його керівництвом проводився демонтаж та евакуація обладнання цього підприємства в Кемерово та Березники. Після чого сам він був направлений до Чирчика директором електрохімічного комбінату. Другу чергу комбінату з обладнання, евакуйованого з інших заводів, збудували тут протягом півроку. За це у 1943 році Садовський був нагороджений першим орденом Леніна.

З літа 1944 по літо 1945 року він був у відрядженні в США з метою закупівлі хімічного обладнання.

З жовтня 1945 по серпень 1946 року С. В. Садовський працював директором Лисичанського азотно-тукового комбінату. Особливих успіхів тут він не досяг: проммайданчик АТК був заставлений обладнанням для майбутнього хімкомбінату, але будувати підприємство було нікому.

З 1946 по 1965 роки Садовський працював директором Сталіногорського (Новомосковського) хімкомбінату. 1959 року був нагороджений другим орденом Леніна.

Ставлення до Садовського у Новомосковську краще, ніж до Вілєсова у Сєвєродонецьку – його ім'я носить одна з центральних вулиць, школа, засновано премію його імені. На будинку, де він жив, встановлено пам'ятну дошку.

С. В. Садовський був двічі нагороджений орденом Леніна, а також орденами «Трудового Червоного Прапора» та «Знак Пошани».

Помер С. В. Садовський 18 серпня 1965 року, похований у Новомосковську.

З ім'ям Садовського пов'язаний міф про «сєвєродонецький атомний проект», який досі іноді поширюють.

У Чирчику, де Садовський був директором під час війни, синтез-газ для виробництва аміаку отримували шляхом електролізу води. У природній воді міститься незначна домішка важкої води (оксиду дейтерію), яка гірше піддається електролізу, ніж звичайна вода. Тож важка вода накопичується у залишках після електролізу (у відпрацьованому електроліті).

На початку атомної ери важку воду застосовували як уповільнювач нейтронів в атомних реакторах, у яких виробляли збройовий плутоній. Той самий, із якого роблять атомні бомби.

Але на Чирчикському електрохімічному комбінаті не виробляли важку воду як таку, там збирали відходи виробництва з підвищеним вмістом важкої води. З яких потім на інших заводах виробляли важку воду необхідного рівня чистоти.

Вже коли Садовський працював у Сталіногорську, його спробували включити до атомного проекту. Постановою Радміну СРСР від 29 листопада 1947 року він був призначений першим заступником директора комбінату № 817. Цей завод відоміший за назвами Челябінськ-40 або ВО «Маяк», на ньому виробляли збройовий плутоній.

Але Садовський від цієї посади відмовився. Він аргументував свою відмову тим, що не був спеціалістом по профілю підприємства. І Лаврентій Берія з цим аргументом погодився.

На тому обладнанні, яке було на Лисичанському хімічному комбінаті, виготовляти важку воду було неможливо. А ось окиснювач для рідкопаливних ракет у Сєвєродонецьку справді виробляли.

Глава 14. Внесок інших підневільних німців у відродження Сєвєродонецька

Сєвєродонецький краєзнавець Сергій Каленюк писав про інтернованих німців, які брали участь у відновленні Лисхімстрою після війни. Вони, за його інформацією, жили у будинку ВОХР. У тому самому, який до війни був будівлею лисичанської в'язниці. Джерело цієї інформації Сергій Каленюк не вказав, але можна припустити, що це були спогади очевидців. Людей, які у ті роки жили у селищі.

Документів, які підтверджують перебування в Лисхімстрої інтернованих німців, у доступних джерелах немає. Навпаки, є документи, які свідчать, що НКВС до Лисхімстрою їх не направляв. Проте вони в селищі, швидше за все, були. Ось що можна знайти у доступних у мережі документах.

16 грудня 1944 року ДКО ухвалив постанову №7161 «Про інтернування працездатних німців на території Румунії, Югославії, Угорщини, Болгарії та Чехословаччини». Постановою наказувалося інтернувати з направленням для роботи в СРСР працездатних німців: чоловіків віком від 17 до 45 років, жінок віком від 18 до 30. У документах НКВС їх називали інтернованими.

Третього лютого 1945 року було прийнято постанову ДКО №7467 про мобілізацію в тилу радянських фронтів чоловіків-німців віком від 17 до 50 років, придатних до фізичної праці та здатних носити зброю. Тих, хто служив в армії чи «Фолькштурмі», треба було передати до таборів військовополонених, а решту вивести до СРСР. У НКВС цей контингент називали мобілізованими.

Підставою для вивезення до СРСР в обох постановах була зазначена необхідність уникнути диверсій та збройних акцій на окупованій РСЧА території та пов'язаних із цим можливих жертв серед місцевого населення. Але в тексті постанов зазначалася й інша мета – використання інтернованих та мобілізованих в якості робочої сили. Останніми роками історики почали називати цих людей «вестарбайтерами».

З них формувалися робочі батальйони чисельністю 750–1200 осіб, які передавалися в розпорядження галузевих наркоматів (з 1946 року – міністерств).

Такі робочі батальйони мали спрямувати передусім до Білорусії (150 тисяч осіб) та України (200 тисяч осіб). А наступні 150 тисяч осіб – у РРФСР.

В дійсності інтерновано німців було значно менше. У січні-березні 1945 року з п'яти європейських країн було вивезено до СРСР 61375 чоловіків та 50456 жінок. У лютому-квітні 1945 року з Верхньої Сілезії та Східної Пруссії було вивезено 77741 жителів німецької національності. Це були переважно чоловіки, а також 682 жінки.

Додатком 2 до постанови ДКО від 29 грудня 1944 року №7252 «Положення про приймання, утримання та працевикористання мобілізованих та інтернованих німців» було встановлено, що робочий батальйон був штатною організацією відповідного наркомату — споживача робочої сили. І знаходився у повному підпорядкуванні та на повному утриманні цього наркомату.

Розміщувалися робітничі батальйони у казармах. Але не в таборах ГУПВІ чи ГУЛАГ, а в будівлях чи бараках, що надаються галузевим наркоматом. На одного інтернованого мало припадати не менше двох квадратних метрів приміщення. Будинки чи бараки разом із двором огорожувалися від місцевого населення парканом чи колючим дротом, охорона здійснювалася вахтерною службою наркоматів. На роботи інтернованих та мобілізованих виводили не конвоїри НКВС – вони йшли в організованому порядку без охорони у супроводі батальйонного начальства чи вахтерів.

Забезпечення мобілізованих та інтернованих німців харчуванням, спецодягом, промтоварами, житлом, паливом, освітленням, господарським транспортом та всіма культурно-побутовими та санітарними заходами, кухонним та столовим інвентарем тощо покладалося на наркомати, які отримали інтернованих та мобілізованих німців в якості робочої сили.

Інтернованим та мобілізованим мала виплачуватися щомісячна зарплата залежно від виконання норм виробітку – за вирахуванням витрат на харчування та проживання.

НКВС (з 1946 року МВС) контролювало виконання керівництвом батальйону заходів охорони та безпеки, займалося розшуком у разі втеч,

притягненням до кримінальної відповідальності. Місцеве партійне та радянське керівництво контролювало ефективність використання трудових ресурсів.

Насправді ці вимоги нормативних документів на місцях часто не виконувались, і інтерновані та мобілізовані у цьому випадку жили та працювали у вкрай несприятливих умовах. До того ж у 1946 році, у зв'язку з черговим голодом у СРСР, для них, як і для військовополонених, було скорочено норми продуктового забезпечення. В результаті з 205520 вестарбайтерів, вивезених до СРСР у 1945 році, на 20 грудня 1949 року померли 40737 людей. Майже кожен п'ятий.

23 липня 1945 року бюро Ворошиловградського обкому КП(б)У прийняло постанову «Про заходи поліпшення утримання та працевикористання контингенту інтернованих та мобілізованих». У ній говорилося, що у робочих батальйонах 1214, 1218, 1219, 1224, 1235, 1236, 1238 були спалахи висипного тифу. І що особливо погана ситуація із матеріально-побутовим забезпеченням контингенту були на шахтах «Ірміно», «Кремінна-Західна», «Лобівка», Алмазнянському металургійному заводі та на «Донсоді». Виявлені недоліки: контингент проживав у необладнаних приміщеннях, люди працювали без спецодягу та спецвзуття, у 50% людей не було постільних речей тощо.

Передбачалося, що в Україні робочі батальйони будуть розташовувати головним чином на сході республіки: 63 батальйони у Сталінській (Донецькій) області (56 тисяч інтернованих); 28 батальйонів у Ворошиловградській (Луганській) області (28 тисяч осіб); 28 батальйонів у Дніпропетровській області (22,5 тисячі осіб). Цей контингент мали використовувати на вугільних шахтах та на підприємствах чорної та кольорової металургії. Такий розподіл, зокрема, встановлювався Додатком № 1 до постанови ДКО № 7252 від 29 грудня 1944 р.

Перших інтернованих привезли до Лисичанська 30 січня 1945 року, тоді на шахту Мельникова доставили 1712 осіб, включаючи 1000 жінок.

За планом підготовки до подальшого прийому інтернованих трест «Лисичанськвугілля» мав до 15 лютого 1945 року підготувати місця для прийому ще 1500 інтернованих, а завод «Донсода» та трест «Донхімпромбуд» до 10 березня – 750 осіб. Трест «Донбастяжбуд» (який

відновлював хімічний завод у Рубіжному) мав підготувати місця для прийому 3 тисяч інтернованих.

В одній із довідок НКВС України наводилися дані, що на 15 травня 1945 року у Ворошиловградській області було розміщено 22163 інтернованих та 14571 мобілізованих німців. З них 33352 особи були закріплені за Наркомвугіллям, 1302 за Наркомчерметом та 2260 за Наркомхімпромом. 2260 осіб – це два робочі батальйони. Підприємств Наркомхімпрому у Ворошиловградській (Луганській) області тоді було три: Донецький содовий завод, Рубіжанський хімічний завод та Лисичанський азотно-туковий комбінат. Перші два отримували завдання на розміщення мобілізованих, третій – ні.

Таким чином можна стверджувати, що інтерновані/мобілізовані, яких навесні 1945 року привезли до СРСР, у Лисхімстрой не направлялися.

Проте розпоряджався цими двома робочими батальйонами Наркомхімпром, і він цілком міг передати їх від одного свого підприємства до іншого. Наприклад, з «Донсоди» на Лисичанський азотно-туковий комбінат. На якому в 1945 році не було військовополонених, але була гостра нестача робочих рук. Наприклад, під час розвантаження обладнання «особливих поставок».

Для розміщення робочого батальйону в селищі Лисхімстрой було підходяще приміщення - будинок колишньої Лисичанської в'язниці, пізніше названий будинком ВОХР. Нинішня його адреса – вулиця Богдана Ліщини, 21. Це відповідало початковому призначенню будівлі, а її площі було цілком достатньо для розміщення тисячі вестарбайтерів. І навіть більшої чисельності.

Документальних підтверджень того, що вони там були, немає. Як немає і документальних підтверджень, що вони взагалі були у Лисхімстрої. Але є факти, які автор вважає непрямым доказом того, що вони тут були.

У своїй книзі «Мій тернистий шлях» Семен Чернов наводив свої спогади очевидця. У листопаді 1948 року він йшов вулицею, яку в майбутньому назвали Першотравневою, і *«зустрів групу військовополонених, яких жінка у військовій формі вела до недобудованого будинку»*.

Відрізнити військовополонених від мобілізованих по зовнішньому вигляду Чернов навряд чи зміг би. Німецька мова та однострій в обох випадках. Але військовополонені утримувалися в таборах ГУПВІ, і

пересуватися поза табором або поза охоронюваної території могли лише під конвоєм співробітників ГУПВІ. Це кілька озброєних військовослужбовців. А мобілізовані поза своєю казармою переміщалися у супроводі охоронця (охоронниці) наркомату (хімкомбінату чи тресту «Лисхімпромбуд»).

Ще один факт. У кількох публікаціях міститься інформація про те, що директор Лисичанського азотно-тукового комбінату сповіщав органи НКВС про систематичне виведення полоненими з ладу матеріальних цінностей та трофейного майна, навмисного псування цінного обладнання. Побачити оригінал цього звернення неможливо, оскільки він знаходиться в архіві в Москві. Доводиться користуватись посиланнями на цей документ істориків-дослідників.

Наркомати були перейменовані у міністерства 15 березня 1946 року, тож звертатися до НКВС можна було лише до цієї дати. Після цього треба було звертатися вже до МВС. Але на 15 березня 1946 року будівельні роботи на проммайданчику комбінату ще не почалися. І доступ до обладнання, яке привезли з Німеччини, «військовополонені» мали лише під час його вивантаження. Тобто «сигнал» директора до НКВС був направлений у період з вересня по листопад 1945 року. Військовополонених у Лисхімстрої в цей час не було. А ось мобілізованих у зв'язку з великим обсягом такелажних робіт сюди могли направити. І напевно чи тоді більшість радянських громадян бачили різницю між ними та військовополоненими.

Тим більше, що всі 2260 осіб, закріплених у Ворошиловградській (Луганській) області за Наркомхімпромом у травні 1945 року, були саме мобілізованими, а не інтернованими. Тобто, це були чоловіки.

Таким чином, є підстави вважати, що вже у 1945 році на відновленні селища Лисхімстрой та азотно-тукового комбінату працювали приблизно тисяча чоловіків з Пруссії та Сілезії. Не комбатантів. Швидше за все, саме вони й відновлювали в цей час селище, створюючи основу для розміщення тут радянських громадян (у тому числі тих, хто приїхав по орнабору), які в майбутньому стануть севєродончанами. Адже ні військовополонених, ні радянських в'язнів у Лисхімстрої тоді не було. І місцевих будівельників майже не було теж. Бо трест «Лисхімпромбуд» був створений лише восени 1945 року.

Ймовірно, що ці мобілізовані й збудували невеликий район котеджів (фінських будиночків) на південній на той час околиці селища – за нинішньою вулицею Енергетиків.

А ось до інформації про участь німецьких фахівців у будівництві та пуску Лисичанського хімічного комбінату, яка була поширена в Сєвєродонецьку останніми роками, варто ставитись критично. Оскільки існує лише одне джерело такої інформації. Це знову-таки книга Семена Чернова «Мій тернистий шлях». І стосовно німецьких фахівців він написав не те, чому був сам свідком, а те, що йому розповів під час спільної поїздки до Луганська Петро Новіков. Ця поїздка була пов'язана з нагородженням їх обох званням Героїв Соціалістичної Праці, і навряд чи при цьому обійшлася без «неофіційної частини». Ось що було написано у книзі (в перекладі):

«Окрім військовополонених німців, була група німецьких фахівців у кількості 60 осіб, у тому числі 14 докторів хімічних наук, які працювали в Рубіжанському НДІОПіБу (Науково-дослідний інститут органічних продуктів та барвників). Враховуючи те, що з Німеччини було вивезено обладнання шести заводів, перетворених на п'ять на Лисичанському хімкомбінаті, по кожному заводу було запрошено фахівців у ранзі головних інженерів, головних технологів, головних енергетиків, головних механіків, головних фахівців контрольно-вимірювальних приладів та автоматики (КіПіА), а також проектувальники. Всі вони контролювали встановлення та налагодження обладнання та навчали радянських робітників та інженерно-технічних працівників технології та управління хімічного виробництва, випуску хімічної продукції на заводах азотної кислоти, мінеральних добрив, вуглекислоти, аміаку та спиртів. Якщо до 1959 року виробничі процеси були слабо автоматизовані (тільки найпростіші прилади, що реєструють), то завдяки німецьким фахівцям на технологічних схемах було встановлено сотні приладів автоматики».

Решта згадок про начебто роботу на Лисичанському хімкомбінаті німецьких фахівців була переказом цього тексту. Так він цитувався в нарисі «Тяжка вода. Історія одного пріоритету». Співавтор нарису Барбара Пітч була дочкою німецького хіміка Гейба та сама жила у селищі Лисхімстрой з 1948 по 1950 роки. Вона навчалася у школі №2 і мала б знати дітей тих фахівців, які виконували функції керівників, техноруків та механіків цехів. Але інформацію,

яка б ґрунтувалась на власних спогадах, Барбара не навела - лише цитату з книги Семена Чернова.

Нарис «Важка вода. Історія одного пріоритету» ілюструвався двома фотографіями 1950 року, на одній із яких група з шість дітей йде до школи вздовж залізниці, а на іншій шість німецьких дітей сидять за партами у класі. На обох фотографіях ті ж самі діти. Ймовірно, з тих п'яти сімей німецьких учених, які приїхали до Лисхімстрою у 1948 році у складі групи професора Пауля Герольда. У тому числі – із родини Гейба.

Вже після 1990 року, коли КДБ пішов у лету, були складені та опубліковані докладні спогади працівників «Азоту» про пуски цехів аміачної селітри та азотної кислоти, про присутніх під час цих робіт (включаючи заступника міністра хімічної промисловості) та про проблеми, що виникли при цьому. І як колективи цехів вирішували ці проблеми. Жодних згадок про німецьких фахівців у цих спогадах немає. Як і в найдокладніших спогадах працівників служби контрольно-вимірювальних приборів про їх роботу в період з 1950 року.

Не згадували про німецьких фахівців й ті северодончани, які б з ними обов'язково мали контактувати – комунальники, продавці магазину, медики, вчителі їхніх дітей. Адже вони нібито жили у Северодонецьку до 1959 року, до розпалу хрущовської відлиги.

А ось у Рубіжному про німецьких фахівців, велика група яких приїхала туди у 1946 року, збереглися спогади багатьох місцевих мешканців. У 1947 році на базі Рубіжанського хімкомбінату було відкрито науково-дослідний інститут органічних напівпродуктів та барвників – НДІОПІБ. І колишні співробітники німецької корпорації «ІГ Фарбен» на чолі з професором Альфредом Ріхе склали основу її спецлабораторії. І багато зробили для того, щоб Рубіжне стало найбільшим центром анілінобарвникової промисловості СРСР.

Німецькі фахівці, які працювали в Рубіжному, й жили у Рубіжному - в котеджах у так званому містечку ІТП. Це район старої панчішної фабрики. А також в будинку на вулиці Пушкіна, 2.

Альфред Ріхе повернувся до Німеччини у 1951 році, згодом він став президентом академії наук НДР. У 1953 році німецьких фахівців у місті

Рубіжне вже не було, вони всі виїхали на батьківщину. І це були вчені, а не виробничники.

У Лисхімстрої також працювала невелика група вчених на чолі з професором Паулем Герольдом. Які прожили у селищі близько п'яти років, із 1948 до 1953 роки. Широко відомими вони стали після опублікування розсекречених звітів ЦРУ, агенти якого опитували «лисхімстроївських» німців після їхнього повернення до Німеччини.

Пауль Герольд був директором заводу «Лойна-Верке» з науки. Заводський науковий центр проводив, зокрема, дослідження у сфері виробництва важкої води. Тяжка вода міститься у звичайній воді в концентрації 0,015%, і виділення її у чистому вигляді технологічно вкрай складна проблема. Яку за всю історію змогли вирішити лише кілька країн. А потрібна вона була для роботи уран-важководних ядерних реакторів, в яких і в Німеччині, і в СРСР напруцьовували збройовий плутоній, придатний для виготовлення атомної бомби.

У СРСР збагачену важкою водою суміш отримували на Чирчикському електрохімічному комбінаті, це був відпрацьований електроліт з виробництва азотно-водневої суміші для виробництва аміаку шляхом електролізу води. У Німеччини подібний завод був у Норвегії, але його розбили англійські бомбардувальники. В Лойна вчені «Лойна-Верке» створили установку отримання важкої води по іншій технології - методом ізотопного обміну вода – водень.

Під час американських бомбардувань цю установку було пошкоджено. Радянська окупаційна адміністрація відтворила групу вчених, котрі займалися створенням технології виробництва важкої води. Була відновлена й установка з її виробництва. Деякий час ця група працювала в Лойна під контролем радянських фахівців та спецслужб.

Таких груп німецьких вчених та інженерів, які працювали у Східній Німеччині на військово-промисловий комплекс СРСР, було багато. І в Москві вирішили, що забезпечити таємність таких робіт, при проведенні їх у Німеччині, неможливо.

У ніч з 21 на 22 жовтня 1946 року було проведено операцію «Осавіахім», під час якої з Німеччини до СРСР було вивезено 2370 інженерів та вчених. Що

становило 84% всіх фахівців, вивезених в СРСР за весь час. З ними поїхали 4600 членів їхніх сімей.

Інтернування німецьких фахівців проводилося за звичною для НКВС схемою: радянські військові вночі оточили райони чи будинки, де знаходилися люди, які перебували у списку на вивіз. Відмова їхати не приймалася, але поводитись зі спеціалістами ввічливо та запобіжливо. Їм було дозволено брати із собою членів своєї сім'ї. І не своєї – теж. А також будь-які свої речі, включаючи меблі. Для цього кожен міг використати для переїзду до трьох залізничних вагонів. На кожного виїжджаючого було виділено продуктовий пайок та гроші у сумі від 3 до 10 тисяч карбованців.

Цієї ночі було вивезено до Москви, до карпівського інституту, і групу вчених із наукового центру заводу «Лойна-Верке», на чолі з професором Паулем Герольдом. У карпівському інституті для них створили секретний сектор №8, а самих хіміків поселили у котеджах у місті Бабушкін.

Проте технологія, заснована на ізотопному обміні вода-водень, виявилася неефективною. Влітку 1958 року цей проект закрили і сектор розформували. А оскільки німці працювали над секретною тематикою, то повернутися до Німеччини вони могли не раніше, ніж за два роки. І їх відправили туди, куди в 1945 та в 1946 роках вивезли обладнання заводу «Лойна-Верке». Половину групи до Лисхімстрою, половину - до Дзержинська.

До Лисхімстрою приїхали з сім'ями Карл Боде, Карл-Герман Гейб, Луїс Гемасмер, Курт Костерген та Вальтер Шмідт. А родина Пауля Герольда залишилася у Німеччині. У селищі їм надали для проживання двоповерхові фінські будиночки. Розташовані на південь від житлової забудови того часу – між нинішніми вулицями Енергетиків та Гоголя. Деякі з цих будиночків збереглися досі. Вже тоді вони були забезпечені водопроводом та опалювальними

установками, в них були сантехніка та змішувачі води, електричне освітлення.

Діти німецьких вчених – учні школи №2

Діти німецьких учених навчалися у школі №2, яка була відкрита у 1948 році. Спеціальних німецьких класів у школі не було, і навчалися вони у звичайних класах, разом із дітьми-сєверодончанами. Заняття велися російською мовою, а в якості іноземної мови вони вивчали англійську. Як і їхні радянські однокласники. А з другого класу вчили українську мову.

Пересування німців із цієї групи контролювалося та обмежувалося певними заборонами, це робив спеціально призначений комендант. Так, їм було заборонено їздити до Рубіжного в гості до земляків, які працювали в НДІОПІБу. Заборонялося бувати на правому березі Сіверського Дінця. Але селищем вони переміщалися вільно, і всупереч заборонам ходили купатися на Сіверський Донець, в район Водної станції. Їх зобов'язували купувати продукти в магазині, який пізніше називався «Космосом», але всупереч заборонам вони часто скуповувалися на базарі. Який був поруч, через дорогу (через майбутню вулицю Енергетиків).

Отримували німецькі вчені зарплату 6000 карбованців. На той час зарплата кваліфікованого радянського будівельника-монтажника становила 600 карбованців.

На територію хімкомбінату їх не пускали, і вони працювали в будівлі, яка розташована за нинішньою адресою бульвар Дружби Народів, 8. Тоді там знаходилася дирекція хімкомбінату. Була там й технічна бібліотека. У тому

Будинок проектів, 1948 рік

числі науково-технічна література, вивезена з Німеччини. Але будь-якої лабораторної бази німецькі вчені не мали, і їхня робота була суто теоретичною. Ймовірно, директор Лисичанського

хімічного комбінату Геннадій Вілесов пов'язував із ними певні сподівання і спочатку давав їм завдання особисто. Так, він просив скласти план

оснащення науково-дослідної лабораторії, яка б контролювала виробництво висококонцентрованої азотної кислоти.

Потім групі доручили розробити проект виробництва карбаміду потужністю 50–60 тисяч тон на рік, пізніше розробити дослідну установку для виробництва карбаміду. Але німці відмовилися від виконання цієї роботи, пославшись, що вони не є фахівцями у цій галузі. І це було правдою – це були висококваліфіковані фізико-хіміки, фахівці світового рівня у галузі ізотопного обміну. Але вони не були хіміками-технологами.

Їх просили розробити пропозиції щодо зберігання та відвантаження аміачної селітри, але зрештою проблему зі злежуваністю вирішили самі інженерно-технічні працівники цеху №3 на чолі з Вірою Федоровою.

Відчутних результатів діяльності цієї групи німецьких вчених не було, і Вілесов втратив до них інтерес. Робота з ними була доручена спочатку начальнику техвідділу, а потім кураторами були керівники дедалі нижчого рангу.

У 1953 році вченим із Лойна було дозволено виїхати до Німеччини. У цей час вже не було в живих Карла-Германа Гейба, який загинув у в'язниці, та Пауля Герольда, який помер у лікарні у Києві.

А до Северодонецька з Дзержинська перевели групу Фрідріха Азінгера, яку також вивезли з Лойна під час операції «Осавіхім». На заводі «Лойна-Верке» Азінгер був заступником директора з науки та займався розробкою ракетних палив. Цією проблемою він продовжував займатися й у СРСР. Результати його роботи не були розсекречені, але на Лисичанському хімічному комбінаті з'явилося виробництво меланжу – розчину двоокису азоту в концентрованій азотній кислоті. Меланж на той час використовували як окиснювач палива в перших радянських рідкопаливних оперативно-тактичних ракетах. Дуже схожих на німецькі ракети «Фау-2».

Карл-Герман Гейб

Німецький фізико-хімік Карл-Герман Гейб увійшов в історію науки як творець сірководневого способу отримання важкої води (спосіб Гейба-Співака). Останній рік свого життя він прожив у Лисхімстрої, нинішньому Северодонецьку.

Народився Гейб у 1908 році в сім'ї службовців. У 1931 році закінчив Лейпцизький університет, після чого працював в інституті фізичної хімії та електрохімії в Берліні. У 1935 році повернувся до Лейпцизького університету, де досліджував реакції ізотопного обміну нещодавно відкритого дейтерію (ізоотоп водню). У 1937 році захистив докторську дисертацію.

У 1940 році, після початку Другої світової війни, працював на заводі «Лойна-верке». Тут було створено дослідну установку з виробництва важкої води ізотопним обміном вода-водень (процес Хартека-Суесса). Тяжка вода на той час застосовувалася в ядерних реакторах, у яких отримували збройовий плутоній. І робота у цьому проекті гарантувала бронь від мобілізації.

Карл-Герман Гейб

У науковому центрі заводу Гейб почав розробляти більш ефективний спосіб отримання важкої води – некаталітичний двотемпературний обмін у системі сірководень-вода. Пізніше цей спосіб назвуть процесом Гейба-Співака (Джером Співак – американський фізико-хімік, який незалежно від Гейба розробив таку ж технологію в США).

Робота Гейба була успішною. Наприкінці 1943 року за його участі в місті Кіль була запущена в роботу дослідна установка отримання важкої води за його методом.

Після закінчення війни Гейб планував повернутися на роботу до Лейпцизького університету. Але не склалося. У жовтні 1945 року радянською окупаційною адміністрацією його було включено до складу групи німецьких фахівців з виробництва важкої води, яку очолював директор заводу «Лойна-верке» з науки Пауль Геральд. Вони повинні були залишитися в Лойна і відновити роботу установки, що там існувала. Вони ж розробили попередній проект виробництва важкої води потужністю п'ять тон на рік по способу Гейба-Співака, цей проект було реалізовано в 1949 році в СРСР на заводі №100.

Проте невдовзі плани радянської окупаційної адміністрації змінилися, й у ніч із 21 на 22 жовтня 1946 року у рамках операції «Осоавіахім» усю групу було вивезено разом із сім'ями до Москви.

Ще раніше було демонтовано та вивезено в СРСР обладнання хімічного заводу «Лойна-верке» – до селища Лисхімстрой. З якого було змонтовано перші азотні виробництва лисичанського хімічного комбінату.

У сім'ї Карла-Германа та Гедвіґи Гейбов було четверо дітей – Кетрін (1937), Барбара (1938), Рупрехт (1939) та Ульріке Хейз (1940), для проживання їм був наданий котедж у підмосковному Бабушкіні. Гейб мав працювати у секторі №8 Фізико-хімічного інституту імені Л. Я. Карпова над створенням виробництва важкої води, у цьому секторі працювали всі 11 учених, яких вивезли з Лойна разом з професором Герольдом.

Влітку 1948 року сектор був розформований, і вчені-хіміки, які раніше працювали на заводі «Лойна-верке», а саме Боде, Гейб, Гемасмер, Герольд, Костерген і Шмідт, були відправлені до Лисхімстрою. Тут виробництвом важкої води вони не займалися – не було на Лисичанському хімкомбінаті такого виробництва.

Подальша доля Карла Германа Гейба склалася трагічно. У липні 1949 року його викликали до Москви. У цей час на Олексинському хімкомбінаті №100 (Тульська область) завершувалося створення установки з виробництва важкої води за розробленим Гейбом сірководневим способом. У телеграмі, яку Гейб надіслав дружині з Москви, він повідомляв, що йому запропонували попрацювати над виробництвом важкої води. І що він відмовився. Після чого зв'язок із ним було втрачено.

1993 року сім'я хіміка отримала інформацію з держархіву, що Гейб був заарештований 10 липня 1949 року за підозрою у скоєнні злочинів, передбачених ст. 58-6 КК РРФСР (шпигунство); і що він помер 21 липня 1949 року о 8 годині ранку в лікарні Бутирської в'язниці МВС СРСР від туберкульозу шийного хребця.

Оскільки з Лисхімстрою Гейб уїхав цілком здоровим, то в сім'ї вирішили, що його так активно переконували попрацювати за фахом, що зламали шию.

У 1950 році сім'ї Гейба дозволили виїхати до НДР, а 1952 року – до ФРН.

Глава 15. Невільні будівельники Сєвєродонецька із СРСР

Автор вважає основною причиною того, що на Лисичанському хімкомбінаті будівельно-монтажні роботи розпочалися лише у 1947 році,

пріоритети, встановлені Наркомхімпромом/Мінхімпромом. Вони не були публічно озвучені, але про них можна здогадатися, наприклад, читаючи постанову Раднаркому від 21 грудня 1945 року «Про заходи щодо відновлення та розвитку хімічної промисловості».

Міністр Михайло Первухін сконцентрував наявні ресурси на відновленні роботи хімічних заводів, які вже працювали до війни. Оскільки їх відновлення вимагало менше часу та коштів. Так, «Донсода» почала видавати продукцію вже влітку 1944 року. У 1946 році запрацював Горлівський азотно-туковий завод. 1947 року було повністю завершено відновлення Рубіжанського хімкомбінату.

А на Лисичанському азотно-туковому комбінаті відновлювати не було чого, на його місці треба було будувати новий завод. Оскільки від довоєнного Лисичанського АТК залишився лише промисловий майданчик із руїнами цехів. Тож таке будівництво вимагало значно більше часу та коштів.

До 1947 відновлення довоєнних хімічних заводів в основному завершилося. І з'явилися ресурси для будівництва нових комбінатів, на територію яких раніше було завезено обладнання спеціальних поставок. Лисичанського, Губахінського тощо.

Фактичний початок будівництва Лисичанського хімічного комбінату було оголошено у досить дивний спосіб. У лютому 1947 року на пленумі ЦК ВКП(б) було прийнято постанову «Про заходи підйому сільського господарства у післявоєнний період». У ньому не було пунктів, які б стосувались інших галузей економіки, крім агросектору. Винятком був лише пункт 13 абзацу 3: *«Надаючи велике значення будівництву та якнайшвидшому введенню в експлуатацію Лисичанського хімічного комбінату з виробництва добрив та хімікатів, доручити Раді Міністрів СРСР визначити терміни та обсяг будівництва хімкомбінату, а також вжити заходів щодо забезпечення прискореного будівництва Лисичанського хімкомбінату в 1947 році.*

У міністерстві хімічної промисловості пам'ятали, що у Лисхімстрої немає достатньої кількості трудових ресурсів для цього «прискореного будівництва». А час стягнення репарацій «трудовими ресурсами» закінчувався, чисельність військовополонених та інтернованих на території СРСР швидко зменшувалась.

У травні 1947 року міністр Первухін запропонував доручити міністерству внутрішніх справ будівництво Лисичанського хімічного комбінату. Згідно з кошторисом, потрібно було виконати будівельно-монтажні роботи на суму 400 мільйонів карбованців. До складу ГУЛАГу тоді входив «Головпромбуд» – головне управління таборів промислового будівництва. Якому у ті роки часто доручали будівництво заводів – руками ув'язнених.

Ця пропозиція Мінхімпрому розглядалася 14 травня 1947 року на бюро з металургії та хімії Радміну СРСР. Представник МВС заперечував проти ухвалення такого рішення, аргументуючи тим, що у МВС не було будівельних організацій у районі розташування ЛХК.

Було підготовлено іншу постанову Радміну СРСР, яку ухвалили 09 червня 1947 року. Нею передбачалося виділити 30 тисяч спецконтингенту на будівництво та відновлення найважливіших об'єктів вугільної, хімічної та автомобільної промисловості України, включаючи виділення 10 тисяч ув'язнених для будівництва Лисичанського азотно-тукового комбінату.

Того ж дня МВС СРСР інформувало Радмін, що не зможе виконати цю постанову через відсутність контингенту.

На початок 1947 року обліковий склад головного управління таборів (ГУЛАГ) МВС СРСР становив 1703506 осіб, а на початок 1949 року – 2356685 осіб. У ці роки радянських громадян, які перебували у виправно-трудових таборах ГУЛАГ, було значно більше за кількість військовополонених, які перебували в таборах ГУПВІ. Тож «контингент» був відсутній не взагалі, а в Україні.

Практично всі виправно-трудові табори (ВТТ) ГУЛАГ перебували на сході чи у центрі СРСР. І в Середній Азії. Засуджених українців відправляли для відбування покарання на схід. Так, тільки в 1946 році за межі республіки були етаповані 155585 засуджених. А в Україні у цей час на примусових роботах використовували військовополонених та інтернованих.

На Донбасі робочу силу радянських засуджених почали широко застосовувати у 1946 році, коли було створено Виправно-трудовий табір (ВТТ) «Донлаг», у якому утримувалися 15182 в'язня. Табірні підрозділи «Донлага» розміщувалися у Сталінській (Донецькій), Ворошиловградській (Луганській) та Дніпропетровській областях, їх використовували на відновленні шахт, у вуглевидобутку, на роботах у Криворізькому басейні. Це був єдиний ВТТ

ГУЛАГ центрального підпорядкування на території Донбасу. Але у березні 1947 року «Донлаг» було ліквідовано.

З 427 таборів ГУЛАГ центрального підпорядкування на території України діяло лише 12, включаючи «Донлаг». Але окрім ВТТ центрального підпорядкування, в Україні були пенітенціарні установи територіального підпорядкування, які адмініструвало МВС України чи обласні управління МВС. У 1945 році їхній сумарний контингент налічував 38381 людей, це були переважно засуджені на невеликі терміни, яких, у зв'язку з цим, було недоцільно етапувати на схід.

У червні 1947 року МВС України, намагаючись виконати постанову Радміну СРСР від 09 червня 1947 року, провів перерозподіл військовополонених між таборами ГУПВІ. За рахунок чого контингент військовополонених, дислокованих у Лисхімстрої, було збільшено на дві тисячі людей. Що керівництво Мінхімпрому вважало за недостатнє.

У липні 1947 року секретар ЦК Леонід Коганович надіслав листа заступнику голови Радміну Лаврентію Берії. У ньому повідомлялося: «... внаслідок вивезення значної частини спецконтингенту за межі України, Міністерство Внутрішніх Справ УРСР не змогло протягом першого півріччя 1947 року повністю направити будівництвом визначених постановою Ради Міністрів СРСР 30 тисяч осіб спецконтингенту і у зв'язку з цим недодало: Головашахвідновлення - 11.500 осіб, Лисичанському хімкомбінату - 8.000 осіб, тресту «Південавтобуд» - 2.000 осіб. ... Для виконання плану будівництва 1947 року та введення в дію першочергових об'єктів на території України прошу Вас дати вказівку Міністерству Внутрішніх Справ СРСР залишити в Україні з числа осіб, що поступають у III кварталі ц.р., 22 тисячі ув'язнених».

В листі йшлося про залишення на території України (для використання як трудових ресурсів) засуджених, яких мали вивести в інші райони СРСР.

16 серпня 1947 року міністр хімічної промисловості Михаїл Первухін знову звернувся до заступника голови Радміну СРСР Лаврентія Берії щодо необхідності направити 8000 військовополонених та ув'язнених на будівництво Лисичанського хімкомбінату.

Резерву військовополонених більше не було і 18 серпня 1947 року МВС підготувало висновок про комплектування табору на Лисичанському хімкомбінаті.

Основним видом виправно-трудових таборів, які у ті роки відкривалися у відомстві МВС УСРС, були виправно-трудові колонії, які нараховували, як правило, до 1000 ув'язнених, засуджених на строк до трьох років. Такі ВТК зазвичай підпорядковувалися обласним управлінням МВС.

У 1947 році контингент у таборах, якими керував МВС України (з обласними управліннями), суттєво збільшився. Станом на 1 січня 1947 року у них перебували 93551 ув'язнений, а в 1 жовтня 1947 року – 142319.

Сьогодні інформація про всі табори ГУЛАГ центрального підпорядкування є загальнодоступною, можна знайти відомості про чисельність контингенту по роках, місце дислокації, об'єкти, на яких працювали ув'язнені тощо. А ось про пенітенціарну установу, яка діяла в Лисихімстрої (Сєверодонецьку) з 1948 по 1953 роки – жодної інформації немає. Автор звертався з цього питання до МВС України та до Мін'юсту України. І отримав відповідь, що у галузевому архіві МВС України документів із цього питання немає. Можливо, що такі документи є в архівах МВС у Луганську, але вони недоступні.

Проте можна бути впевненим, що такий табір (або колонія) був. Про його існування в пору молодості автора говорили багато сєверодончан більш поважного віку. Про це згадували й у родині автора. Оскільки мій дід, Свєтіков Іван Дмитрович, кілька останніх років життя прожив у селищі Сєверодонецьк. Ще коли там був табір. Щоправда, помер він ще до дня мого народження, у 1954 році. Але про його спогади розповідала мені його дружина, моя бабуся.

Чисельність контингенту в таборі ув'язнених, напевно, була різною в різні роки. І точна їх кількість невідома. Єдине число, яке озвучувалося раніше – дві тисячі людей. Це інформація з книги Семена Чернова «Мій тернистий шлях». Але надійність цього джерела щодо цієї інформації не надто висока. Бо її по пам'яті записала одна людина зі слів іншої, і розмова відбувалась у досить неофіційній обстановці.

Про місцезнаходження табору (колонії) автор погоджується з висновками, які зробив Сергій Каленюк. Спочатку табір розташовувався на

південь від житлової забудови Лисхімстрою. Приблизно там, де потім було збудовано автобазу. На плані Сєвєродонецька 1950 року в цьому місці показано кілька споруджень, з огорожею навколо, та позначенням «каз». Що правильно читати «казарми».

Малоймовірно, щоб табірне відділення військовополонених та табір для засуджених громадян СРСР знаходилися в одному місці. У них різні главки (ГУПВІ та ГУЛАГ відповідно), різні керівники, своя конвойна служба, своя система постачання тощо.

Але після того, як табір ГУПВІ №125 у 1949 році був закритий, і всіх військовополонених було вивезено, радянські в'язні переїхали на їх місце. Яке було краще обладнане та знаходилося ближче до місця роботи. Це місце – бараки між вулицями Горького та Гоголя. Там табір розташовувався близько трьох років, і в'язні встигли збудувати у ньому власний клуб. Який згодом стане клубом «Комсомолец», потім клубом приладобудівного заводу і, нарешті, першим православним храмом Сєвєродонецька. Автор у 60-ті – 70-ті роки кілька разів ходив у цей клуб у кіно, а в 90-ті роки – до церкви.

Ув'язнені працювали переважно на будівництві житлових будинків та об'єктів соціальної інфраструктури селища. Зона, в якій працювали ув'язнені, була обнесена парканом з колючого дроту та охоронялася. Але разом із ув'язненими у зоні працювали й звичайні робітники.

Економічний ефект від роботи ув'язнених був не надто високий – результати праці не покривали витрат на утримання табору. А чисельність населення селища Сєвєродонецьк на початку п'ятдесятих уже досягла 20 тисяч жителів. Тож подальшої потреби у роботі ув'язнених не було. До того ж у 1953 році помер Йосип Сталін. І табір було закрито. Хоча, може, його закрили і раніше, ніж помер Сталін – документів немає. Але що точно сталося після смерті Сталіна – Сєвєродонецьк перестав бути закритим населеним пунктом. І сюди тепер можна було вільно приїжджати.

У бараки, де жили спочатку військовополонені, а потім ув'язнені, заселилися люди. Сєвєродончани. Які тільки приїхали до селища. Або ті, кого переселили з так званого селища «Південне».

Автору довелося не раз проходити повз ці бараки в 60-ті роки.

Дисонанс із доглянутою вулицею Леніна був неймовірний.

Абрам Еммануїлович Ліфшиц

У 30-ті – 40-ті роки в азотній промисловості СРСР виділялася невелика група топ-менеджерів, які керували відновленням, будівництвом та пуском практично всіх азотно-тукових заводів в країні, залишаючись на кожному від кількох місяців до кількох років. До цієї групи входили Геннадій Вілесов, Ілля Барський, Степан Садовський та Абрам Ліфшиц. Усі вони в різні часи працювали у Лисхімстрої. Ліфшиц працював у Лисхімстрої двічі – на початку та наприкінці 40-х років. Сєверодонецькі автори іноді помилково пишуть його прізвище як Лівшиць, але це неправильно.

Народився Абрам Еммануїлович Ліфшиц 20 жовтня 1904 року у місті Прилуки Чернігівської області. У 1925 році закінчив профтехшколу (аналог пізніших ПТУ) та вступив до Харківського політехнічного інституту. Де отримав диплом інженера-хіміка-технолога.

У лютому 1931 року А. Е. Ліфшиц був направлений на Донецький азотно-туковий завод, у лютому 1936 року був призначений головним інженером цього підприємства.

У 1938-1939 роках А. Е. Ліфшиц працював головним інженером Березніковського хімічного комбінату. Потім повернувся в Україну та керував роботою Харківської дослідної станції глибокого охолодження «Главазоту».

У 1941 році А. Е. Ліфшиця було призначено головним інженером «Главазоту», на цій посаді він приїхав до Лисхімстрою. Де разом із Іллею Барським та Геннадієм Вілесовим готував до пуску Лисичанський азотно-туковий комбінат. На привізному аміаку. Який не привезли.

У 1942 році А. Е. Ліфшиц був призначений директором Березніківського азотно-тукового заводу, а потім його головним інженером. За роботу на цьому підприємстві у 1943 році А. Е. Ліфшиц був нагороджений орденом «Трудового Червоного Прапора».

24 жовтня 1945 року А. Е. Ліфшиц зайняв посаду директора Губахінського азотно-тукового заводу. У цей час прибувало обладнання спеціальних поставок, знову розпочалося будівництво Губахінського хімічного комбінату. За цю роботу А. Е. Ліфшиц був нагороджений другим орденом «Трудового Червоного Прапора».

28 серпня 1946 року Ліфшиц повернувся до «Главазоту».

У 1948 році його було призначено головним інженером Лисичанського хімічного комбінату. Підприємство збільшувало темпи робіт із підготовки до пуску основних цехів.

31 грудня 1950 року головний інженер ЛХК Ліфшиц, директор комбінату Вілесов, заступник начальника «Главазота» Барський, заступник міністра хімічної промисловості Мілованов були присутніми при пуску цеху №3. Сталося це зокрема завдяки досвіду та кваліфікації головного інженера.

У 1959 році А. Е. Ліфшиц знову працював у Северодонецьку, він очолював державну приймальну комісію, яка приймала в експлуатацію виробництво метанолу. Воно запрацювало 23 листопада 1959 року.

Глава 16. Як після війни заселяли Лисхімстрой

У відновленні Лисхімстрою та у будівництво Лисичанського хімічного комбінату внесли свій внесок і військовополонені, і мобілізовані німці, і в'язні ГУЛАГу. Але їх внесок не потрібно перебільшувати. Максимальна кількість людей підневільної праці, які одночасно працювали у селищі, ніколи не перевищувала 4 тисячі осіб. А власне населення Лисхімстрою вже на початку п'ятдесятих становило 20 тисяч. А у 1954 році северодончан було вже 27 тисяч. Вони й були головними творцями і міста, і комбінату.

Проте звідки взялися ці тисячі людей? Адже на початок 1941 року в Лисхімстрої проживали 3,5 тисячі жителів, а під час окупації німецькими військами тут залишалися 200 сімей?

Досить перебільшеним є твердження, що після війни до Лисхімстрою поверталися евакуйовані. Це суперечить загальній тенденції: за роки війни з України було евакуйовано 3,5 мільйона жителів, а повернулося з евакуації до республіки лише півмільйона. І куди вони повернулися? У Лисичанськ, де евакуйовані народилися, і де залишилися їхні родичі? Чи в Лисхімстрой, де до війни всі були приїжджими, які прожили в селищі максимум кілька років? І не залишилось нікого з рідні?

Абсолютна більшість жителів Лисхімстрою другої половини сорокових років вперше приїхали до селища не до війни, а після її закінчення. Корінні ж северодончани (ті, що народилися у місті) стали рушійною силою розвитку

Сєвєродонецька лише у сїмдесяті-вісїмдесяті роки. А до цього його будували ті, що «понаїхали».

У краєзнавчїй літературї радянських часів питання залучення до селища трудових ресурсів було добряче політизоване та міфологізоване. Наприклад, ось цитата з видання «Історія міст і сіл Української СРСР»: *«На заклик ЦК КП(б)У, Ворошиловградського обкому партії, Центрального Комітету ЛКСМУ та Ворошиловградського обкому комсомолу навесні 1947 року на будівництво прибуло понад 400 комуністів та близько 5 тис. юнаків та дівчат з усіх кінців країни».*

Навряд чи таке було можливе. У 1947 році не можна було приїхати до Лисхїмстрою, почувши «заклик партії та комсомолу». Хоча б тому, що це було закрите селище. Тут обов'язково б попросили показати документи. А більшість населення СРСР тоді жила, взагалі не маючи паспортів.

Залучення на підприємства трудових ресурсів з інших регіонів здійснювалося у ті роки у плановому порядку, урядовими директивами. І найчастіше у цих «ресурсів» не питали згоди на їхній «переїзд».

Наприклад, ухвалою Радміну СРСР «Про забезпечення вугільної промисловості робочою силою» від 10 жовтня 1947 року було передбачено забезпечити підприємства Ворошиловградської (Луганської) області робочою силою в кількості 88960 осіб. З них: за рахунок оргнабору – 20771, випускників ФЗН – 7190, репатрійованих військовополонених – 30200, призовом військовозобов'язаних юнаків до шкіл ФЗН – 30800 осіб. Разом 76,7% плану – це люди, яких привезли на Луганщину примусово.

Станом на 1 серпня 1947 року в Україну із-за кордону повернулися 1216538 репатріантів. Репатріанти, це громадяни, вивезені під час війни на роботи до Німеччини (остарбайтери) і радянські військовополонені, що вижили в полоні. Останні (як і частина перших) найчастіше додому не потрапляли. Вже у фільтраційних таборах їх включали до складу робочих батальйонів і направляли працювати на шахти, будівництва чи підприємства. За рознарядкою, затвердженою урядовими декретами. На підприємствах вони були де-юре вільними людьми – під наглядом МВС вони не перебували. Але згідно з чинним на той час законодавством підприємства зобов'язані були укласти з ними договори, які їх фактично закріплювали. Ті, хто уклав такі договори, не мали права звільнитися, а за самовільне

припинення виконання трудових обов'язків була передбачена кримінальна відповідальність. Строк у таборах.

Згідно з результатами сучасних досліджень істориків, підприємства Ворошиловградської (Луганської) області найчастіше такі договори не укладали. Але не завжди військовим репатріантам видавали паспорти і деякі з них через це не могли, наприклад, виїхати з населеного пункту у відпустку.

Ще один поширений у сорокові роки спосіб залучення трудових ресурсів на підприємства – направлення молодих людей, які досягли призовного віку, не в армію, а на навчання у школи ФЗН (фабрично-заводського навчання) підприємств. Знову ж таки, за планами, зверстаними владою. Після закінчення ФЗН молоді люди ставали працівниками цього підприємства. І мешканцями населеного пункту, де підприємство було розташовано. Лише у 1949 році міністерство трудових ресурсів відправило до закладів освіти Ворошиловградської (Луганської) області 40528 підлітків.

Будується будівля ФЗН 43(ПТУ-24), 1949 рік

Перша у селищі Лисхімстрой школа ФЗН №43 була відкрита у 1944 році, вона щорічно випускала робочі кадри для тресту «Лисхімпромбуд». Пізніше вона стала будівельним училищем №9, а з 1960 року – ПТУ-24.

У 1953 році відкрилося ремісниче училище №2 – майбутнє ПТУ №23.

У 1954 році у Северодонецьку було відкрито технічне училище №4, у майбутньому ПТУ №53 – воно готувало робітників (апаратників, слюсарів, лаборантів тощо) для Лисичанського хімічного комбінату.

Спочатку до цих навчальних закладів вступали переважно іногородні. Які таким чином ставали лисхімстроївцями/северодончанами.

Описані вище два способи залучення трудових ресурсів, які широко застосовували в сорокові роки ХХ століття, були насправді мобілізацією. З бажаннями людей, яких таким чином спрямували до інших областей і навіть до інших республік – рахуватися було не обов'язково. Подібна практика була і під час розподілу випускників навчальних закладів.

Але приїжджали до Лисхімстрою і люди, які були вільнішими у виборі місця роботи. Влаштуватись на роботу в іншу місцевість можна було,

скориставшись так званим організованим набором. Або, як це називали у народі – завербуватися. За місцем свого проживання у відділеннях чи уповноважених міністерства трудових резервів. Це міністерство було створено спеціально для того, щоб регулювати потоки трудової міграції. І воно мало ресурси, щоб формували добровільність та бажання людей. Але людина в цьому випадку все ж таки мала право вибору.

Цей спосіб працевлаштування на численні «ударні будови» давав людині додаткові переваги. З робітником, який звернувся до служби трудових резервів, укладали договір, і він отримував одноразову безповоротну допомогу у розмірі 300 карбованців за себе і по 125 карбованців на кожного члена сім'ї, який з ним їхав. У народі ці гроші називали «підйомними».

Крім того, завербованому виплачували добові по 10 карбованців на кожен день у дорозі, оплачували вартість проїзду самого та членів сім'ї, вартість провезення багажу, видавали продукти харчування.

А якщо робітник їхав на Далекий Схід, Крайню Північ або у Сибір, то суми виплат були більшими - відповідно 500, 200 і 15 карбованців.

Договори укладалися з чоловіками віком від 18 до 55 років і жінками віком від 18 до 50 років. Адміністрація підприємства мала надати працівникові житло, постільну білизну, спецодяг, організувати виробниче навчання. Договори були терміновими, після закінчення договору підприємство мало сплатити зворотну дорогу. А ті, хто після закінчення договору залишався на підприємстві для постійної роботи, могли розраховувати на позику для будівництва будинку на суму 10 тисяч карбованців. Усе це було передбачено у постанові Радміну СРСР «Про порядок проведення організованого набору робітників», яка була прийнята 1 травня 1947 року і набула чинності з 1 липня 1947 року.

У ті важкі часи подібні умови спонукали людей переїжджати.

За організованим набором люди почали приїжджати до Лисхімстрою з 1946 року. Одна з причин, яка спонукала їх до цього, – голод 1946–1947 років. На будівництві можна було гарантовано купити продукти харчування за картками. А в селах люди мали лише ті харчи, які самі виростили та зібрали.

Основні території, звідки приїжджали працівники до Лисхімстрою по оргнабору – Молдавія (Молдова) і Західна Україна. Менше з інших областей України, чорноземних областей РРФСР, Білорусі. Проте кількісних показників цього набору у відкритих джерелах немає. Але у 1950 році керівництво тресту «Лисхімпромбуд» повідомляло про низьку кваліфікацію працівників, залучених шляхом організованого набору.

Батьки автора двічі у житті вербувались: у 1953 році в Карело-Фінську республіку і у 1960 році у Казахстан, на освоєння Цілини. Жили вони тоді у Кременній.

Було б неправильно заперечувати й такий спосіб залучення трудових ресурсів на «ударні будови», як комсомольські путівки. Він також застосовувався. Комсомольці, юнаки та дівчата, отримували такі «путівки» в комсомольських організаціях за місцем проживання та їхали з ними на обране «ударне будівництво».

Ймовірно, такі путівки були важливим джерелом формування кадрів, але не дуже значним кількісно. Так, за період з жовтня 1947 року по травень 1948 року за комсомольськими путівками ЦК ЛКСМУ на шахти Донбасу приїхали 12 тисяч молодих людей. Водночас українське республіканське управління міністерства трудових ресурсів у 1947 році через організований набір, школи ФЗН та ремісничі училища направили у Ворошиловградську (Луганську) та Сталінську (Донецьку) області понад 400 тисяч осіб, а у 1948 році – 545 тисяч.

У 1950 році комсомольська організація на Лисичанському хімічному комбінаті налічувала 310 осіб. Це чимало, але далеко не всі ці комсомольці прибули до Лисхімстрою за комсомольськими путівками. Серед молодих людей, які приїхали сюди після закінчення ремісничих училищ, теж були комсомольці.

Комітет комсомолу селища Лисхімстрой, 1946 рік

Склад комітету комсомолу селища Лисхімстрой (на фотографії) у 1946 році: Батушанська Шура, Лисак Федір, Захаренько Марія, Петрик Ігор,

Радіонова Клавдія, Зубкова Лідія, Лондар Соня, Матреніна Зинаїда, Чучук Надія, Сизоєва Клавдія, Панков Євген, Височина Дуся, Попов Олександр, Задорожня Надія, Шевченко Микола.

Особливо важливе позитивне значення для розвитку Северодонецька мало розподілення у селище (місто) випускників іногородніх навчальних закладів. У перші повоєнні роки сюди приїжджало багато випускників ремісничих училищ - з поряд розташованих міст (Верхнє, Лисичанськ, Рубіжне) та з розташованих в інших областях і навіть республіках. З них формувалися кадри кваліфікованих робітників, які будували та пускали комбінат, створювали місто. Читаючи біографії відомих робітників – будівельників та хіміків – часто зустрічаєш слова: «Приїхав до Лисхімстрою (Северодонецьку) після закінчення ремісничого (технічного) училища у місті...».

Так, у 1947 році для роботи в Лисхімстрої була направлена вся група теслярів, які навчалися в рубіжанській ФЗН.

У 1949 році на комбінат прибули випускники Верхнянського ФЗО Всеволод Макаренко, Валентина Шевкун, Валер'ян Лісник, Анатолій Бутрим, Олександр Верховод (згодом Герой Соціалістичної Праці), Віра Храпач, Марія Бандуристова (згодом кавалер ордена Жовтневої Революції).

У службу КВП (контрольно-вимірювальних приборів) комбінату були прийняті на роботу випускники ремісничих училищ із міст Єфремов та Горький (Нижній Новгород).

З п'ятдесятих до вісімдесятих років включно до Северодонецька приїхало багато молодих фахівців, які закінчили Виші та технікуми у різних містах України та в інших республіках. За розподіленням. А ось випускники северодонецьких навчальних закладів розподілялися, як правило, на северодонецькі підприємства. Ця традиція була закладена в роки, коли комбінатом керував Геннадій Вілесов.

Результатом такої місцевої кадрової політики став досить високий рівень освіти на заводах міста. На відміну від інших хімічних підприємств СРСР на северодонецькому «Азоті» майже всі начальники змін у цехах мали вищу освіту. Але важливо й те, що северодонецькі ІТП здобули вищу освіту в різних інститутах та університетах, були учнями різних технічних та наукових шкіл.

Що сприяло високій синергії їхньої взаємодії. І серед ІТП, яких у місті було багато, існувала конкуренція.

В ті часи Сєверодонецьк, подібно до сучасного західного світу, вбирав у себе мозки з інших територій Радянського Союзу.

Важливо й те, що населення міста, в яке постійно вливалися молоді люди з інших міст та республік, було відносно молодим. Що надавало місту додаткової динамічності.

Система мобілізацій та організованого набору працівників у відновлювальний період дозволила за короткий час забезпечити найважливіші будівництва трудовими резервами. У 1949 році головне управління організованого набору відзвітувало про виконання заявок Мінхімпрому на 99,8%.

За період із 1943 по 1951 роки на Донбас на роботу було направлено 3,25 мільйона людей. Але викликане цим бурхливе зростання чисельності населення породило серйозну проблему.

До 1947 року в селищі Лисхімстрой було відновлено довоєнний житловий фонд, це близько 50 двоповерхових 12-квартирних цегляних будинків. Плюс бараки (не табірні, а збудовані у селищі для приїжджих робітників). Усього було 27 тисяч квадратних метрів капітального та 8,9 тисяч квадратних метрів тимчасового (бараки) житла. До війни на такій площі проживали 3,5 тисячі жителів, а 1947 року їх було значно більше ніж 5 тисяч. Надалі ситуація погіршувалась.

У 1950 році чисельність населення Лисхімстрою досягла 20 тисяч, у цей час у селищі було всього 60 тисяч квадратних метрів житла. Тобто на одного жителя припадало по три квадратні метри. Трохи більше, ніж згідно із законом, мало припадати на одного в'язня в таборах ГУЛАГ.

Звичайно, норми забезпеченості житлом тоді були зовсім іншими, ніж зараз. У 1950 році сім'я в Лисхімстрої оплачувала квартплату з розрахунку 1,25 карбованця за квадратний метр, якщо на одного члена сім'ї припадало не більше п'яти квадратних метрів. А за площу, яка перевищувала це значення, квартплата становила 2,5 карбованці за квадратний метр. Тобто площа житла понад п'ять квадратних метрів на людину вважалася надлишками, які оплачувались додатково.

Та навіть у вісімдесяті роки нормою житла вважалися дев'ять квадратних метрів на людину, а в чергу на отримання житла ставили, якщо в сім'ї на одного члена припадало менше шести квадратних метрів. Квартири надавали безкоштовно, але на них доводилося чекати. Залежно від місця роботи іноді дуже довго. І квартири належали не мешканцям, а залишались державними. Їх не можна було продати, подарувати чи включити у заповіт.

Наприкінці сорокових у відновлених або у новозбудованих будинках Лисхімстрою селили по сім'ї в кожную кімнату квартири, а спільною кухнею та іншими службовими приміщеннями користувалися всі мешканці квартири. Були заселені всі напівпідвальні приміщення житлових будинків. І в 60-х роках автор, проходячи вулицею Гоголя від Радянського (Центрального) проспекту у бік Першотравневої, дивився зверху вниз на людей, які жили в таких напівпідвалах.

Не від гарного життя северодончани заселили таборів бараки, які звільнилися після закриття виправно-трудової колонії.

Лише у 60-ті роки, з початком будівництва «хрущовок», забезпеченість северодончан квадратними метрами житла почала збільшуватися. Тоді ж у Северодонецьку було знесено останні бараки.

Автор добре пам'ятає подібні «житлові умови» часів свого дитинства. Наприкінці п'ятдесятих моя сім'я із 7 осіб (батько, мати, троє дітей-хлопчиків, мати батька та її сестра) жила в крихітному будиночку з двох кімнат, загальною площею 15-20 квадратних метрів. У нашій кімнаті було два ліжка: на одному біля стінки спали діти, на другому, біля віконця – батьки. Між ліжками стояли стіл та стільці, місця для якихось інших меблів не було. Будиночок був із земляною підлогою та солом'яним дахом. З інших благ цивілізації були електролампочка, що висіла зі стелі на дроті, годинник-ходики на стіні та провідне радіо. Щоправда, це була Кремінна, а не Северодонецьк.

Але були в історії заселення Северодонецька і більш позитивні приклади. Нехай і нетипові.

Микита Олексійович Посохов

Микита Посохов - це людина, яка отримала кімнату в найпершому збудованому в Лисхімстрої бараку, 29 квітня 1934 року. І яка прожила у селищі, а згодом і в місті, довге трудове життя.

Микита Посохов народився у Борівському. Але щось не склалося. І восени 1932 року він із дружиною приїхав зі Сватівського району до селища Верхнє з надією влаштуватися на роботу. Зупинився тимчасово у брата. Який із власною сім'єю жив у невеликій кімнатці з низькою стелею.

Роботу знайшов, але там не давали житла. І Микита вирішив їхати до Харкова, на «Тракторбуд» – за чутками там робітникам надавали житло. Зайняв чергу до квиткової каси на залізничному вокзалі Переїзна, присів на вулиці на лаву. І тут розговорився з високим літнім чоловіком. Той і розповів Микиті, що у Лисичанську набирають робітників на будівництво – за річкою в пісках будуватимуть новий завод.

Від Верхнього до Лисичанська – година дороги пішки. І ось уже начальник відділу найму та звільнення в невеликій будівлі контори на вулиці Інтернаціональна простягає руку за його документами: «Барак будуватимеш».

Посохову видали продуктові картки на нього та на дружину, та надали місце у бараку. У Лисичанську. Барак цей для Лисичанського азотно-тукового заводу передали у тимчасове користування шахтарі. І тепер працівники заводу будували там, у Лисичанську, вже свій барак. І двоповерховий капітальний будинок для інженерно-технічного персоналу.

Микита Посохов був шістнадцятим працівником, зарахованим в штат нового заводу. І незабаром очолив бригаду теслярів.

Через півтора роки сім'ї Микити Посохова виділили місце в одному з перших трьох бараків Лисхімстрою, введених у дію 29 квітня 1934 року. Тож він був офіційно одним із найперших жителів Сєверодонецька.

Після війни він продовжив будувати спочатку Лисхімстрой, а потім і Сєверодонецьк. Щоправда, трохи змінив професію – став бригадиром бригади оздоблювачів. На пенсію вийшов у 1964 році.

Глава 17. Народження хімічного гіганта

Для створення нового хімічного підприємства, що мало найменування Лисичанський хімічний комбінат, потрібне було не лише обладнання, яке було вивезене з Німеччини в порядку репарацій. А ще будівлі, в яких це обладнання буде встановлено. І будівельники, і монтажники, які збудують ці будівлі та змонтують обладнання.

17 жовтня 1945 року для будівництва хімкомбінату було створено трест «Лисхімпромбуд». До складу тресту було передано залізничний цех азотно-тукового комбінату – у формі самостійного підприємства «Желдорцех».

У 1945 році були створені субпідрядні організації монтажне спецуправління №6 та електромонтажне управління №448. На керівну роботу до нових будівельно-монтажних підприємств були направлені зі сходу країни досвідчені фахівці І. А. Шулепов, П. М. Чижов, В. Ф. П'яних, П. М. Лузін.

У 1946 році були запущені в роботу завод силікатної цегли та котельно-механічний завод. У третьому кварталі 1946 року трест «Лисхімпромбуд» став переможцем Всесоюзного соціалістичного змагання.

Ці факти багаторазово висвітлювалися в матеріалах северодонецьких краєзнавців. А ось спогади Петра Пилиповича Новікова, який був призначений керуючим трестом «Лисхімпромбуд» у січні 1948 року, та викладені ним у книзі «Будуємо місто хіміків Северодонецьк», відомі значно менше. У своїй книзі він описав, у якому стані був трест першої категорії «Лисхімпромбуд», коли він його очолив.

Деревообробний комбінат, що входив до складу тресту, після війни мав тільки дві пилорами: «Комунар» продуктивністю 10 кубічних метрів за зміну і «Колгоспниця» продуктивністю 6 кубічний метрів. На відміну від довоєнного ДОКу, обладнання для сушіння лісоматеріалу в ньому не було. Були шпалорізка, маятникова та циркулярна пили, столярна майстерня у приміщенні без опалення із сімома верстатами.

На заводі силікатної цегли була одна невеличка піч і малопродуктивний прес.

«Коза», для переноски цегли

З транспорту у наявності було два паровози, 88 вагонів (з яких 23 несправні), 22 коні та три вантажівки.

Ймовірно, у цих спогадах Новікова є суб'єктивний момент. Степан Чернов у книзі «Мій тернистий шлях» описує свої спостереження у серпні 1948 року – він бачив на будівельному майданчику в «зоні» будівельну техніку. Але те, що післявоєнна відбудова країни відбувалася переважно за допомогою «кози», це правда. «Коза» - це пристрій з дерева, який вішали робітникам на спину, за допомогою якого вони піднімали цеглу на верхні поверхи.

Головною заслугою Петра Новікова в період з 1948 по 1950 роки було те, що він зумів суттєво розвинути технічну базу «Лисхімпромбуду». Поруч із

Завод силікатної цегли, 1949 рік

Завод залізобетонних виробів, 1949 рік

цегельним заводом збудували завод залізобетонних виробів.

У 1950 році в тресті вже був центральний розчино-бетонний вузол, з якого бетон розвозили по об'єктах самоскидами. В 1950-х роках у тресті «Лисхімпромбуд» з'явилися контора механізації, автобаза, збільшилася кількість будівельних кранів та бульдозерів. Продуктивність праці на будівництві зростає, зростає й кількість своїх робітників. У тому числі, за рахунок працевлаштування у тресті випускників ФЗН та ремісничих училищ, що навчалися в інших містах, та були розподілені у «Лисхімпромбуд». А монтажники навіть обзавелися власним гуртожитком, ймовірно, першим подібним у Лисхімстрої. Ця триповерхова будівля збереглася, вона розташована за адресою вулиця Богдана Ліщини, 27. У кінці сорокових років цей гуртожиток знаходився за межами житлової забудови Лисхімстрою, в так званому «селищі Південне». Поруч із будівлею гуртожитку було облаштовано

танцмайданчик, трохи східніше знаходились п'ять бараків.

У 1950 році трест став більш здатним виконувати будівельно-монтажні роботи у великих обсягах.

Поліпшився склад керівництва будівництва. Разом з Новіковим до Лисхімстрою були направлені та призначені головним інженером М. М. Жуковський та начальником монтажного управління №6 А. Ф. Феоктистов.

Того ж 1948 року Новіков умовив Костянтина Мірошніченка очолити завод силікатної цегли. Той приїхав із Ворошиловграда у складі комісії перевіряти стан справ у тресті, а Новіков запропонував йому самому виправити виявлені недоліки. Мірошніченко погодився, він очолив і успішно реконструював завод силікатної цегли. А пізніше створив домобудівний комбінат, який збудував добру половину житлового фонду Северодонецька.

капітальні вкладення, освоєні на будівництві ЛХК з 1945 по 1950 роки, прийняти за 100%, то на 1945 та 1946 роки доводилось 12%, на 1947 рік – 4,2%, на 1948 рік – 25,7%, на 1949 рік – 9,6%, на 1950 рік – 48,5%.

Водночас із будівництвом почав формуватися трудовий колектив хімічного комбінату. Сюди на керівні посади Мінхімпром направляв людей, які раніше вже проявили себе як успішні організатори та керівники підприємств азотної промисловості.

Так, у жовтні 1945 року директором Лисчанського азотно-тукового комбінату був призначений Степан Васильович Садовський, а головним інженером Віктор Федорович Гогін. У вересні 1946 року Садовського на

Гуртожиток №16 з танцмайданчиком

Будівництво хімічного комбінату за роками йшло надто нерівномірно. Так, результати будівництва 1947 року були незначними. У 1948 році будівництво пожвавилось, було створено перші допоміжні цехи хімічного комбінату: електроцех, цех водопостачання, ремонтно-механічний завод. А в 1949 році знову настав спад. І дуже великі обсяги робіт було виконано в останній рік п'ятирічки - 1950-й. Якщо всі

посаді директора комбінату змінив Геннадій Іванович Вілесов. У вересні 1947 року головним енергетиком та заступником головного інженера ЛХК був призначений Петро Самойлович Рабін. А наприкінці 1948 року головним інженером ЛХК був призначений Абрам Еммануїлович Ліфшиц, який працював раніше головним інженером «Главазоту». А Віктора Гогіна було переведено на посаду заступника директора з будівництва.

Почали формуватися трудові колективи технологічних та допоміжних цехів та служб. Вже у 1945 році у структурі комбінату було утворено цех КВП. І директор Садовський направляв працівників цього цеху на Горлівський азотно-туковий завод для навчання. А в 1949 році директор Вілесов доручив майстру КВП В. К. Мамиченку сформувати персонал майбутнього цеху з ремонту приладів КВП.

У штат комбінату приймали на роботу людей, які приїхали в Лисхімстрой за розподілом після закінчення інститутів та технікумів, ремісничих училищ та ФЗН, розташованих в інших містах. Зараховувалися й ті, хто приїхав по організованому набору з інших областей чи були найняті відділом кадрів комбінату безпосередньо. У тому числі з числа жителів навколишніх сіл. Жителі Борівського, Сиротине та Новосиротине, Метьолкіне та Воронове завжди становили чималий відсоток працівників комбінату.

У 1948 році московський інститут технічного навчання робітників організував на комбінаті курси без відриву від виробництва для лаборантів, технологів, КВПевців.

У 1950 році на ЛХК було організовано відділ підготовки кадрів. Першим його керівником стала Зінаїда Степанівна Булгакова.

Після лютневого пленуму 1947 будівництво ЛХК було включено в четвертий п'ятирічний план, ця п'ятирічка завершувалася в 1950 році.

Формально першу продукцію на ЛХК було випущено у термін, передбачений п'ятирічним планом - у новорічну ніч 31 грудня 1950 року. Хоча реально підприємство запрацювало лише 23 лютого 1953 року, коли було запущено виробництво синтетичного аміаку.

Це аміачне виробництво було на той час найпотужнішим та найсучаснішим виробництвом аміаку в СРСР, воно пропрацювало до середини сімдесятих років XX століття. І було зупинене лише після запуску другого великотоннажного виробництва аміаку 1-Б. Але й після припинення

випуску аміаку устаткування цього виробництва продовжували використовувати – для синтезу метанолу. Але ж воно працювало в Німеччині ще в 30-х роках ХХ століття – завидний термін для експлуатації обладнання.

Виробництво аміаку, запущене у Сєвєродонецьку у 1953 році – це не один цех. Це виробництво №1 – кілька технологічно пов'язаних цехів, кожен із яких розміщувався в окремій будівлі. Чи в кількох будівлях. І будівлі ці були досить великими. Технологічний ланцюжок включав газогенераторний цех (в ньому здійснювалася газифікація вугілля чи коксу напівводняним способом), цехи сіркоочищення, конверсії СО, водного очищення, мідно-аміачного очищення, компресії та синтезу. Будівлі розташовувалися вздовж західного кордону проммайданчика ЛХК, починаючи від адміністративної будівлі ТЕЦ.

Автор одного разу був на цьому виробництві: у 1972 році туди на навчальну екскурсію привели учнів групи спеціальності ТНР (технологія неорганічних речовин) Сєвєродонецького хіміко-механічного технікуму. В якій автор навчався. Газогенераторний цех, будівля якого була поруч із адміністративним корпусом ТЕЦ, вже не працював. Оскільки аміачне виробництво ще у 1957 році було переведено з вугілля на природний газ. Замість газогенераторного з'явився цех конверсії метану. Була переведена з вугілля на природний газ і ТЕЦ, але біля неї все ще знаходилося величезне по території вугільне господарство.

Найбільше враження на автора справив зовнішній вигляд цеху мідно-аміачної очистки, яке відкладеннями смарагдового кольору на стінах будівлі нагадувало ілюстрації казки «Господиня мідної гори». І цех компресії. В останньому ми стояли на балконі довгої будівлі, в якій працювали кілька величезних поршневих компресорів. Їх було штук вісім, але працювали не всі – деякі були у ремонті. Були розібрані. Було дуже шумно. У компресорах синтез-газ стискався до тиску 300 атмосфер і прямував до цеху синтезу.

У будівлі цеху синтезу аміаку ми не були, але поруч стояли. Запам'яталося, що будівля мала великі прорізи у стінах, перекриті залізобетонними плитами. У разі вибуху всередині будівлі плити під впливом ударної хвилі мали впасти назовні. Що попередило б руйнування всієї будівлі.

Цех вважався вибухонебезпечним. Хоча за такого величезного тиску для людини могла бути небезпечною будь-яка несправність. За час мого життя в

Сєверодонецьку в цьому цеху сталося принаймні дві надзвичайні події, в яких загинули люди.

У Німеччині в 30-ті – 40-кі роки вироблений на цьому устаткуванні аміак перероблявся в цехах виробництва азотної кислоти та аміачної селітри. Обладнання цих цехів також було вивезено та введено в експлуатацію на ЛХК. І раніше аміачного виробництва – напередодні і на початку 1951 року.

У грудні 1950 року було завершено будівництво цехів №3 (аміачної селітри), №5 (азотної кислоти) та складу рідкого аміаку. З Горлівського азотно-тукового заводу на ЛХК для виконання пускових робіт привезли дві цистерни рідкого аміаку.

Увечері напередодні нового 1951 року в цеху №5 зібралося керівництво комбінату: директор Г. І. Вілесов, головний інженер А. Е. Ліфшиц, заступник директора з будівництва В. Ф. Гогін, головний механік М. В. Федоров. Були присутні заступник міністра хімічної промисловості А. П. Мілованов та заступник начальника «Главазота» І. М. Барський. Запуск цеху проводив сам начальник цеху Іван Михайлович Назаров. Але включити в роботу контактний апарат йому не пощастило – підтримувати в аміачно-повітряній суміші потрібне співвідношення аміаку та повітря виявилось неможливим. Аміаку в суміші було або дуже багато, і він горів без утворення оксидів азоту, або дуже мало, і реакція на каталізаторі припинялася. Незабаром встановили причину цього – на лінії подачі аміаку було встановлено занадто великий вентиль. І пуск було відкладено.

Вранці 5 січня 1951 року, після заміни вентилів, черговій зміні вдалося включити в роботу контактний апарат та абсорбційну колону, було отримано азотну кислоту. Цех працював і 6 січня, було вироблено перші тони слабкої азотної кислоти.

Пуск у новорічну ніч цеху №3 був більш успішним. Привезений із Горлівки плав аміачної селітри пройшов донейтралізатор, вторинну випарку та був поданий у грануляційну башту. Вже в новому році, 1 січня 1951 року, глибокої ночі, на конвеєрі з'явилася перша продукція, частково виготовлена на Лисичанському хімічному комбінаті. Першим начальником цеху №3, під чийм керівництвом було проведено запуск, була Віра Костянтинівна Федорова. Працювала під час запуску зміна А. М. Абросимової.

Була присутня на цьому пуску і державна комісія, яка раніше спостерігала невдалий запуск цеху №5. Тож вона змогла прорапортувати, що п'ятирічний план ЛХК виконав – випустив першу свою продукцію.

16 лютого 1951 року наказом Міністерства хімічної промисловості СРСР № 151 ЛХК було включено до числа діючих підприємств «Главазоту».

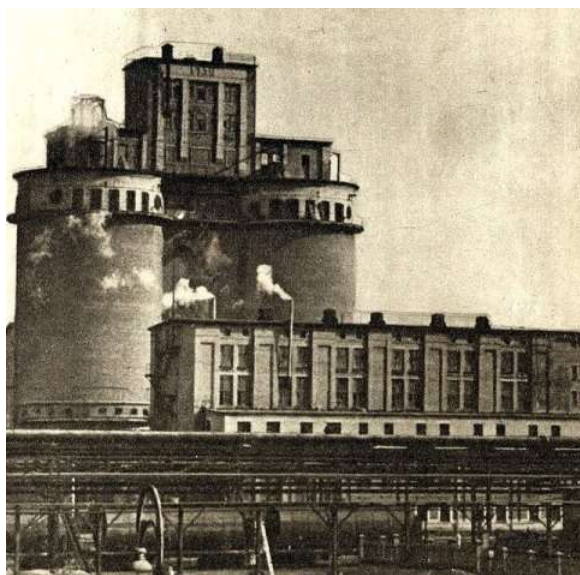
У березні 1951 року комбінат розпочав випуск товарної гранульованої аміачної селітри – з привізного аміаку.

А потім розпочалася реконструкція цеху азотної кислоти. Його обладнання, вивезене із заводу «Лойна-верке», виявилось досить застарілим. До того ж воно було недостатньо корозійностійким і часто виходило з ладу. Регулярними були витікання кислоти, оксидів азоту та аміаку. А оскільки все обладнання розташовувалося всередині приміщення, то апаратники часто працювали в кислотному тумані та ходили калюжами азотної кислоти. Доводилося працювати у протигазах та у гумових чоботях. Через окислення контактів швидко виходили з ладу КВП.

До 1953 року азотно кислотний цех був реконструйований. Значна частина обладнання була винесена з приміщення на відкритий майданчик,

«Візитівка» старого Сєвєродонецька, «лисій хвіст»

Гранбашта цеху №3 аміачної селітри, 1952 рік

трубопроводи були замінені на виготовлені з вітчизняної нержавіючої сталі, з технологічної схеми було виключено заключне лужне промивання хвостових газів. Після чого «Лисій хвіст» (дим помаранчевого кольору з труби п'ятого цеху) став візитівкою Сєвєродонецька на багато десятиліть.

Проект реконструкції цеху азотної кислоти розробляла Лисичанська філія НДПІ азотної промисловості, створена в Лисхімстрої Постановою Радміну СРСР від 14.04.1949 року № 1456. У майбутньому вона називатиметься Сєвєродонецькою філією ГАП, автор пропрацював у ній у молодості чотири роки.

Сергій Каленюк вважав, що без запуску виробництва аміаку запуск виробництва аміачної селітри не був справжнім запуском комбінату. Бо селітра у запланованих обсягах не випускалася. Але не все так однозначно.

Працівники «Азоту», описуючи цей період історії свого підприємства, стверджували, що першочерговий запуск виробництв, які переробляли аміак, відіграв важливу роль. Оскільки було усунуто всі недоробки та налагоджено технологічний режим у цих цехах. І після запуску аміачного виробництва комбінат одразу вийшов на повну потужність.

Крім того, на Лисичанському азотно-туковому комбінаті, який був збудований до війни, взагалі не було передбачено виробництво аміаку. Планувалося, що комбінат працюватиме на привозній сировині. Подібні виробництва азотних добрив, що переробляють привізний аміак, в СРСР не використовувалися, але досить поширені за кордоном.

На початку 1952 року був запущений в дію цех міцної азотної кислоти, першим начальником цеху був В. Т. Нікітенко. А колектив цього цеху наполовину складався із випускників ремісничого училища.

Важливою особливістю аміачного виробництва №1 Лисичанського хімічного комбінату було використання у ньому водяної пари тиском понад 100 атмосфер. Подавати його мали з ТЕЦ, що будувалась на комбінаті з використанням устаткування, вивезеного із заводу «Лойна-верке» в 1945 році. В порядку репарацій.

У цій ТЕЦ було багато технічних рішень, які раніше в СРСР не застосовувалися. Ймовірно, тому будівництво йшло важко – станція була введена в дію лише в 1952 році. Частково.

Згідно з офіційними джерелами, будівництво Сєвєродонецької ТЕЦ розпочалося 1947 року. Проте лише у 1948 році було затверджено проект її першої черги. Згідно з яким належало ввести в дію 9 котлів сумарною продуктивністю по пару 540 тон/годину та 6 турбогенераторів загальною електричною потужністю 84 МВт.

Але у ті часи цілком могли розпочати будівництво і без проекту.

ТЕЦ на початку п'ятдесятих років була структурним підрозділом ЛХК. І після приїзду на комбінат А. Е. Ліфшиця, який змінив В. Ф. Гогіна на посаді головного інженера комбінату, останнього призначили заступником директора комбінату з будівництва ТЕЦ. Насправді Гогін займався будівництвом різних об'єктів і на комбінаті, і у селищі. Що стосується ТЕЦ, то там більше керував роботами головний енергетик комбінату П. С. Рабін. Який мав досвід керівництва подібною станцією в Лойна, в 1946–1947 роках.

Поступово на ТЕЦ сформувалася група ІТП, яка у майбутньому стала керівним кістяком теплоелектроцентралі: Д. Р. Ватага – у майбутньому перший начальник електроцеху, В. В. Внуков – перший начальник електролабораторії, Г. С. Осадченко – перший начальник паливно-транспортного цеху, Л. І. Альбертинський – згодом начальник котельного цеху, Б. Ш. Садовський – згодом перший заступник турбінного цеху, О. Т. Зубковська – згодом начальник хімлабораторії.

Наприкінці 1950 року на посаду начальника ТЕЦ прислали Ігната Макаровича Галянта, а на посаду головного інженера був відряджений П. А. Сергєєв.

На звичайних теплових електростанціях вода випаровується в котлах, пара обертає турбіни для генерації електроенергії, конденсується і конденсат повертається в котли. Вода перебуває у циклі, цикл поповнюється лише для компенсації втрат. Але ТЕЦ на ЛХК будувалася не лише для вироблення електроенергії, а й для забезпечення паром високого тиску аміачного виробництва. І просто паром інших виробництв комбінату. Тому конденсату у котли поверталось значно менше, ніж виводилося води у вигляді пари. Для роботи такої ТЕЦ потрібно багато води, спеціально підготовленої для випарювання у котлах. Використовувати звичайну артезіанську воду в котлах високого тиску не можна. Бо через домішки, що містяться в ній, котли швидко вийдуть з ладу.

На ТЕЦ, яка будувалась на ЛХК, була найпотужніша в СРСР на той час установка хімічної очистки поживної води для котлів високого тиску, потужність першої її черги становила 400 тон на годину. Новою для СРСР була і технологія водоочищення, яку «запозичили» на заводі «Лойна-верке».

Використовувались й інші технічні новинки, через що ця ТЕЦ була в ті роки найбільш передовою у СРСР. У котлах отримували пару тиском у 123 атмосфери - котлів з таким тиском на той час в країні ще не було. У котлах були встановлені повітря підігрівачі, що обертаються, які в СРСР почали застосовуватися тільки через 15 років.

За інформацією, яку згодом опублікували працівники Сєвєродонецької ТЕЦ, введення її в роботу мало відбутися до 1 січня 1952 року. І немає жодних фактів, на підставі яких можна вважати, що її мали побудувати до 1 січня 1951 року.

У той же час історія ТЕЦ, яка була описана її співробітниками, переповнена фактами труднощів та трудового героїзму. Які викликають певний скепсис.

Зазначена у відомчий історіографії перша проблема - пошук необхідного обладнання на базі зберігання трофейного обладнання. Так називали 16 квадратних кілометрів території комбінату, заставлених обладнанням «особливих поставок». Згідно з історією від співробітників ТЕЦ, шукали це обладнання взимку, на морозі. І робили це молоді працівники, які не мали теплого одягу та взуття.

Якщо такі факти дійсно мали місце, то це був результат не об'єктивних обставин, а головопартства. Будівництво ТЕЦ тривало не одну зиму, а п'ять років.

Озвучена проблема номер два – це запуск установки хімводоочищення. Мовляв, мороз, темрява, перемерзли водопроводи і навіть мазутопровід.

Ось тільки рішення, за допомогою якого «героїчно» подолали цю проблему, навіть тоді для фахівців було банальним – заізолювати мазутопровід разом із паровим супутником. Значна частина трубопроводів на комбінаті завжди були такими. Тобто були обладнані паровим супутником.

Нарешті, проблема номер три – мороз під час запуску першого котла. Це було у грудні 1951 року. Для запуску до ТЕЦ підігнали два паровози. Але котел все одно не запустився. Встановлений термін запуску зривався.

Тож проблему вирішили, скориставшись пропозицією Петра Рабіна спалити в димарі автомобільну шину. З труби пішов дим, його

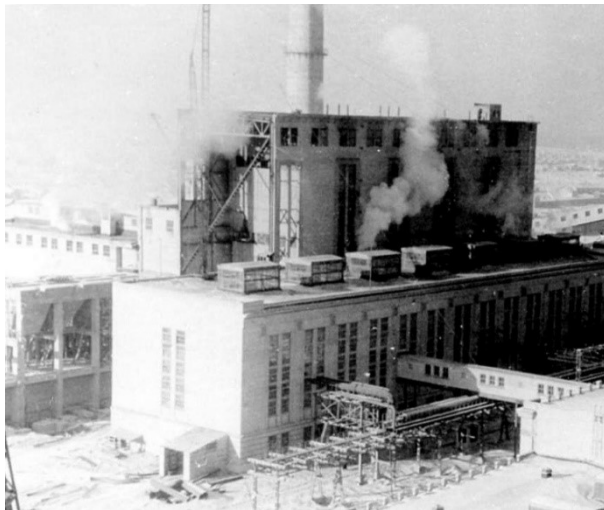
сфотографували та доклали до звіту. Мовляв, перший котел успішно включений.

Насправді його включили через кілька днів, вже в 1952 році, це були котел №4 та турбіна №1. А у двадцятих числах березня 1952 року котли №№ 3,4 та турбіну №3 включили у постійну роботу. 25 березня 1952 року вважається днем введення ТЕЦ ЛХК в експлуатацію.

Навряд чи історія Северодонецької ТЕЦ потребує штучної героїзації, враховуючи, що це була перша в СРСР ТЕЦ, збудована після війни.

У березні 1953 року на ТЕЦ відбулася зміна директора, посаду обійняв Олексій Григорович Кальницький.

А на початку 1955 року завершилося будівництво першої черги ТЕЦ, усіх 7 котлів (по проекту їх було 9) та 6 теплофікаційних турбогенераторів. Станція

ТЕЦ Лисичанського хімічного комбінату

стала великим підприємством енергетичного профілю. І першим з багатьох підприємств, які створювалися як підрозділ Лисичанського хімічного комбінату, а потім набували самостійності. У другій половині 1955 року ТЕЦ було виведено з підпорядкування ЛХК та передано до системи «Донбасенерго». Северодонецьк із селища хіміків та будівельників став

ще й селищем енергетиків.

З передачею ТЕЦ Лисичанського хімкомбінату в об'єднання «Донбасенерго» відбулась кумедна метаморфоза. У місті Верхнє, біля заводу «Донсода», з 1931 року працювала Північно-Донецька ДРЕС, російською «Северодонецкая ГРЭС». В 1955 році її перейменували в Лисичанську ТЕЦ, а електричну станцію ЛХК назвали Северодонецькою ТЕЦ. Дві станції «помінялися» назвами.

Будівельно-монтажні роботи на виробництві №1 (виробництво синтетичного аміаку) було завершено у кінці 1952 року. Тому стверджувати, що затримка будівництва ТЕЦ нібито призвела до затримки запуску виробництва аміаку - було б неправильно.

Пусконалагоджувальні роботи на виробництві №1 розпочалися у грудні 1952 року, а 28 лютого 1953 року тут було отримано перший аміак. Лисичанський хімічний комбінат відразу став найбільшим в Україні підприємством азотної промисловості.

Глава 18. Люди, що створили Сєвєродонецький хімкомбінат

19 вересня 1953 був виданий наказ Мінхімпрому СРСР «Про преміювання за введення в дію Лисичанського хімкомбінату», згідно з яким премії отримали понад 320 осіб. Як було прийнято в той час (та й у всі часи, мабуть) не всі гідні були включені до того списку.

Але внесок у народження ЛХК трьох його керівників слід відзначити особливо.

Геннадій Іванович Вілесов

16 лютого є офіційним днем народження Сєвєродонецького «Азоту», цього дня 1951 року наказом міністра хімічної промисловості СРСР підприємство було введено в експлуатацію. І цей день є днем народження Геннадія Івановича Вілєсова, який народився 16 лютого 1909 року в селі Юсьва Солікамського повіту Пермської губернії. Цей збіг дуже символічний – більше Вілєсова для становлення «Азоту» та й Сєвєродонецька взагалі не зробила жодна інша людина.

Відомостей про дитинство Г. І. Вілєсова у відкритих джерелах майже немає. Повідомлялося, що його батьки були селянами-бідняками. У той же час нащадки Павла Бажова писали, що Вілєсов є онуком цього знаменитого уральського письменника. Їхнім родичом.

В інших джерелах про факт спорідненості Вілєсова та Бажова не повідомлялося, а різниця між роками народження Павла Бажова (якщо він дід) та Геннадія Вілєсова (якщо він онук) становить 30 років. Свій перший та єдиний шлюб Павло Бажов уклав у 1911 році. Тобто вже після того, як народився Вілєсов.

Тільки з 1929 року, коли йому виповнилося 20 років, факти біографії Г. І. Вілєсова можна відстежити по відкритих джерелах. Цього року він закінчив Уральський індустріальний технікум у Свердловську (Єкатеринбурзі) та був

направлений на роботу на Чорноріченський хімічний завод. Де почав працювати начальником зміни.

В 1928 році на цьому заводі було введено в дію перше в СРСР невелике виробництво синтетичного аміаку. Закуплене за кордоном.

Звідси у 1930 році Г. І. Вілєсова направили на курси до Московського хіміко-технологічного інституту. Де закінчивши річні курси, він отримав диплом інженера-технолога. Якщо це справді так, то Вілєсов не мав вищої освіти в сучасному розумінні. Але у нього був диплом про здобуття вищої освіти.

У 1931 році він повернувся на Чорноріченський хімічний завод, де працював до 1936 року спочатку начальником цеху, а потім головним інженером.

У 1937 році Г. І. Вілєсова призначили директором Кемеровського азотно-тукового заводу.

У 1938 році він був заарештований і два роки провів у в'язниці. А у грудні 1940 року був направлений на Лисичанський азотно-туковий комбінат на посаду начальника технічного відділу – заступника головного інженера.

Головним інженером цього комбінату в той час був Ілля Матвійович Барський, він же у 1941 році виконував обов'язки керівника підприємства. А Вілєсов був його заступником. Разом вони готували пуск підприємства (на привізному аміаку), який був запланований на третій квартал 1941 року. Натомість із серпня 1941 року вони разом організовували евакуацію обладнання комбінату в Губаху та в Березники. У жовтні 1941 року виїхали самі.

У 1941-1942 роках Г. І. Вілєсов був уповноваженим Наркомату хімічної промисловості СРСР, заступником директора Сталіногорського хімкомбінату. Сталіногорськ звільнили ще у 1941 році, і одразу розпочалася робота з відновлення підприємства. За цю роботу Вілєсова було нагороджено орденом «Знак пошани».

Постановою Раднаркому від 16 серпня 1941 року було вирішено збудувати Губахінський хімічний завод на базі коксового газу Губахінського коксохімічного заводу з використанням евакуйованого обладнання. Спочатку для цього планувалося використовувати обладнання Дніпродзержинського азотно-тукового заводу («Дніпроазот»), але його вивести не вдалося.

Аналогічним за технологією був Горлівський азотно-туковий завод, обладнання якого було вивезено до Губахи. Сюди ж було доставлено частину обладнання Лисичанського азотно-тукового комбінату.

Постановою Раднаркому №324 від 11 січня 1942 року, передбачалося запустити 1 чергу (на привізному аміаку) Губахінського хімзаводу до 1 жовтня 1942 року, і 2 чергу (з виробництвом аміаку) до 1 січня 1943 року.

У серпні 1942 року на завод на посаду директора був направлений Г. І. Вілесов, тут він працював до 1943 року. У місті Губаха діяльність майбутнього почесного громадянина Северодонецька оцінюють дуже високо.

Автор вважає за потрібне висвітлити деякі результати роботи Вілєсова у цьому місті, на які дослідники не звертали особливої уваги.

Взимку 1941-1942 року в Губаху приїжджали потяги з працівниками евакуйованих заводів та їхніми родинами. У тому числі, із працівниками Лисичанського азотно-тукового комбінату. Ті, хто приїхав, часто не мали необхідних речей та продуктів харчування. Але головне – їх нікуди було селити. Вони жили у бараках по 10–12 осіб у кімнаті. Навіть сім'я головного інженера будівництва Г. М. Курта тулилася на 15 квадратних метрах. У заводській їдальні по талонах відпускали по мисці перлової каші, заправленої конопляною олією.

За час, коли заводом керував Вілесов, у Губахі збудували бараки та гуртожитки для людей, котельню. Люди, які приїхали сюди в евакуацію, обживалися, залишалися тут на усе життя.

А ось завдання щодо термінів будівництва хімічного заводу виконано не було. Більше того, у 1943 році Донецька область була звільнена, і Раднарком прийняв рішення зупинити будівництво заводу в місті Губаха та реєвакуювати обладнання на Горлівський азотно-туковий завод. Благо, зусиллями (чи бездіяльністю) Вілєсова воно залишалося цілим, монтаж його не був розпочатий. У 1944 році Г. І. Вілесов був призначений директором Горлівського АТЗ, і вже в 1946 цей завод працював і видавав продукцію.

А люди, які у 1941 році приїхали у Губаху будувати новий хімічний завод – його збудували. З обладнання, яке у 1945 році почало надходити сюди з Німеччини в порядку репарацій.

У збройних силах Г. І. Вілесов не служив, але навесні 1945 йому було присвоєно звання полковника. У цьому званні він був відряджений до діючої

армії – до штабу Г. К. Жукова. Не він один, це була велика група фахівців, яких відрядили відповідні наркомати для підготовки рішень з репарації. Вони вивчали підприємства, які могли бути демонтовані та вивезені до СРСР,

Полковник Г. І. Вілесов, 1945 рік

визначали фахівців, котрих треба було вивести, знаходили технічну документацію. Вілесова відрядив Наркомхімпром. Результат його роботи – вивезені з Німеччини 20 тисяч вагонів обладнання німецьких хімічних заводів. Значна частина яких була розвантажена в Лисхімстрої.

У вересні 1946 року Г. І. Вілесов був призначений директором Лисичанського азотно-тукового комбінату. Який уже наступного року став Лисичанським хімічним комбінатом. Під керівництвом Вілесова підприємство було

збудовано, запущено в роботу, стало найбільшим хімічним підприємством СРСР.

Самою значною проблемою ЛХК у ті роки була навіть не повоєнна розруха і дефіцит найнеобхіднішого, а відсутність кваліфікованих кадрів. І будівельників, і експлуатаційників. І в 1950 році на комбінаті було створено відділ підготовки кадрів. Навчальні групи формувалися безпосередньо на підприємстві, вони відрізнялись від шкіл ФЗН тим, що навчали людей, які вже працювали на комбінаті. З роками відділ підготовки кадрів виріс до навчального центру, де працівники підприємства підвищували свою кваліфікацію.

У повоєнні роки керівні кадри залучалися на Лисичанський хімкомбінат виключно ззовні, це ті ж Вілесов, Ліфшиц, Гогін, Рабін. Але потім на підприємстві під керівництвом Вілесова запрацював кадровий ліфт, і далі перші керівники призначались виключно з членів трудового колективу комбінату.

Майбутній директор комбінату Валерій Єгоров розпочинав кар'єру з посади механіка аміачного виробництва ЛХК.

Наступний директор Віктор Кандела розпочинав трудову біографію на комбінаті з посади начальника зміни. А закінчував - на посаді начальника «Союзазоту».

Богдан Ліщина, який став директором комбінату у 1978 році, теж розпочав свою трудову біографію на комбінаті – на посаді майстра з ремонту обладнання у цеху виробництва метанолу.

Наступний директор Ігор Кармазін розпочинав роботу на комбінаті з посади начальника цеху ацетальдегіду, а його наступник Олексій Кунченко – з посади майстра з ремонту.

Головний інженер комбінату Віктор В'ячеславов розпочинав роботу на ЛХК з посади технорука газогенераторного цеху, а наступний головний інженер Іван Волохов – з посади майстра-оператора цеху промислового ацетилену.

Ще одна важлива особиста якість Г. І. Вілєсова - вміння бачити технічні перспективи галузі та постійна готовність впроваджувати нововведення. Це перейняли в нього й ті його колеги, які керували підприємством після нього. Багато виробництв, побудованих на ЛХК у п'ятдесяті-вісімдесяті роки, були вперше в СРСР запроваджені саме у Сєвєродонецьку. Це виробництва капролактаму, меланжу, піролізного ацетилену, великотоннажні виробництва аміаку та метанолу, солі АГ, окису германію тощо.

На ЛХК не просто займалися автоматизацією виробництв та використанням для управління процесами комп'ютерів, для цього на комбінаті був створений окремий спеціалізований підрозділ. Який швидко виріс, почав працювати на всю галузь. Після чого вийшов з-під опіки комбінату та став самостійним інститутом ВНДІУВМ. Від комбінату відокремились ВНДІХіммаш та ВНДІТБХП, тут були створені підрозділи, з яких розпочалися Сєвєродонецький завод склопластиків та Сєвєродонецький хіміко-металургійний завод.

До 1985 року Сєвєродонецьк перетворився з міста одного підприємства на місто з багатогалузевою економікою, з розвиненим машино- та приладобудуванням, став містом вчених та проектувальників. І в цьому є немала доля заслуги Геннадія Івановича Вілєсова.

Талант Вілєсова-керівника був безперечним, і в 1957 році його призначили начальником управління хімічної промисловості Ради народного господарства Ворошиловградського економічного адміністративного району (раднаргоспу), потім начальником управління хімічної промисловості Ради народного господарства Донецького економічного адміністративного

району. І заступником голови Української Ради народного господарства (Українського раднаргоспу). Раднаргоспи 50-60-х років — це була спроба регіоналізації економіки тодішнім керівником СРСР Микитою Хрущовим, передати важелі керівництва економікою зі столиці на місця.

В 1964 Хрущова зняли з посади першого секретаря ЦК КПРС, і епоха раднаргоспів закінчилася. 23 жовтня 1965 року Г. І. Вілесов був призначений міністром хімічної промисловості УРСР. Але і на посаді керівника раднаргоспу, і на посаді міністра Вілесов глибоко вникав у справи Сєвєродонецького хімкомбінату, сприяв розвитку підприємства та міста.

1969 року Вілесову виповнилося 60 років. У ті роки це означало обов'язковий вихід на пенсію. 12 січня 1970 року його звільнили з посади міністра.

З 1970 по 1973 роки Г. І. Вілесов був заступником директора міжнародної організації «Інтерхім» у НДР, у місті Галле.

Ще у 1963 році Г. І. Вілесов захистив кандидатську дисертацію, і останні десятиліття життя присвятив науці.

З 1975 року він був науковим консультантом Президії Академії наук України, заступником директора науково-інженерного центру «АКСО», науковим керівником Програми з розробки та випробування нових енерго- та ресурсозберігаючих процесів, екологічно безпечних агрохімікатів для сільського господарства та лісівництва, затвердженої урядом на 1994 -2001 роки.

Остання праця Г. І. Вілєсова була видана за кілька місяців до його смерті: у 1999 році видавництво «Компас» надрукувало його книгу «Збереження здоров'я та працездатності до 90 років (з особистого досвіду)». Допомагала писати цю книгу дружина Геннадія Івановича Віра Миколаївна Вілєсова-Авер'янова, з якою він прожив 66 років.

Помер Геннадій Іванович Вілєсов 17 травня 1999 року, похований у Києві на Байковому цвинтарі.

Г. І. Вілєсова було нагороджено двома орденами Леніна, трьома орденами Трудового Червоного Прапора, орденом «Знак Пошани», вісьмома медалями, Почесною Грамотою Верховної Ради України.

Визначила заслуги Геннадія Івановича Вілєсова і територіальна громада Сєвєродонецька: він був другим у списку людей (після Іллі Барського), яким

було присвоєно звання почесного громадянина Сєвєродонецька. Його ім'ям було названо одну з вулиць у новій частині міста.

Віктор Федорович Гогін

Народився В. Ф. Гогін 12 жовтня 1906 року у селі Олтухово Нижегородської губернії у сім'ї селянина. У 1924 році закінчив середню школу, після чого відділ народної освіти дав здібному учневі направлення на вступ до університету міста Горького (Нижній Новгород). Тут він навчався на хімічному факультеті.

У 1926 В. Ф. Гогін перевівся до Ленінградського технологічного інституту, отримав диплом інженера хіміка-технолога. У 1930 році для проходження військово-виробничої практики його направили на Юзовський (Донецький) азотний завод.

Віктор Федорович Гогін

Інформації про наступні 15 років його трудової діяльності у відкритих джерелах практично немає. Крім дуже стислих відомостей про роботу на Кам'янському азотно-туковому заводі (зараз «Дніпроазот») на посаді заступника головного інженера.

Це був перший азотно-туковий завод, спроектований у СРСР. У проєкті, виконаному інститутом «Гіпроазот», було багато помилок та недоліків. Будівництво у встановлений термін закінчено не було. І це було одним із пунктів обвинувального вироку директору заводу С. В. Пушку. Його заарештували у вересні 1936 року. Були й інші пункти звинувачення і 13 липня 1937 року С. В. Пушко розстріляли. У день проголошення вироку. Разом із директором було заарештовано й інші керівники заводу. На посади директора, головного інженера та заступника головного інженера були призначені інші люди. У тому числі В. Ф. Гогін на останню з перерахованих вакансій.

Згодом був заарештований і він. У 1984 році, незадовго до смерті, В. Ф. Гогін розповів журналісту, як це сталося (у перекладі): *«Я, знаєте, мав якось необережність вголос висловити особисту думку, коли суперечка зайшла про якість німецьких та вітчизняних конструкцій газгольдерів. Так от, я*

похвально відгукнувся про закордонні газонакопичувачі, а свої порівняв із собачим лайном, за це й опинився в підвалі НКВС».

У березні 1945 року розпочався демонтаж та вивіз до СРСР за репараціями обладнання німецьких хімічних заводів. І хіміків-технологів із СРСР командировали на вже окуповані РСЧА території Німеччини знайомитися з ними. В. Ф. Гогін побував у Польщі (німецька Верхня Сілезія була включена до складу Польщі за підсумками війни), Чехії та Німеччини.

У серпні 1945 року В. Ф. Гогін був направлений на Лисичанський азотно-туковий комбінат на посаду головного інженера. Директором у цей час був І. Г. Степаненко. У жовтні 1945 директором був призначений П. Г. Садовський, а в серпні 1946 року Г. І. Вілесов.

У 1948 році на будівництво Лисичанського хімічного комбінату на посаду головного інженера був направлений А. Е. Ліфшиц, а В. Ф. Гогін був призначений заступником директора комбінату з будівництва.

У 1957 році його було призначено директором Лисичанського хімічного комбінату, на цій посаді він пропрацював 11 років. Це було часом автоматизації хімічних виробництв ЛХК. Якщо у 1958 році тут був лише один автоматизований цех, то у 1965 році їх було вже 25. Рада Міністрів СРСР постановою від 11 січня 1962 року віднесла Сєверодонецький хімічний комбінат до зразково-показових підприємств хімічної промисловості за рівнем комплексної механізації та автоматизації.

Роки, коли «Азотом» керував В. Ф. Гогін, були часом особливих досягнень у озелененні території підприємства та міста. У цей час з'явився вислів «Сєверодонецьке диво» - так називалася експозиція Сєверодонецька на міжнародній природоохоронній виставці в Ерфурті. Місто, колись побудоване на безплідних пісках, перетворилось на місто дерев та квітів.

Чисельні об'єкти соціального призначення, побудовані у Сєверодонецьку безпосередньо хімічним комбінатом у сорокових-шістдесятих роках – це й особистий вклад Гогіна у розвиток Сєверодонецька.

28 травня 1966 року Віктору Федоровичу Гогіну було присвоєно звання Героя Соціалістичної праці з врученням ордена Леніна та золотої медалі «Серп і молот». Раніше він уже був нагороджений орденом Леніна та орденом Трудового Червоного Прапора.

А ось оцінка заслуг В. Ф. Гогіна територіальною громадою
Сєверодонецька ще попереду.

У віці 62 років В. Ф. Гогін залишив посаду директора Сєверодонецького
хімічного комбінату і переїхав до Києва, де працював у Всесоюзному
науково-дослідному інституті хімічної промисловості.

В. Ф. Гогін помер 08 жовтня 1984 року, похований на Байковому
цвинтарі у Києві.

Петро Самойлович Рабін

П. С. Рабін пропрацював на «Азоті» з вересня 1947 року по вересень

Петро Самойлович Рабін

1998 року на одній посаді – головного
енергетика. А його загальний трудовий стаж
склав 70 років. І це були продуктивні роки: у
списку людей, які, за оцінкою автора, зробили
найбільший внесок у становлення міста
Сєверодонецьк, у Рабіна мабуть шостий рядок.
Після Вілесова, Барського, Новікова, Гогіна та
Мірошніченка.

Народився Петро Самойлович Рабін у
місті Олександрія Кіровоградської області 18
вересня 1908 року. Його батько до та після
революції 1917 року працював головним

бухгалтером, а мати була домогосподаркою. У
1926 році П. С. Рабін здобув середню освіту. У ті роки це називалося 2-м
ступенем трудової школи. Потім були два роки навчання у профтехшколі.

З вересня 1928 року по січень 1930 року П. С. Рабін працював
стругальником по металу на Крюковському вагонобудівному заводі. Сьогодні
це місто Кременчук. Окрім робочих навичок у нього виявились чималі
організаторські здібності, і його обрали членом бюро Крюковського МК
ЛКСМУ (міського комітету лєнінської комуністичної спілки молоді України).
Потім він обійняв посаду завідувача культурно-промислового відділу МК
ЛКСМУ.

У вересні 1930 року П. С. Рабін почав навчання на вечірньому відділенні
електротехнічного факультету Дніпропетровського інституту інженерів

залізничного транспорту. А вдень знову працював стругальником, тепер на Дніпропетровському заводі №79. Але вже з грудня 1930 року був призначений завідувачем конструкторського бюро цього заводу. На цій посаді він пропрацював до липня 1932 року.

А потім у П. С. Рабіна почався кар'єрний калейдоскоп:

- з червня до серпня 1932 року він начальник відділу технічного контролю дніпропетровського заводу «Спартак»;
- із серпня 1932 по вересень 1933 року – помічник голови Дніпропетровської міської ради;
- з вересня 1933 по серпень 1934 року – референт президії Дніпропетровського облвиконкому;
- з вересня 1934 по липень 1935 року – студент п'ятого курсу денного факультету інституту інженерів залізничного транспорту (це був час дипломування);
- з липня по листопад 1935 року – працював помічником начальника дистанції колії Пермської залізниці, куди потрапив за розподіленням;
- з листопада 1935 по листопад 1936 - військова служба в Новоборисові;
- з листопада 1936 по грудень 1936 року – інженер-куратор Дніпродзержинського азотно-тукового заводу (ДАТЗ);
- з січня 1936 по травень 1937 року – начальник електромонтажного цеху ДАТЗ;
- з травня 1937 по червень 1939 - заступник головного енергетика ДАТЗ;
- з червня 1939 по лютий 1940 року – головний енергетик управління капітального будівництва ДАТЗ;
- з лютого 1940 по серпень 1941 - головний енергетик ДАТЗ;
- у серпні-вересні 1941 року П. С. Рабін разом із підприємством евакуювався з Дніпродзержинська (Кам'янського) до Губахи. Де був призначений головним енергетиком Губахінського азотно-тукового заводу;
- у грудні 1942 року був призначений секретарем Губахінського міськкому партії з промисловості;
- з листопада 1943 по лютий 1945 року працював старшим інженером-енергетиком «Главазоту».

Тож за перші 17 років трудової діяльності П. С. Рабін побував на 18 різних посадах у 7 різних містах.

Натомість наступний, головний етап життя Петра Самойловича Рабіна був пов'язаний із одним містом, Сєверодонецьком. Хоча почався він далеко від Лисхімстрою, у німецькому місті Лойна, у землі Саксонія-Анхальт. Свого часу корпорація «IG Farben» побудувала там велике хімічне підприємство, на якому виготовлялася третина аміаку, що випускалась у Німеччині. У 1945 році частину цього заводу було демонтовано та вивезено на промисловий майданчик Лисичанського азотно-тукового заводу в порядку репарацій.

П. С. Рабін був головним енергетиком команди з демонтажу з лютого 1945 по вересень 1945 року. У вересні 1945 року він повернувся за місцем основної роботи в «Главазот». Але у березні 1946 року його знову повернули до Лойна. І призначили директором теплоелектростанції хімічного заводу «Лойна-Верке» радянського акціонерного товариства мінеральних добрив.

З 1946 року СРСР почав стягувати репарації без демонтажу заводів. Обладнання залишалося на місці, на ньому працювали німецькі робітники, але право власності на нього переходило до радянських акціонерних товариств, які для цього спеціально створювалися. В СРСР відправлялася вироблена тут продукція – як репараційні платежі. Ось на такому АТ і працював Рабін у 1956–1957 роках.

У вересні 1947 року П. С. Рабін був призначений заступником головного інженера - головним енергетиком ЛХК. І залишався на цій посаді до 1998 року.

У перші роки після призначення на посаду в Лисхімстрої він відповідав за будівництво Сєверодонецької ТЕЦ, перша черга якої будувалася з привезеного з Німеччини обладнання. Демонтажем якого Рабін керував у Лойна.

На початку 1955 року будівництво першої черги Сєверодонецької ТЕЦ було завершено. І у другому півріччі її вивели з підпорядкування ЛХК та передали до «Донбасенерго».

У 1958 році до Сєверодонецька «прийшов» природний газ. Виробництво аміаку на Лисичанському хімкомбінаті було переведено з коксу на газ, почали переводити на природний газ комунальний сектор. А ось керівництво ТЕЦ переходити з вугілля на газ відмовлялося. Головним «штовхачем» став П. С. Рабін, який домігся прийняття такого рішення, з'їздивши до столиці. Атмосферне повітря у Сєверодонецьку стало помітно чистішим.

Великим досягненням Рабіна вважають використання на очисних спорудах хімкомбінату біологічної очистки, перша черга якої запрацювала у 1963 році. Вона постійно вдосконалювалася, і остання, четверта черга, була введена в дію в 1988 році. На цих спорудах очищалися як стічні води «Азоту», так й міські каналізаційні стоки.

«Азотівське» біологічне очищення стічних вод неодноразово удостоювалася нагород на ВДНГ, був нагороджений трьома медалями ВДНГ і сам П. С. Рабін.

Ще одне велике досягнення головного енергетика – широке використання на підприємстві водооборотних циклів. Він ініціював також створення БМУР – будівельно-монтажного управління з ремонту та реконструкції. Яке займалося ремонтом градирень. Все це дозволило в багато разів зменшити споживання води на технологічні потреби.

Цех водопостачання з ініціативи Рабіна було поділено на два окремих підрозділи – зовнішнього водопостачання та оборотного водопостачання. З ремонтних служб цехів водопостачання було організовано ЦЦР-5, який займався ремонтом підземних комунікацій. Рабін ініціював створення на «Азоті» водозабірної служби – насамперед для обслуговування водозаборів.

Для великотоннажних виробництв аміаку потрібна була хімічно чиста вода, і служба головного енергетика займалася створенням спеціального цеху ХПВ.

На комбінаті було створено цех централізованого ремонту електроустаткування, який здійснював ремонти вибухозахищеного та високовольтного обладнання. Що дало змогу ремонтувати таке обладнання без підрядників. Тобто швидше та дешевше.

Тролейбусний рух у місті Сєвєродонецьк створювався значною мірою силами «Азоту», і П. С. Рабін займався будівництвом силових підстанцій.

Завдяки йому на дачних ділянках «Азоту» з'явилася вода для поливу. Як і в садівництві в районі озера Вовче.

Досягнення Петра Самойловича Рабіна були відзначені орденом «Трудового Червоного Прапора», орденом «Знак Пошани» та десятьма медалями. Він мав звання «Почесний хімік СРСР», «Відмінник соцзмагання Наркомхімпрому», «Відмінник хімічної промисловості СРСР», «Заслужений енергетик УРСР». Був лауреатом премії Ради міністрів СРСР.

Відзначила його і територіальна громада міста, яка присудила йому звання «Почесний громадянин Северодонецька».

Петро Самойлович Рабін помер 30 березня 2000 року, похований на северодонецькому цвинтарі на алеї Слави.

Глава 19. Повоєнне відновлення селища Лисхімстрой

Перші повоєнні роки СРСР називалися відновлювальним періодом, а четверта п'ятирічка – п'ятирічкою відновлення. У селищі Лисхімстрой відновлення розпочалося не з промислових об'єктів, а з соціальної інфраструктури. Відновлювалися житлові будинки, збудовані до війни, будувалися нові на місці тих, які відновленню не підлягали. Будувалися бараки. Відновлювалися об'єкти соціальної інфраструктури.

До кінця 1946 року житловий фонд становив 27 тисяч квадратних метрів капітального житла та 8,9 тисяч квадратних метрів житла тимчасового. У селищі працювали магазин, школа, дитячий дошкільний заклад, хлібозавод.

Було відновлено клуб (майбутній палац піонерів), яким опікувалася

Клуб будівельників (з 1964 року палац піонерів)

профспілкова організація тресту «Лисхімпромбуду» - «Постройком». У газеті «Вперед» від 5 грудня 1947 року у статті «Творча робота нашого клубу» Михайло Добриниченко написав: *«Клуб будівельників Лисхімкомбінату своїм чудовим оформленням та затишком приваблює безліч відвідувачів. Тут є бібліотека, яка налічує 6000 книг, є*

читальна зала». Навряд чи у більшості людей ставлення до цієї будівлі було настільки захопленим, враховуючи, що вона була без стелі. Але саме в ньому у северодончан з'явилася «художня самодіяльність» та перший літературний гурток.

Влітку 1946 року було створено вузол зв'язку, у якому була телефонна станція на 100 номерів та радіовузол. До останнього було приєднано 500

абонентів – у ті роки провідне радіо було основним джерелом інформації для переважної більшості жителів СРСР.

У червні 1946 року головою виконкому Лисхімстроївської селищної ради став Кривсун Олександр Єфремович, він працював на цій посаді до березня 1953 року. Його вклад в розвиток селища був суттєвим, при ньому селище і вулиці селища отримали свої назви.

У квітні 1953 року виконком Сєверодонецької селищної ради очолив Волков Петро Дмитрович, його повноваження тривали до березня 1955 року.

5 грудня 1947 року побачив світ перший номер газети «Вперед» - багатотиражки тресту «Лисхімпромбуд». На жаль, у 90-ті роки архів контрольних екземплярів цієї газети було для міста втрачено. Останній редактор газети так і не знайшов, хто б узяв цей архів на зберігання. Так було загублено чималу частину унікальної інформації про історію міста.

Відновлення та розвиток медичних закладів селища.

Ще у 1944 році в селищі було відновлено лікарську дільницю.

А в 1946 році тут відбудували будівлі амбулаторії, пологового будинку, терапевтичного відділення, була створена стоматологічна служба.

На жаль, у 1946 році в Лисхімстрої була епідемія черевного й висипного тифу, яким перехворіла більшість жителів. Були випадки захворювання на малярію, у тому числі - летальні випадки.

Основною причиною несприятливої інфекційної обстановки була велика скупченість людей через недостатню кількість житла. Але були й інші причини, пов'язані з незадовільним станом комунального господарства. У сорокові роки водогін був підведений у всі будинки та бараки, але каналізації у селищі не було. Потреби люди справляли у туалетах із вигрібними ямами. У селищі не було організовано вивезення сміття, і його збирали та закопували у дворах.

Ще одна причина високої захворюваності – люди були ослаблені через погане харчування. У 1946-1947 роках схід України був районом чергового голоду.

Поліклініка, побудована у 1948 році

У 1948 році в селищі були введені в дію поліклініка та дві будівлі для стаціонарних хворих. В одному розташовувалося пологове та дитяче відділення, у другому – ліжка терапії, хірургії, гінекології, офтальмології та фтизіатрії.

Нова поліклініка, 1953 рік

У 1953 році розпочався прийом хворих у триповерховій будівлі поліклініки (нинішня стара будівля поліклініки на вулиці Сметаніна), в ній також розміщувалася станція швидкої допомоги та

водолікарня. У цьому ж році було введено в дію двоповерхову будівлю акушерсько-гінекологічної служби (старий пологовий будинок), відкрилося протитуберкульозне відділення на 25 ліжок.

Якість медичної допомоги покращилася, але епідеміологічна обстановка залишалася складною, інфекційні захворювання в Северодонецьку були поширені аж до кінця 50-х років.

У п'ятдесяті роки у селищі було прокладено каналізацію. Але проектувальники не врахували високі темпи зростання чисельності населення, і вона виявилася перевантаженою. У 1958 році, коли в місті стався спалах захворювання на дизентерію, проблему намагалися вирішити шляхом зменшення подачі води в житловий сектор. Через це проблема з інфекційними захворюваннями лише погіршилося, оскільки у частині квартир на верхніх поверхах почала пропадати вода.

Проблеми зі здоров'ям населення загострювалися також через шкідливий вплив викидів хімічних речовин в атмосферу міста цехами комбінату.

Але що стосується медичних закладів, то в 1954 році вони були в основному створені, а територія лікарняного містечка на вулиці Парковій (Сметаніна) була забудована кількома лікарняними корпусами, площа яких цілком відповідала чисельності населення.

Відновлення та розвиток системи освіти

Ще в 1944 році було частково відновлено довоєнну споруду школи №1, яка знаходилась між майбутніми вулицями Танкістів та Жовтневої (Юності), на місці нинішньої школи №2. У 1945 році було відновлено всю будівлю цієї школи. Це три бараки, розташовані буквою П. 1 вересня 1945 року в ній вже навчалися 500 учнів. Які, через брак класних кімнат, навчалися у 3 зміни. Мовою викладання у школі була російська.

Наступного року в селищі почали будувати другу школу, це була капітальна двоповерхова цегляна будівля, яка у майбутньому мала адресу вулиця Леніна (бульвар Дружби Народів), 17. Вона прийняла перших школярів 1 вересня 1947 року. Але спочатку навчальний процес у ній проводився лише на першому поверсі, оскільки на другому поверсі жила табірна охорона.

З 1 грудня 1948 року в цій будівлі почала працювати і вечірня школа для дорослих (лікнеп).

Після закриття табору військовополонених школа №2 зайняла обидва поверхи будівлі та стала десятирічною. Офіційно вона була українською, проте викладання більшості предметів у ній велося російською мовою.

Наприкінці вісімдесятих років цей будинок займали відділ освіти (ГОРОНО) та міжшкільний навчально-виробничий комбінат (МУПК).

1 вересня 1950 році за адресою вулиця Горького, 2 відкрилася школа №3. Її будівля була такою самою, як і будівля

Школа №2, 1950 рік

школи №2. Але знаходилась у цьому будинку школа недовго, вже у 1954 році її перевели до нового чотириповерхового будинку на вулиці Леніна (бульварі Дружби Народів), 47. Тепер там школа №10. А у будівлі по Горького, 2 розмістили ремісниче училище №2, яке у майбутньому стало професійно-технічним училищем №23.

В 1954 році змінила адресу школа №1, яка переїхала у чотириповерхову будівля на вулиці Польова (проспект Хіміків), 7. А в старій, відновленій після війни будівлі школи на вулиці Жовтневій (Юності), відкрилася школа №4.

Таким чином, у 1954 році у Северодонецьку працювали вже чотири школи. Дві з яких розміщувалися у чотириповерхових будинках.

Перший северодонецький аеродром

1 травня 1948 року з новоствореного летовища селища Лисхімстрой злетів перший літак, це був Як-12. Знаходився аеродром на східній околиці

Будівля аеродрому під час весняної повені

села Новосиротине, навпроти нинішніх аміачних виробництв 1-А та 1-Б. Злітна смуга була ґрунтова, до того ж вона знаходилася на заплавах земель Сіверського Дінця. І іноді (але не щороку) під час розливу злітну смугу заливали паводкові води. Служби аеродрому

розташовувалися в архітектурно доволі цікавій будівлі.

Аеродром створили для оперативного управління будівництвом ЛХК, тут за директором тресту «Лисхімпромбуд» був закріплений літак П-2 з пілотами. Але пізніше з цього аеродрому літаками Ан-2 виконувались регулярні пасажирські рейси у Ворошиловград (Луганськ). Іноді на аеродромі організовували повітряні екскурсії на тому ж Ан-2, на ці повітряні прогулянки пасажирські рейси у Ворошиловград (Луганськ). Іноді на аеродромі організовували повітряні екскурсії на тому ж Ан-2, на ці повітряні прогулянки був великий попит. Адже в ті роки не багатьом людям пощастило хоча б один раз політати літаком.

Генеральний план селища 1948 року

Перший генеральний план селища було розроблено харківським інститутом «Діпромісто» ще у 1939 році, але реалізувати його завадила війна. У 1948 році цей інститут називався «Укрміськбудпроект», він розробив новий Генеральний план селища Лисхімстрой. По ньому у 1968 році в селищі мали побудувати 50 житлових кварталів, а чисельність населення мала досягти 45 тисяч осіб. За планом належало побудувати 5 шкіл, технікум, школу ФЗН, новий клуб хіміків, парк культури та відпочинку площею 70 гектарів.

Місто проектувалося до забудови кварталами площею від 3,5 до 7 гектарів, ширина вулиць була 25-30 метрів, і лише центральна (на той час) мала ширину 50 метрів та планувалася із зеленими зонами.

Не можна сказати, що будівництво соціальних об'єктів відбувалося строго за Генпланом – у селищі було збудовано багато такого, що ним передбачено не було. Але планувальних рішень будівельники в цілому дотримувалися. І селище забудовувалось строго прямокутними кварталами. Завдяки цьому Северодонецьк — це місто прямих вулиць та зручного для жителів планування.

Генплан 1948 року передбачав, що селище буде забудовуватись вздовж вулиці Леніна (бульвару Дружби Народів) до вулиці Донецька. Посередині житлової забудови мав з'явитися проспект, який розділить місто приблизно на дві рівні частини. У майбутньому цей проспект назвуть Радянським (Центральним).

Забудова селища

Сергій Каленюк опублікував план Северодонецька 1950 року, який дає загальне уявлення, як виглядало селище у той час. В основному було завершено забудову 13 кварталів, які обмежувалися нинішніми вулицями Сметаніна, Першотравнева, Енергетиків та Богдана Лищини. До 1950 року включно у Северодонецьку будували двоповерхові будинки із силікатної цегли чи шлакоблоку.

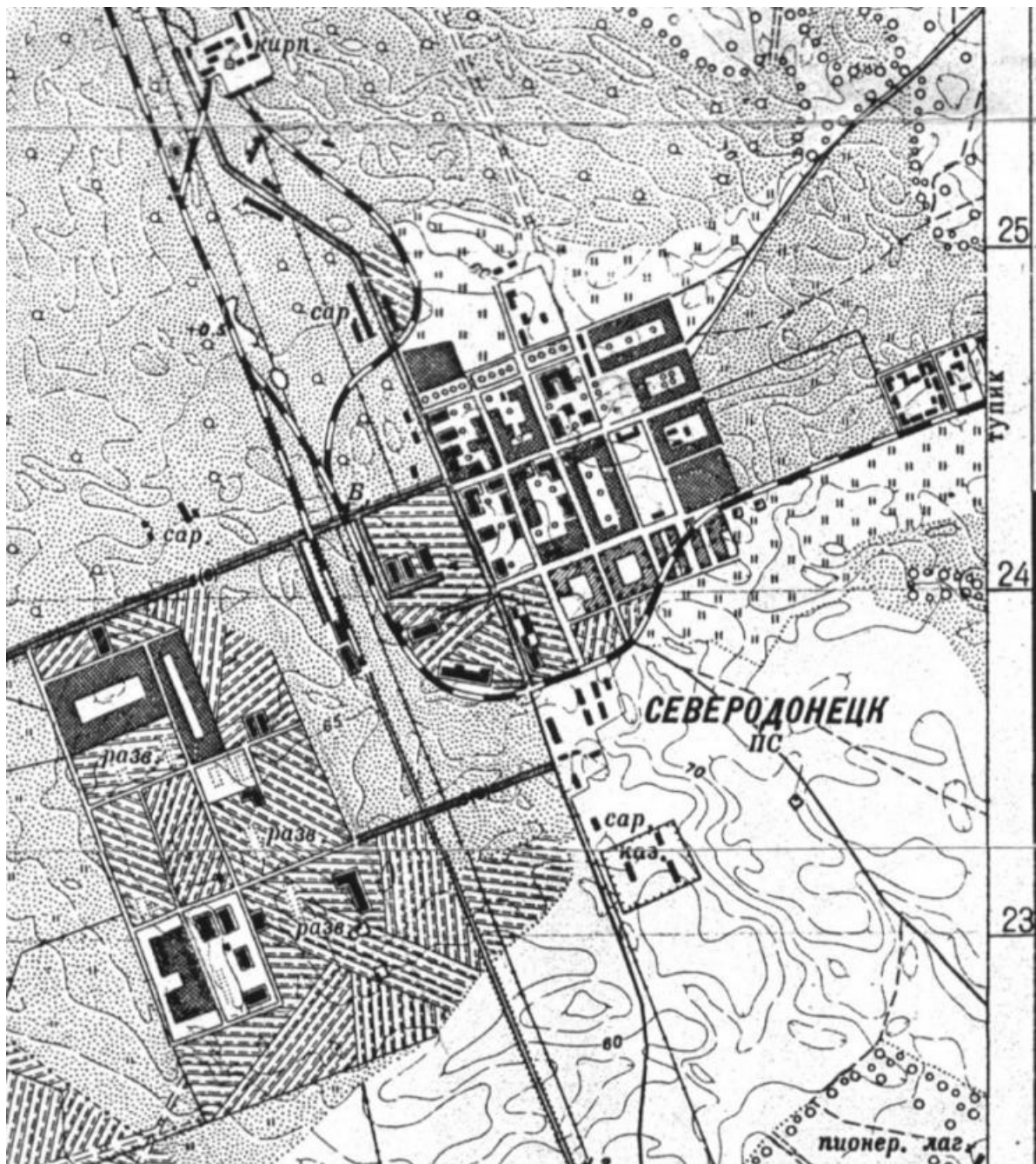
На північ від вулиці Сметаніна була розташована територія лікарні, на ній у 1950 році було лише чотири будівлі.

Між майбутніми вулицями Енергетиків, Партизанською та Гоголя вже існувало кілька десятків будинків котеджного типу. Їх на плані 35.

У кварталі №3, на нинішній вулиці Богдана Лищини, була лише одна споруда - будівля ВОХР.

Ще південніше, у нинішньому кварталі №4, на плані нанесено гуртожиток №16 монтажників та шість будівель баракового типу. Це робоче селище Південне. У ньому, мабуть, селили сім'ї монтажників.

Ще далі вздовж майбутньої вулиці Богдана Лищини, у сьогоdnішньому кварталі №6, показано огорожену територію з трьома спорудами всередині

та написом «каз». Ці казарми всередині огороженої території - ймовірно, виправно-трудова колонія або її підрозділ. Під час складання цього плану чи до того у цих еказармах утримувалися радянські в'язні, яких використовували на будівництві селища та комбінату.

Ще одна огорожена територія з великою кількістю бараків показана на території сучасних кварталів 28, 28-А, 29, 29-А – це табірне відділення для військовополонених. У ньому, після 1949 року, мабуть утримували радянських в'язнів. До цього табору було прокладено залізницю, яка огинала будівлю ВОХР і потім проходила майбутньою вулицею Енергетиків.

Між цим табором та вулицею Першотравневою показано велику огорожену територію, на якій споруди не показані. Це територія житлової забудови, де працювали військовополонені та ув'язнені. У різні роки, але разом із будівельниками тресту «Лисхімпромбуд». Є зрозумілим, чому на цій території на плані не були показані споруди.

На території Лисичанського хімічного комбінату на плані вказані руїни довоєнного азотно-тукового комбінату та кілька нових будівель.

На північ від житлової забудови показано завод силікатної цегли. А ось заводу ЖБВ на плані немає. Хоча у 1950 році він вже існував. Відсутні й райони одноповерхової забудови в адміністративному містечку та на північ від лікарень.

Як писав Семен Чернов у своїй книзі «Мій тернистий шлях», у серпні 1948 року вулиця Першотравнева розділяла житлову та табірну зони селища. З одного боку вулиці були житлові будинки, а з іншого – огороження із колючого дроту. І вежі з автоматниками. Контрольно-пропускний пункт був розташований на майбутньому перехресті бульвару Дружби Народів та вулиці Першотравневої.

Клуб хіміків, 1952 рік. За вулицею видно будівлю школи №1

У 1948 році почалося будівництво клубу хіміків. Через два десятиліття він стане клубом заводу склопластиків (СЗС), а потім будівлею театру. Будівництво клубу було закінчено до 1 травня 1952 року.

Клуб будувався за типовим проектом, але скульптор Валентин Пухальський, який проживав у Сєверодонецьку, за допомогою ліпнини та інших елементів декору зумів надати йому неповторного вигляду. Тоді ж з'явився перший (якщо не брати до уваги парк) у Сєверодонецьку фонтан – перед цим клубом. Так сформувався оригінальний архітектурний куточок міста, гідний стати пам'яткою архітектури.

З 1937 року центром селища була ділянка вулиці між «Будинком проектів» (будівлею, де розміщувалася дирекція комбінату, адреса бульвар

Дружби Народів, 8) та магазином (майбутнім магазином «Космос», бульвар Дружби Народів, 10).

Після закінчення будівництва клубу хіміків сформувався новий центр селища. Це площа між клубом хіміків та будівлею школи №2. Через дорогу (майбутню вулицю Танкістів) від школи №2 було розташоване правління тресту «Лисхімпромбуд» (сучасна адреса бульвар Дружби Народів, 14), а через дорогу від будівлі клубу хіміків – будинок дитячих ясел (у майбутньому будівля міського суду).

Тоді центром населеного пункту зазвичай було місце, де проводилися різні урочисті заходи. На кшталт першотравневих та листопадових демонстрацій. Першим масовим заходом у новому центрі селища був березневий мітинг 1953 року, присвячений смерті І. В. Сталіна.

На місці перших бараків, зданих в експлуатацію 29 квітня 1934 року і зруйнованих у роки війни, було збудовано готель із кількома десятками маленьких кімнат. У майбутньому будівля була переобладнана під гуртожиток ЛХК, його адреса вулиця Богдана Лищини, 7.

Поруч із готелем була побудована громадська лазня (вулиця Богдана Лищини, 11). В ній було кілька кімнат з ванними кімнатами, душові кімнати і два басейни. У тридцяті роки на цьому місці вже була громадська лазня, але її було зруйновано під час війни.

Наприкінці 1948 року розпочалася забудова мікрорайону Щедрищеве. Виконком селища Лисхімстрой виділяв охочим збудувати приватне домоволодіння по 0,09 га землі в цьому урочищі.

У 1949 році в Лисхімстрої було збудовано 10 двоповерхових будинків.

У 1950 році дорога на Лисичанськ через Павлоград ще не була відновлена до довоєнного рівня. З трьох заплавних мостів другий залишався зруйнованим. У Сіверському Дінці стирчали з води опори довоєнного дерев'яного мосту, спаленого у липні 1942 року. Ближче до залізничного вокзалу було обладнано наплавний міст, який не працював під час повені. Тоді користалися поромною переправою. Крім того, людей за невелику оплату перевозили човнярі, цей промисел тоді був поширений на Сіверському Дінці від села Шипилівка до села Біла Гора.

У 1950 році в селищі вже був спортзал, а 1 травня 1951 року було відкрито стадіон «Хімік».

Стадіон «Хімік», п'ятдесяті роки

З 1951 року Северодонецьк почали забудовувати триповерховими будинками. У майбутньому ці будинки називатимуть «сталінками», вони високо цінувалися у місті, оскільки тут були квартири великої площі та з високими стелями.

У травні 1951 року збудували водонапірну вежу, яка як водонапірна вежа ніколи не працювала.

У 1951 році забудова вздовж вулиці Леніна (бульвара Дружби Народів) досягла площі Радянської (Миру). У тому ж році на перехресті вулиць Леніна (бульвара Дружби Народів) та Первомайської було встановлено перший у Северодонецьку пам'ятник – погруддя Леніна роботи члена спілки художників СРСР В. І. Пухальського. Цей бюст було знесено у 2014 році.

У 1953 році був забудований квартал котеджів на вулиці Ломоносова, задуманий як адміністративне містечко. У котеджі №4 цього містечка оселився Геннадій Вілєсов.

Адміністративне містечко на вулиці Ломоносова

Напередодні 7 листопада 1953 року почали заселяти перший із чотирьох будинків, які обрамляли площу Миру – архітектурну перлину Северодонецька. Це будівля у стилі сталінського ампіру, з гастрономом на першому поверсі.

Від нього у бік стадіону вже було збудовано двоповерховий будиночок, який займав виконком селищної ради. В одній з кімнат цієї будівлі працював РАГС, де реєструвалися шлюби, народження та смерті.

Житлові будинки на центральній площі, 1953 рік

У 1954 році було завершено будівництво будівлі громадських організацій, куди переїхала селищна рада. А будинок, що звільнився, зайняв щойно створений селищний відділ КДБ (комітет державної безпеки). За 10 років цей будинок займе редакція міської газети «Комуністичний шлях».

Селищний ринок у Лисхімстрої/Северодонецьку був розташований на розі вулиць Свердлова (Енергетиків) та Жовтневої (Юності). Головний вхід був з боку вулиці Свердлова (Енергетиків), безпосередньо в критий зал - це була довгенька одноповерхова будівля, розташована вздовж вулиці Жовтневої. У ньому були м'ясні та молочні ряди. Але більшість торгуючих розміщувались на відкритому майданчику, за огорожею ринку. Від вулиці Свердлова (Енергетиків) її відділяв паркан, що простягався від критого залу ринку до будівлі клубу будівельників (майбутнього палацу піонерів). А від вулиці Жовтневої (Юності) ринок відокремлював критий зал.

У шістдесяті роки на цьому ринку торгувала бабуса автора, Светікова Параска Андріївна. Вона в'язала і продавала авоськи, які мали попит у людей, які прийшли на ринок. Офіційно вона ніколи ніде не працювала і отримувала пенсію за померлого чоловіка – учасника війни. 24 карбованця. Пенсія її сестри-інваліда складала 10 карбованців. Але без діла вони не сиділи і поповнювали свій бюджет нехитрим промислом.

Неподалік від ринку, поблизу перехрестя вулиць Свердлова (Енергетиків) та Заводської (Богдана Лищини), на початку п'ятдесятих була автобусна зупинка. Невелика дерев'яна будка, від якої можна було уїхати в Лисичанськ чи в Рубіжне. Трохи далі, на вулиці Заводська (Богдана Ліщини), була зупинка робочого поїзда. Яким можна було доїхати до станції Рубіжне. Робочий поїзд – це залізнична платформа, на якій пасажири їхали стоячи, та паровоз.

На початку п'ятдесятих років у Северодонецьку ввели в дію новий хлібозавод, який розміщувався у цегляному триповерховому будинку. Побудованому поруч з пекарнею, яка працювала (з перервою) з 1934 року. Згодом, після будівництва нового хлібозаводу на вулиці Гагаріна, цей будинок передали під підприємство «Тепломережа».

Перший хлібозавод селища Лисхімстрой

Валентин Ілліч Пухальський

До середини п'ятдесятих років у Северодонецьку сформувалася вулиця, яка є архітектурною окрасою міста. Тоді це була вулиця Леніна, згодом перейменована на бульвар Дружби Народів. Середня частина цієї вулиці (включаючи центральну площу) – це будинки в одному архітектурному стилі і водночас кожен будинок відрізняється від інших. Крім того, на них багато елементів декору, що додатково надає кожному будинку індивідуальність. Усю цю вулицю можна було б визнати пам'ятником архітектури, але такими було визнано лише кілька об'єктів на цій вулиці.

Усі архітектурні прикраси цієї вулиці створені одною людиною, Валентином Іллічем Пухальським.

Пухальський народився в Берестове-Богодухівському руднику, поблизу Юзівки (Донецька), у родині гірничого інженера, 12 серпня 1887 року. Закінчив Ізюмське реальне училище. Потім навчався у Вищому художньому училищі при академії мистецтв у Петербурзі. Дипломна робота Пухальського здобула другу державну премію.

У 1930 році Пухальський працював у майстерні наочних посібників Сталінського (Донецького) індустріального інституту.

Потім робив у Харкові, у медичному інституті, у майстерні наочних посібників. У 1938 році під його керівництвом було створено знаменитий анатомічний музей, експонатами якого користуються студенти-медики.

Брав участь у відновленні Варшави, за що його репресували.

З 1946 року викладав у Донецькому архітектурному мистецькому училищі №26.

У 1949 році директор тресту «Лисхімпромбуд» Петро Новіков запросив Пухальського на роботу в Лисхімстрой. У селище він приїхав не сам, а з групою своїх учнів – скульпторів, художників, червонодеревників.

У 1950 році на території силікатного заводу було створено студію архітектурних прикрас. Яка зробила значний внесок у формування зовнішнього вигляду міста.

Одне з головних досягнень Пухальського у Сєверодонецьку – декор ліпниною будівлі збудованого у 1952 році клубу хіміків. Це шишки, які вінчають будівлю, оздоблення пілястр та карнизів. Завдяки цьому побудована за типовим проектом будівля згодом була визнана пам'яткою архітектури.

Інша спадщина Пухальського у Сєверодонецьку: барельєф на фронтоні будівлі музичної школи №1 та медальйони на будівлі поліклініки №1.

У п'ятдесяті роки багато творів студії архітектурних прикрас було розміщено у парку культури та відпочинку, це численні скульптури, вазони для квітів, фонтани, колонада на вході до парку. Але вони не збереглися (крім напівзруйнованої колонади).

Пухальський виготовив перші пам'ятники, встановлені у Сєверодонецьку: Йосипа Сталіна та скульптурну групу «Ленін та Сталін у Горках» у міському парку, погруддя Леніна на перехресті вулиць Леніна (бульвару Дружби Народів) та Першотравневої. Вони також не збереглися.

Помер Валентин Ілліч Пухальський 14 січня 1981 року на 94-му році життя.

25 травня 2012 року у Сєверодонецьку на будинку, де мешкав скульптор, відбулася урочиста церемонія відкриття меморіальної дошки. Це будинок 28 по бульвару Дружби Народів.

Глава 20. На географічній мапі з'явився Сєверодонецьк

У 1950 році на географічній карті з'явилося селище Сєверодонецьк. І у цієї події була своя передісторія.

26 жовтня 1938 року указом Президії Верховної Ради України селище хіміків отримало назву «робоче селище Лисхімстрой Лисичанського району». Ця назва влаштовувала керівництво Лисичанського району, але мало пасувала населеному пункту. Оскільки вона є скороченою назвою об'єкта будівництва – Лисичанське хімічне будівництво (Лисичанское химическое строительство).

У повоєнні роки зміною назви селища зайнявся орган, до компетенції якого і має входити питання найменування населеного пункту – орган місцевого самоврядування. У довідці, яку підготував виконком Лисхімстройської селищної ради у 1947 році, повідомлялося (російською):

«В части названия города, у трудящихся имеется ряд предложений, как-то:

- 1. Донецк;*
- 2. Красно-Донецк;*
- 3. Северо-Донецк;*
- 4. Ново-Лисичанск;*
- 5. Светлоград».*

Довідку підписали голова виконкому Кривсун та секретар виконкому Кравцова.

Тож у довідці 1947 року (цей документ мається в архівах) у трьох з п'яти варіантів нової назви селища було використано слово Донецьк: Північно-Донецьк, Червоно-Донецьк і Донецьк. Остання назва тоді ще не використовувалася, місто Сталіно отримало нинішню назву Донецьк лише у 1961 році. Тож у 1950 році Лисхімстрой цілком могли назвати і Донецьком.

Походження слова Донецьк – перші сім літер слова «Донецький». Географічний термін «Донецький басейн» у ті роки був дуже популярним. Слова, похідні від цього терміну, були поширені в географічних назвах. Наприклад, до 1953 року існувала Північно-Донецька залізниця (рос. Северодонецкая железная дорога), до якої належали станції Лисичанськ та Рубіжне. В 1953 році вона була об'єднана із Південно-Донецькою залізницею у Донецьку. У ті ж роки Північнодонецькі електричні мережі (рос. Северодонецкие электрические сети) забезпечували електрикою територію від Артемівська (Бахмута) до Рубіжного. Ці назви були пов'язані не з

близькістю до річки, а з приналежністю до території Донецького басейну, до його північної частини.

Але наприкінці 1949 року більше жителів Лисхімстрою підтримували назву Світлоград. Впевненість, що Лисхімстрой отримає саме цю назву, була така велика, що вже був виготовлений штамп для паспортного столу з цією назвою. І його навіть проставили у паспорті Геннадія Вілєсова, який той подав на прописку. Цей паспорт зберігався у музеї «Азоту».

Але були й альтернативні пропозиції. На початку 1950 року у селищі було проведено громадське обговорення майбутньої назви селища, яке тривало три дні. Це в сталінську то епоху! В результаті у Ворошиловград (Луганськ) було направлено чотири варіанти назви, які отримали найбільшу підтримку жителів: Світлоград, Комсомольськ-на-Донці, Менделєєвськ та Сєвєродонецьк.

За назву Комсомольськ-на-Донці висловлювалася комсомольська організація. Начальнику тресту «Лисхімпромбуд» Петру Новікову подобалася назва Менделєєвськ, директору комбінату Геннадію Вілєсову - Світлоград, дехто підтримував назву рос. Северодонецк.

27 січня 1950 року вийшов указ Президії Верховної Ради України «Про перейменування селища міського типу Лисхімстрой Лисичанського району Ворошиловградської області». Указ було видано українською мовою, а не російською, як помилково стверджували деякі автори. Російською було надруковано переклад указу. У резолютивній частині указу було написано: *«Задовольнити клопотання радянських та партійних організацій Ворошиловградської області про перейменування селища міського типу Лисхімстрой Лисичанського району з присвоєнням йому найменування Сєвєродонецьк. Лисхімстройську селищну Раду перейменувати на Сєвєродонецьку».*

У цій назві діловодами Верховної Ради було допущено порушення правил українського правопису – для української мови нехарактерне чергування двох «є» у суміжних складах. Російською мовою назва була зазначена як «Северодонецк».

31 березня 1958 року у Відомостях Верховної Ради УРСР було опубліковано рішення виконкому Луганської обласної ради про віднесення Сєвєродонецька до міст районного підпорядкування. «Рішенням

виконавчого комітету Луганської обласної Ради депутатів трудящих від 27 березня 1958 року селище міського типу Северодонецьк Лисичанської міської Ради віднесено до категорії міст районного підпорядкування».

Так місто хіміків отримало правильне за українським правописом найменування – Северодонецьк. Цю назву використовували в офіційних документах до 2004 року.

У 1995 році Северодонецькою міськрадою було затверджено герб міста, на якому назва була написана як «Северодонецьк». У наступні роки міська влада домоглася, щоб місто і в офіційних документах іменувалося так, як було зазначено на гербі.

Сергій Каленюк висловлював припущення, чому у 1950 році селище отримало назву Северодонецьк, а не Світлоград, яке підтримували більше жителів. На його думку, цю назву підтримував майбутній директор ТЕЦ Ігнат Галянт, який на час перейменування селища займав посаду секретаря Ворошиловградського обкому.

На думку автора, назву Северодонецьк в обкомі могли підтримали і через політичну злобу дня. Про Донецький басейн, Донбас тоді говорили, як про всесоюзну кочегарку, великий промисловий центр союзного значення. Словосполучення «донецьк» було в тренді.

У шістдесяті роки у спеціальній літературі з'явилося твердження, що назва міста Северодонецьк походить від назви річки Сіверський Донець. Назву «Сіверськодонецьк» вигадав науковий співробітник інституту мовознавства АН України Олексій Стрижак, який вивчав гідроніми. Для людини його спеціальності походження назв населених пунктів від назв річок, на берегах яких вони розташовувалися, було само собою зрозумілим. У Северодонецьку Стрижак ніколи не був, з історією міста не знайомився. Але через професійну деформацію був упевнений – якщо недалеко протікає річка, то й місто названо на її честь. А що назва не Сіверськодонецьк, а Северодонецьк, то це, на його думку, жителі, які назвали так своє місто, помилилися. Не врахували, що річка не Північний Донець, а Сіверський.

Це «наукове відкриття» знайшло своє місце не лише у наукових журналах, а й у 13-му томі Української радянської енциклопедії. Слово Сіверськодонецьк було включена й до правопису української мови,

затвердженому у 1993 році. Була така назва і у проекті правопису української мови 2019 року, її виключили з тексту після листа автора цієї книги до української національної комісії з питань правопису. У якій було викладено справжню етимологію назви Сєверодонецьк.

Насправді немає жодних свідчень, що сєверодончани початку п'ятдесятих хотіли назвати своє селище на честь річки. А ось документи та факти, що свідчать про протилежне, є. До того ж, на відміну від Лисичанська, Сєверодонецьк не знаходиться на березі Сіверського Дінця – від річки до міста кілька кілометрів.

Цікаво, що назву Сєверодонецьк досить довго російською писали через дефіс – «Северо-Донецк». У 1976 році автор закінчував Донецький заочний хіміко-технологічний технікум і часто їздив у Донецьк і зворотно. І в розкладі автобусів на Північному автовокзалі Донецька знаходив час відправлення автобусів на «Северо-Донецк». Саме так місто називали у цьому розкладі.

У 1951 році отримали назви і вулиці Сєверодонецька. Звісно, вулиці фізично існували й раніше, але вони не мали назв. Забудова відбувалася не вулицями, а кварталами. І поштова адреса конкретної квартири мала вигляд «Лисичанський район, селище Лисхімстрой, квартал №..., будинок №..., квартира №...».

У січні 1951 року Сєверодонецька селищна рада, після консультацій з жителями, дала їм назви. Це були вулиці Заводська (з 2011 року вулиця Богдана Лищини), Партизанська, Жовтнева (з 2017 року вулиця Юності), Танкістів, Першотравнева, Паркова (Сметаніна), Леніна (з 2017 року бульвар Дружби Народів), Горького (Шевченка), Свердлова (з 1995 року Енергетиків), провулки Шкільний (вулиця Восьмого Березня) та Театральний (з 1978 року провулок Агафонова).

У 2024 році військово-цивільна адміністрація ухвалила рішення про чергове перейменування деяких із цих вулиць: вулицю Восьмого Березня на вулицю Шкільну, бульвар Дружби Народів на бульвар Незалежності України, Першотравневу на Травневу.

Ігнат Макарович Галянт

Ігнат Макарович Галянт був першим директором Сєверодонецької ТЕЦ, хоча інформації про його діяльність на цій посаді дуже мало. Тільки місяці й

роки вступу на посаду та її залишення. І взагалі інформації стосовно цієї особистості мало. Його можна характеризувати, як типового функціонера компартії, професійного парторга, з досить строкатою біографією. Але, на думку северодонецького краєзнавця Сергія Каленюка, його вплив міг бути вирішальним, коли місто Северодонецьк отримувало свою назву.

Народився Ігнат Макарович Галянт 25 травня 1905 року у селі Терешки Шполянського району Київської губернії. Зараз це Звенигородський район Черкаської області.

З жовтня 1926 року служив у РСЧА. Згідно з документами військового обліку, його військове звання старший технік-лейтенант. Тож мабуть служив не довго. І не під час війни.

Де працював після демобілізації – інформації зовсім мало. Але відомо, що до травня 1941 року працював парторгом ЦК ВКП(б) на Північно-Донецькій ДРЕС у місті Верхнє. 17 травня 1941 року був обраний/призначений секретарем Ворошиловградського обласного комітету КП(б)У із електропромисловості.

Ігнат Макарович Галянт

Сергій Каленюк описав заключний епізод роботи Галянта на цій посаді. У 1942 році Північно-Донецька ДРЕС лишалася єдиною працюючою електростанцією на Донбасі. Не бомбили її й німці, сподіваючись використати після захоплення.

10 липня в роботі була одна турбіна, тут працювали шість робітників, з якими був секретар обкому Галянт. Після повідомлення з підстанції шахти «Чорноморка», що у двір в'їжджають німецькі танки, робітники злили з турбіни мастило, не виключаючи її. Що призвело до її руйнування. Секретар та робітники переправились через Сіверський Донець та пішли у сторону Воронове.

В подальшому, з 1942 року І. М. Галянт був парторгом ЦК ВКП(б) на Сталіногорській ДРЕС.

У вересні 1945 року І. М. Галянт був затверджений заступником секретаря Ворошиловградського обласного комітету КП(б)У із електростанцій та електропромисловості — завідувачем відділу електростанцій та електропромисловості Ворошиловградського обласного комітету КП(б)У.

Наприкінці 1950 року І. М. Галянт був призначений директором ТЕЦ, яка будувалась у складі Лисичанського хімкомбінату. Ситуація у зв'язку з цим слалась досить неоднозначною - ТЕЦ залишалася у складі ЛХК, у якого був власний директор Г. І. Вілесов. І був навіть заступник директора по будівництву ТЕЦ В. Ф. Гогін.

25 березня 1952 року ТЕЦ була введена в дію. Але її будівництво продовжувалось, в повному обсязі перша черга ТЕЦ була введена в дію на початку 1955 року. Вже без І. М. Галянта, який був звільнений з посади у березні 1953 року. Після смерті Сталіна. Хоча це скоріш за усе збіг.

Причини звільнення невідомі, більше інформації про І. М. Галянта у відкритих джерела